

ANALELE ARADULUI

Colecția „Astra Arădeană – 1863”

Anul IV, Nr. 4, 2018

Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român

Comitetul coordonator:

ÎPS dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului

Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președinte-fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Ing. dr. Gheorghe Falcă, deputat Parlamentul European

Prof. Ioan Traia, muzeograf la Muzeul Satului Bănățean, Timișoara

Consiliul editorial:

Redactor-șef: dr. Doru Sinaci

Redactor-șef adjunct: dr. Constantin Ghiță

Secretar general de redacție: prof. dr. Gabriela Adina Marco

Secretar de redacție: prof. Ioana Nistor

Membri: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă, conf. univ. dr. Adrian Nițu, dr. Elena Rodica Colta, dr. Oana Mihaela Tămaș, arhivist Mirela Pachița, arhivist Anca Băițoiu, prof. Ujj Janos, prof. Puskel Peter, lector univ. dr. Stelean Boia, prof. Horia Truță, dr. Augustin Mureșan, dr. Marius Răzvan Meszar, prof. Dan Demșea, dr. Felicia Aneta Oarcea, dr. Adelina Stoenescu, Complexul Muzeal Arad

Consiliul științific:

Președinte: prof. univ. dr. Ioan Bolovan, prorector Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Președinte executiv: prof. univ. dr. habil. Corneliu Pădurean, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Membri:

- prof. univ. dr. Josef Wolf, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni Tübingen, Germania
- cerc. șt. dr. Volker Wollmann, Muzeul Ardelean din Gundelsheim, Germania
- prof. univ. dr. Francesco Guida, Università degli Studi Roma Tre, Italia
- cerc. șt. I dr. Dumitru Suci, Academia Română, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca
- cercetător științific I dr. Ioan Hațegan, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Timișoara
- prof. univ. dr. Dumitru Preda, ambasador, Universitatea București
- prof. univ. dr. Sorin Mitu, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- conf. univ. dr. Marius Eppel, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Marius Grec, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
- prof. univ. dr. habil. Sorin Șipoș, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. emerit Ion Zănea, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. Mihai Drecin, Universitatea din Oradea

- dr. Laurențiu Ștefan Szemkovics, Arhivele Naționale ale României, București
- prof. dr. Dumitru Tomoni, vicepreședintele Societății de Științe Istorice din România

CUPRINS/CONTENTS

I. ISTORIE/HISTORY.....	5
<i>Sorin Bulboacă</i>	
Începutul vieții urbane în județul Arad: Lipova până la cucerirea otomană	
The Beginning of Urban Life in the Arad County: Lipova until the Ottoman Conquest	5
<i>Ioan Bolovan</i>	
Modelul Adunării de la Blaj și al Revoluției de la 1848 în mișcarea națională românească până la Marea Unire	
The Blaj Assembly' Model and the Revolution of 1848' Model for the Romanian National Movement until the Great Union.....	22
<i>Simona Rodica Stiger</i>	
Rolul asociaționismului feminist în realizarea Marii Uniri	
The Role of the Feminist Associations to the Great Union.....	34
<i>Laurențiu-Ștefan Szemkovics</i>	
Ordine, cruci și medalii străine decernate militarilor români în 1918	
Foreign Orders, Crosses, and Medals Awarded to the Romanian Soldiers in 1918.....	44
<i>Ion Zainea</i>	
Consiliile și gărzile naționale – cele dintâi structuri ale administrației românești în Transilvania. Studiu de caz: comitatul Bihor	
The National Councils and Guards – the First Romanian Administrative Structures in Transylvania. Case Study: the County of Bihor.....	66
<i>Dumitru Preda</i>	
Raporturile României cu Antanta și problema frontierei de vest (de la Armistițiul din 11 noiembrie 1918 la Pacea de la Trianon din 4 iunie 1920 – partea I)	
The Romanian-Entente Relations and the Western Border Issue (since the Armistice of November 11, 1918 to the Trianon Peace Treaty from Jun 4, 1920 – Part I).....	87

II. BISERICA ȘI ȘCOALA/THE CHURCH AND THE SCHOOL	108
<i>Ion Cârja, Cecilia Cârja</i>	
Între separație confesională și unitate națională. Bisericele românești din Transilvania și Marea Unire	
Between the Confessional Separation and National Unity. The Romanian Churches of Transylvania and the Great Union.....	108
<i>† Emilian Crișanul</i>	
Episcopia Aradului – mărturiile implicării în realizarea Marii Uniri de la 1918	
The Bishopric of Arad – Testimonies Concerning Its Involvement to the Great Union of 1918.....	126
III. MEDALIOANE/PORTTRAITS.....	143
<i>Cristian Bențe</i>	
R. W. Seton-Watson, Aradul și Marea Unire	
R. W. Seton-Watson, the City of Arad and the Great Union.....	143
<i>Radu Homescu</i>	
Contribuția lui Traian Vuia la înfăptuirea Unirii din 1918 și la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)	
The Contribution of Traian Vuia to the Great Union of 1918 and to the Peace Conference of Paris (1919-1920).....	150
<i>Sorin Șipoș</i>	
Istorie și ideologie națională: unirea din 1918 reflectată în lucrarea Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei de Silviu Dragomir	
National History and Ideology: the Union of 1918 Reflected in the Work A Quarter Century after the Union of Transylvania by Silviu Dragomir.....	168
IV. RECENZII/REVIEWS.....	192
<i>Ioan Bolovan</i>	
Gheorghe Cliveti, România modernă și „Apogeul Europei” 1815-1914, București, Editura Academiei Române, 2018, 1162 pagini....	192
<i>Ioana Nistor</i>	
Pr. Dr. Pavel Vesa, Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862) – după documente, manuscrise, corespondență, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2019, 277 p.	195

I. ISTORIE/HISTORY

Începutul vieții urbane în județul Arad: Lipova până la cucerirea otomană

The Beginning of Urban Life in the Arad County: Lipova until the Ottoman Conquest

Sorin BULBOACĂ

conf. univ. dr. 'Vasile Goldiș' Western University of Arad
sorin_bulboaca@yahoo.com

Abstract

In the Middle Ages, Lipova played an important economic, political, cultural and religious role, not only in the history of Banat, but also in the history of Transylvania. Many medieval documents relate to a series of moments and aspects of the history of Arad, a town more important until the beginning of the eighteenth century. In the fourteenth century, Lipova exists in the documents as 'civitas', with autonomous management, ruled by an elected mayor and town dwellers jury.

Since the end of 13th century, but especially during the Angevin's period, the main customs of salt transport on the river Maros are considered to be the focal point for Lipova where special buildings were constructed for port and customs. Since its foundation in 1235, the town of Lipova flourished until the great Tatar-Mongolian invasion in 1241-1242. Destroyed by the Tatars, Lipova was rebuilt at the beginning of the fourteenth century.

Rezumat

Lipova s-a afirmat în veacul al XV-lea ca un important centru economic al comitatului Arad, deținând un rol strategic și militar important, prin fortificațiile sale, fiind un oraș cu populație majoritar românească în toată perioada Evului Mediu.

Așezat lângă Mureș, Lipova se transformă într-un port important pentru plutele și corăbiile mici care circulau pe Mureș, în special pentru transportul sării. În același timp, Lipova posedă și depozite de sare, din care se plăteau în natură „săriile” unor dregători regali din Transilvania. Cele mai vechi bresle în comitatul Arad, sunt cele din orașul Lipova, datând din prima jumătate a veacului al XVI-lea. Documentele referitoare la activitatea breslelor la Lipova, provin din jurul anului 1550. În Lipova își desfășurau activitatea, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, bresle ale aurarilor, tâmplarilor, croitorilor, rotarilor, făuritorilor de arcuri, curelarilor, măcelarilor și morarilor.

În cursul luptelor pentru tron din prima jumătate a secolului al XVI-lea, orașul Lipova se aliază cauzei lui Ioan Zapolya. Recompensând loialitatea orășenilor, în anul 1529 Ioan Zapolya a acordat Lipovei aceleași libertăți și prerogative de care se bucurau orașele libere regești dar acest statut privilegiat a fost curmat de cucerirea otomană.

Autoritățile urbane din Lipova au emis mai multe documente, care fac referiri mai ales la realități economice iar din punctul de vedere al administrației urbane, Lipova nu diferă de alte orașe ale regatului Ungariei. Orașul Lipova era condus de către un jude primar, ajutat în conducerea treburilor publice de către 12 jurați.

În veacul al XVI-lea, în Lipova au rezidat mai mulți episcopi ortodocși. Documente otomane din 1554 îl menționează pe episcopul ortodox sârb Nestor în orașul Lipova dar un episcop ortodox sârb apare la Lipova încă din 1542. În Lipova și pe valea Mureșului, până la Arad, s-a instaurat administrația otomană (1552) care a durat până la sfârșitul secolului al XVI-lea, când trupele transilvâne i-au învins pe turci(1595), Lipova făcând din nou parte, pentru câteva decenii, până în 1616, din Principatul Transilvaniei.

Keywords: *Lipova, salt, transport, Middle Ages, Mureș river.*

Cuvinte-cheie: *Lipova, sare, transport, Evul Mediu, râul Mureș.*

Introduction

During the Middle Ages, Lipova played an important economic, political, cultural and religious role, not only in the history of Banat, but also in the history of Transylvania. Until the beginning of the 18th century, many medieval documents relate to a series of moments and aspects concerning the history of a more important town than Arad: Lipova.

The town of Lipova

In the fourteenth century, the historical documents attest Lipova as *civitas*, with an autonomous leadership and ruled by a mayor and jurors elected by the town's inhabitants. In the Middle Ages, the town of Lipova included a large market located in the centre of the square near the Orthodox church. Weekly, famous sales and fairs took place in Lipova and merchants came from entire Transylvania. The inhabitants also owned large vineyards nearby in the vineyard of Arad. Lipova also had a fortified fortress, the town being strengthened with 2 main entrance gates.

Even the king of Hungary, Ludovic I of Anjou, visited the town of Lipova in the summer of 1366. Here, he issued two documents in July 1366, residing for at least a week in the town on the Mureș river¹. From Lipova, the King of Hungary, Ludovic I, thanked Mark Cornari, the Venice's ruler for the war ships promised as help against the Turks². In May 1374, King Ludovic I arrives in Lipova for several days, from where he issued two documents³. The Transylvanian voivode, Nicholas, visits the town of Lipova, issuing a document on May 6, 1368, addressed to Benedict, the ban

¹ The first document is dated July 20, 1366, in *** *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIII, București, 1994, pp. 226-227, doc. 121.

² *Ibidem*, p. 227, doc. 122.

³ *** *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIV, pp. 464-465, doc. 323 (dated 24 May) and pp. 465-466, doc. 324 (dated 25 May).

of the Bulgarians, and, in his absence, to his servant in Lugoj⁴. The visits to Lipova of the King of Hungary and of the Transylvanian voivode emphasize the economic and political importance of the town during the 14th century.

During the fifteenth century, Lipova was branded either as town (*civitas Lippa*) between 1400 and 1445, either a townlet (*oppidum*) between 1446 and 1483, again as a town between 1482-1486, and in the end of the century is mostly mentioned as a fair⁵. From a demographic point of view, in 1475, the Lipova Fair registered 545 taxpayers (family heads), adding at least 120 poor people, ie over 2,000 people, taking into account the average of about 4.5 souls for a family in the fifteenth century⁶.

On June 17, 1446, the Buda's Catholic Capitulum revealed that, following an exchange, the Transylvanian voivode and the Timiș ruler, John Hunyadi (from now on Iancu de Hunedoara) received the Șoimoș Fortress and the Lipova Fair, from Mihail Ország de Guth and Ladislau Hagymasi de Beregsau, in exchange for the Bujor and Jupani fairs with the affiliated districts⁷. However, the transfer of the possessions failed and later, on October 2, 1446, the Buda Capitulum certified that Ladislau Hagymasi of Beregsău sold his part of Șoimoș and Lipova to Iancu de Hunedoara and his descendants⁸.

From Lipova, Iancu de Hunedoara issued a document on October 6, 1447, as governor of the Kingdom of Hungary⁹. Just a few years later, Iancu de Hunedoara is again present in the town on the Mureș river, asking the Timiș county officials to verify the case of John of Firiteaz who requested the restitution of a debt of 224 florins from Petru banul (June 6, 1451, Lipova)¹⁰. In 1446, the fortresses of Lipova and Șoimoș came under the control of Iancu de Hunedoara and in 1453, the fortress Șoimoș, together with the domain, is attributed to Iancu by a royal donation. Iancu de Hunedoara has invested a large sum of money for the consolidation of the Șoimoș fortress. According to the available data, the pentagonal form of the

⁴ *Ibidem*, vol. XIII, p. 480, doc. 314.

⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 157.

⁶ *Ibidem*, pp. 399, 401.

⁷ *** *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, II (1430-1470), by Frigyes Pesty, editions, notes and comments by Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, pp. 155-157, doc. 122.

⁸ *Ibidem*, p. 168, doc. 135.

⁹ *Ibidem*, p. 187, doc. 154.

¹⁰ *Ibidem*, p. 236, doc. 201.

fortress, along with the main walls, was built during this period with the help of skilled craftsmen brought from Italy¹¹.

Lipova Town Administration

The documents of the fifteenth century, starting with 1456, mention the castellans of the Lipova fortress. The castellans received the support of Matthias Corvinus (1458-1490), the King of Hungary, who, on February 22, 1460, gave to the castle-lord Paul Bakos of Hosstian the ecclesiastical tenth tax that had to be payed to the Catholic archbishopric of Esztergom by the inhabitants of the Outer Solnoc County¹². However, a conflict starts between the Lipova castellan and the noble Valentin de Firiteaz and his sister-in-law Ana, while, on the other hand, the people of Lipova castle were attacking and robbing the possession and the vineyard of Fyaspataka (an extinct village near Lipova), causing numerous damage. On October 28, 1461, King Mathias Corvin intervenes by ordering the officials of Arad County to investigate Valentin de Firiteaz and his sister-in-law's complain against the Lipova castellan¹³. In September 1462, the castellans of Lipova were John de Gewdy and Stephen de Lengeld¹⁴.

Lipova's urban authorities issued several documents mostly to reflect the economic realities and 13 of them, issued between 1455-1548, still exist nowadays¹⁵. From the point of view of the town administration, Lipova does not differ from the other cities of the Hungarian kingdom. The town of Lipova was headed by a jury (*iudex de Lyppa*, *iudex civitatis Lyppa*), assisted in the public management by 12 jurors (*iurati cives*). It was a constant tradition to be chosen from those who practiced various crafts in the town. In 1455, Lipova was ruled by *Simon pellifex* (ie the furrier). In the years 1516 and 1520, the primary jury was *Petru faber* (the blacksmith) and during 1539-1544, Petru Szabo (the tailor) was the head of the urban community.

During the struggle for the throne in the first half of the sixteenth century, the town of Lipova rallied to the cause of Ioan Zapolya who settled here for a short time. In 1529, desiring to reward the loyalty of the inhabitants, Ioan Zapolya granted the town of Lipova the same liberties and

¹¹ Geza Kovach, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, in ****Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 124.

¹² *** *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, II (1430-1470), p. 326, doc. 281.

¹³ *Ibidem*, pp. 334-335, doc. 289.

¹⁴ *Ibidem*, p. 348, doc. 299.

¹⁵ Adrian Magina, *Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)*, in 'Banatica', nr. 23, Reșița, 2013, pp. 599-600.

prerogatives enjoyed by the royal free towns, but this privileged status ended with the Ottoman conquest. As a faithful partisan to King Ioan Zápolya, Petru Petrovici of Suraklin was named captain of the Lipova fortress (1531)¹⁶.

Lipova as a political residence

On September 4, 1541, Sultan Soliman the Magnificent decided that Queen Isabela, the widow of the former king, Ioan Zapolya, would possess the fortresses of Șoimoș and Lipova, the latter as residence¹⁷. In September 1541, the entire Hungarian royal court moved from Buda to Lipova, including Queen Isabella and the infant heir of the throne, John Sigismund Zápolya¹⁸.

But it was obvious to everyone, to Queen Isabella and her court, as well as to the nobility, that the new residence imposed by the Ottoman sultan, did not correspond to or was agreed to by neither party. Although it received the rank of a royal free town in 1529, Lipova was a small town far from being a true political capital. During 1529-1541, the economic and cultural development of Lipova was weak while the threat of the Ottoman Empire was also present. The residence of Queen Isabella and her court in Lipova was short-lived and in May 1542, they relocated to a new political residence, Alba Iulia. Later, in 1548, Queen Isabella was willing to return to Lipova, but eventually gave up¹⁹.

The family of Zapolya ruled Lipova until 1551 in the context of the political confrontations between the partisans of Ferdinand de Habsburg, supported by George Martinuzzi, the Catholic bishop, and the pro-Ottoman group of the Zapolya family, supported by Petru Petrovici. The town and the fortress of Lipova both are topics of disagreement between the two conflicting parts. Supported by the general Castaldo's Habsburg troops in June 1551, Martinuzzi succeeded in imposing Petru Petrovich's ceding of the cities he led: Lipova, Șoimoș and Timișoara. Due to the July 19, 1551 agreement from Sebeș, Queen Isabella and her son gave up the crown of Hungary, and on this occasion, they surrendered to Ferdinand of Habsburg

¹⁶ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului autonom al Transilvaniei*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 41.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 40-41, 44.

¹⁸ *Ibidem*, p. 106.

¹⁹ Stelean Boia, *Lipova în perioada Principatului (secolele XVI-XVII)*, in Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. II, Arad, Editura 'Vasile Goldiș' University Press, 2011, p. 8.

the territories in the county of Timiș, near Deva, the fortress of Lipova and Șoimoș, in exchange for major pecuniary compensations²⁰.

Port on Mureș and the salt pantry

During the 12th-13th centuries, Lipova played the role of a 'harbour' for the salt customs on the Mureș river²¹. Beginning with the end of the 13th century, but especially during the Angevins, the main salt customs on the lower Mureș was built in Lipova, where special buildings for port and customs were built²². Only a small amount of the huge total of salt sailing on the rafts on the Mureș river were designed for Arad county. Most of the Transylvanian salt, transported by raft on the Mureș river, reached Szeged, then Tisa, with final destination Croatia and Serbia. Other shipping were headed to Buda, Nyitra and Bratislava²³. Lipova becomes an important port for small rafts and small boats sailing on Mureș, especially for salt transport²⁴. On May 8, 1357, the King of Hungary, Louis I of Anjou, issued a solemn privilege to the magistrate Mihail, the son of Gheorghe, ruler of the Lipova's royal pantry and the salt from Transylvania, to whom he donates certain parts of the estate, with customs duty, in the county of Satu Mare²⁵. In a document dated September 11, 1362, the magistrate Mihail named Buldik is mentioned as a former ruler of royal salt pantries of Lipova (*magistro Michaeli dicto Buldik, quondam comiti camerarum regalium salium de Lippua*)²⁶. On November 30, 1367, the documents attest the presence of Mihail also known as Beuldre as the royal pantries' ruler of the salt mines in Transylvania and Lipova (*magistri Mychaelis dicti Beuldre, comitis camerarum regalium salifodinarum partis Transsiluane et de Lyppa*)²⁷.

In the first half of the 14th century, a royal customs house is established in Lipova²⁸, sometimes rented to the town's inhabitants. In 1389,

²⁰ Petru Iambor, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)*, in *** *Vilaetul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului), 1552-2002*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, p. 14.

²¹ Geza Kovach, *Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X-XIII*, in 'Ziridava', XII, 1980, p. 196.

²² Arhiva Națională Maghiară, Budapesta, DL 14 839.

²³ Geza Kovach, *op. cit.*, p. 199.

²⁴ Idem, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, in *** *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 119.

²⁵ *** *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XI, București, Editura Academiei 1981, pp. 125-128.

²⁶ *Ibidem*, Seria C. Transilvania, vol. XII, under the editorial board acad. Ștefan Pascu, București, Editura Academiei, 1985, pp. 97-102, doc. 125.

²⁷ *Ibidem*, vol. XIII, pp. 438-439, doc. 274.

²⁸ Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL 14.839.

the town of Lipova obtained one third of the salt customs from Sigismund of Luxembourg²⁹. At the same time, Lipova also had salt deposits, of which the wages of some royal governors in Transylvania were paid in kind. Thus, at the beginning of the 15th century, Nicolae de Remetea received 4200 salt boulders from the Lipova warehouse³⁰. Royal officials carefully supervised the storage and the salt transport on Mureş river, in Lipova. In 1418, Filip, the pantries' ruler of Lipova is mentioned as investigating the tense situation concerning the workers dissatisfaction from the Ocna Sibiului salt mines³¹. On September 15, 1435, Baldaacz de Salank, the pantries' ruler of Lipova, asked all officials in the kingdom to allow Ladislau and Nicholas Himfy to sell the 5,600 salt boulders received as wage³².

In June 1, 1454, Ladislaus Postum, the King of Hungary, ordered Iancu of Hunedoara to give the sum of 30,000 florins to Ulric de Cili from the income of the chambers in Lipova and Sirmiu, in exchange for the Trecin fortress, previously pawned by King Albert, which illustrates the important sums of money that the salt pantry possessed in Lipova³³.

In the Transylvanian Salt Exploitation Report (1528), Hans Dernschwam 'de Hradeczin' (1494-1568) refers to Lipova fortress and fair (as 'former properties of Count Jorgen, now Radicz' – the Serbian Bosic Radicz, partisan of King Ioan Zápolya), but also to the salt pantry in Lipova³⁴. In Chorographia of Transylvania, printed by Reicherstorffer in Vienna in 1550, Lipova is mentioned as a port on Mureş river for the transport of salt from Transylvania to Seghedin (Hungary), to Belgrade and Serbia³⁵. At the salt pantry in Lipova, the 'magulators' numbered the salt boulders, among them John (according to the report from March-April 1552 on the Royal Revenue from Transylvania, written by Georg Werner)³⁶. From Turda and Ocna Sibiului, the salt was transported by small boats and horse-drawn carriage to Lipova³⁷.

²⁹ *Ibidem*, DL 29.274.

³⁰ Ştefan Pascu, *op.cit.*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 251.

³¹ *Ibidem*, III, p. 254.

³² *** *Diplome privind istoria comitatului Timiş şi a oraşului Timişoara*, II (1430-1470), pp. 58-59, doc. 37.

³³ *Ibidem*, pp. 273-274, doc. 239.

³⁴ *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volume edited by Maria Holban, Bucureşti, Editura Ştiinţifică 1968, p. 271.

³⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 225.

³⁶ *Ibidem*, vol. II, volume edited by Maria Holban (responsible editor), M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru and Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică 1970, p. 19.

³⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 35.

Minting coins

In the fourteenth century, one of the four Transylvanian royal pantries for minting coins was located in Lipova³⁸. The mint mark branded in Lipova, having a high value, became a desired coin, with a large circulation abroad. The historical documents attest the existence of the exchanging currency 'zarafi', present in Lipova fair and similar parts of Arad and Zarand Counties.

Craftsmen, guilds and merchants

During the 14th-15th century, in Lipova, many craftsmen and merchants lived and worked as goldsmiths, silversmiths, carpenters, tailors, harness makers, bow and arrow makers, millers, butchers, carriers, etc³⁹. The royal mark of Lipova, as well as the silver coinage mint, are mentioned in 1459⁴⁰, attesting the economic importance of the town within Transylvania and the Kingdom of Hungary in the fifteenth century.

The documents attesting the commercial transactions in the Lipova region exist since the Middle Ages. For instance, a document issued in February 21, 1479, in Arad, by the ruler of the Lipova town, attests the agreement between the noble Sebastian Orszag and Dumitru Lewkews of Covăsânt, concerning the vineyard named Domomal, the latter paying to the noble 6 florins and a wine pitcher⁴¹.

The papers issued by the Lipova's municipal authorities include several merchants (*Paulus Kalmar*, *Nicolaus Kalmar*, *Martinus Kalmar*), an archer craftsman (*Philipus Arcupar*), a shield craftsman (*Ioannes Paysgyartho*), two butchers (*Blasius Mezaros*, *Nicolaus Mezaros*), a carpenter (*Anthonius Mensipar*) and a sword craftsman (*Stephanus Chyzar*)⁴². Indirectly, the name reference of different craftsmen attests the functioning of particular guilds in medieval Lipova. The oldest guilds in the county of Arad are those in the town of Lipova, dating back to the first half of the 16th century⁴³.

The documents concerning the guilds activity in Lipova date back to 1550, when the suburbs that housed the guild of hat makers were destroyed

³⁸ Ștefan Pascu, *op.cit.*, vol. III, p. 199.

³⁹ Sándor Marki, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 174.

⁴⁰ Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 1316.

⁴¹ Adrian Magina, *op. cit.*, p. 606, doc. II.

⁴² *Ibidem*, pp. 600-601.

⁴³ Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *Economie și societate arădeană în Evul Mediu și epoca premodernă (secolele VIII-XVIII)*, in Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, p. 257.

during the siege of the town by the Ottoman troops led by Ulama Pasha⁴⁴. In Lipova, in the first half of the sixteenth century, documents mention the guilds of goldsmiths, carpenters, tailors, cartwright, bow and arrow makers, harness makers, butchers and millers⁴⁵.

In Lipova there was a butchery of the town (*macello civitatis*) in the middle of the sixteenth century (about 1540-1550), the only one attested in the Middle Ages by a document issued in an urban centre of Banat region⁴⁶.

Spiritual life

It seems that the first Orthodox wall church in Lipova dates from the 14th century. The building of the Orthodox church in Lipova overlaps the foundations of an ancient worship building, this being first undug during the restoration attempt in the beginning of the 20th century⁴⁷. In a later study, Victor Vlăduceanu claimed the existence of an Orthodox monastery in Lipova⁴⁸.

The Monastery of the Conventual Franciscans of Lipova (Arad county), dedicated to St. Louis of Toulouse, is mentioned in 1325 as funded by King Carol Robert. The building of the monastery began when the king resided for a long time in Timișoara, before conquering the capital town⁴⁹. The building of the monastery was completed after the death of Carol Robert, by Queen Elisabeth Lokietkowna from the Polish dynasty, during the reign of Louis I of Anjou. In 1349, arriving before the Pope Clement the 6th, the queen claimed for herself the foundation of the monastery. Following the request of the widowed queen, the sovereign Pontiff granted her the right to allow indulgences for one year or for 40 days⁵⁰. Assemblies of the Franciscan order are reported in Lipova in 1345, 1352, 1359⁵¹. The Franciscans of Lipova were exempt by royal privilege from salt customs on the Mureș river.

There was also a Catholic community in Lipova during the 14th century, the parish priest of the Catholic Church, Nicholas, being inscribed in the 1333 papal tax registers with a mark and 33 banals, in 1334 with 32

⁴⁴ *Ibidem*, p. 258.

⁴⁵ Sándor Marki, *op. cit.*, I, p. 181, 425.

⁴⁶ Adrian Magina, *op. cit.*, p. 603.

⁴⁷ Eugenia Greceanu, *Un tip singular al arhitecturii feudale românești: biserica Adormirea Maicii Domnului din Lipova, județul Arad*, in 'Muzeul național', vol. III, București, 1976, p. 287.

⁴⁸ Victor Vlăduceanu, *Mănăstiri bănățene*, Timișoara, 1947, pp. 43-57.

⁴⁹ Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000, p. 183.

⁵⁰ *** *Documente privind istoria României*, Seria C, Veac XIV, vol. IV, p. 473, doc. 685.

⁵¹ Sándor Marki, *op. cit.*, I, p. 382.

grosses and a banal, and in 1335 with 40 banals⁵². In 1398, the documents mention the priest Ștefan in Lipova. The Catholic parish of Lipova belonged to the Catholic Archdiocese of Arad, the Cenad bishopric⁵³. The priest Ștefan of Ioan of Lipova, bishopric of Cenad, sometime between 1373-1374, becomes Archdeacon of Satu Mare, in the church of Alba, in the Catholic bishopric of Transylvania⁵⁴. In September 1374, a document attests the death of Ștefan of Ioan of Lipova, the canon of the Transylvanian Catholic Church (bishopric of Alba Iulia)⁵⁵.

In the fifteenth century, the Arad Catholic Archdiocese, belonging to the Cenad bishopric, comprised 45-46 parishes, including the Lipova parish⁵⁶. On March 19, 1421, Pope Martin V granted indulgences to those who will visit the parish church of St. Stephen the First in the town of Lipova, the Catholic diocese of Cenad⁵⁷. The Papacy supports the mission of the Catholic Church in Lipova in the midst of the Orthodox Romanians⁵⁸. There are more Catholic priests in Lipova in the fifteenth century: Mihai (1455), Silvestru and Blasiu (1493), Matei and Blasiu (1497)⁵⁹. In 1497, the Catholic chapel dedicated to St. Michael the Archangel is also mentioned⁶⁰. As an important Catholic parish, two priests were officiating the religious sermons in Lipova. In 1492, by papal decision, the Catholic monastery of Lipova was removed from the conventual Franciscans and given to the Franciscan observers⁶¹. Also, six members of the Holy Spirit Catholic confession from Transylvania (4 clergy and 2 widows) originated in Lipova⁶².

⁵² *** *Documente privind istoria României*, Seria C, Veac XIV, vol. III, pp. 224, 238 și 247.

⁵³ Dumitru Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 138.

⁵⁴ *** *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIV, p. 313, doc. 195.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 482-483, doc. 343.

⁵⁶ Details at the Adrian Magina, *Parohiile catolice din Banat în epoca lui Sigismund de Luxembourg*, in 'Analele Banatului', Serie Nouă, Arheologie-Istorie, XX, 2012, pp. 173-188.

⁵⁷ Viorel Achim, *Convertirea la catolicism a românilor din zona Beiușului în două documente din anul 1421*, in 'Mediaevalia Transilvanica', tom V-VI, 2001, nr. 1-2, p. 93.

⁵⁸ *Acta Martini P. P. V (1417-1431)*, edited by A. L. Tăutu, Roma, 1980, doc. 182, p. 448; doc. 182a, pp. 449-450.

⁵⁹ Ioan Hațegan, *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos*, Timișoara, 1995, p. 93.

⁶⁰ Marki Sándor, *op. cit.*, I, p. 380.

⁶¹ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *op.cit.*, p. 184.

⁶² Lidia Gross, *Confreriile medievale din Transilvania (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 188.

The Ottoman tax documents from 1554-1557 attest a consistent Serbian presence in Lipova and nearby villages. The presence of the Serbs encouraged the Orthodox confessional organization in the town, as well as the local monastic life⁶³. The Orthodox bishops from Lipova - Ienopole, Timișoara and Caransebeș, in most cases Serbians, sprawled their spiritual jurisdiction over the Orthodox Serbs, but also over the Romanians of the same denomination, who formed the overwhelming majority of the population of Banat⁶⁴.

According to a local legend, the Turks killed an Orthodox bishop in Lipova in 1551-1552. In 1554, the Ottoman documents mention the Serbian Orthodox Bishop Nestor in the town of Lipova, but a Serbian Orthodox bishop is mentioned in Lipova back in 1542⁶⁵. The authority of the Orthodox Bishop extended to the geographical area represented by the Lower Mureș valley. In 1563, an Orthodox bishop named Daniil tried to buy a house in Lipova⁶⁶. We do not know for sure that Lipova was actually the seat of an organized Orthodox Bishopric or the residence of some wandering bishops. Also, during the siege of Lipova in 1551, the monastery of the Conventual Franciscans was destroyed by the Turks. Some information suggests that the surviving monks retired in 1552 at Radna monastery, on the right bank of the Mureș river, at the base of the Cioca Igri hill⁶⁷.

The hospital in Lipova

In the 14th century, the historical documents attest the presence of a physician in Lipova and this information suggests that this particular doctor is among the first known in the Romanian Middle Ages. In a decree of August 11, 1367, the physician Peter of Lipova, the owner of a vineyard on the Miniș hill, is also mentioned. The document does not provide details about his studies and medical activity, but it is undeniable that he possesses a respectable financial situation⁶⁸. The institutionalization of healthcare was

⁶³ Adrian Magina, *Lipova at the beginning of the 17th Century. Documentary contribution*, în 'Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan', volume edited by Dumitru Țicu and Rudolf Graf, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane 2011, p. 298.

⁶⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991, pp. 280-281.

⁶⁵ Details at Marius Diaconescu, *Un episcop sârb la Lipova în 1542*, in 'Arhiva istorică a României', I, nr. 2, 2004, pp. 29-30.

⁶⁶ Gheorghe Lițiu, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950, p. 14.

⁶⁷ Sándor Marki, *op. cit.*, I, p. 382-385.

⁶⁸ *** *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIII, volum compiled by Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu and Susana

a necessity in the era, in the context of the great plague epidemics that haunted Europe during 1348-1351, 1368-1374 and 1380-1382.

We do not know the year of foundation for the Lipova's hospital, but it happened sometime in the early fifteenth century. A document issued by Pope Martin V on March 19, 1421, referred to Saint Elizabeth Hospital in Lipova, for which the sovereign Pontiff granted indulgences to those who would help restore the building after the damage caused by the schismatics⁶⁹. Besides physicians, surgeons and barbers worked to heal the wounds or performed minor surgery.

The hospital in Lipova continued to function including the 16th century. In 1536, a resident of Lipova included a donation in his will of 14 florins for the hospital located in the centre of the town. The donator does not specify any purpose for the money therefore the hospital managers could use the financial donation according to their needs⁷⁰.

The conquest of Lipova by the Turks

In 1551, Sultan Soliman the Magnificent decides the offensive against the Banat region, including the county of Arad. The objective of the Ottomans was to conquer the strategic region between the Danube, Tisza and Mureş river, in the immediate vicinity of the Ottoman provinces, this being an outpost to the north for possible new conquests and for more effective control over Transylvania.

In July-August 1551, Petho Janos de Gerse was imposed captain of Lipova by Martinuzzi, but the first did not have the support of townspeople against the imminent Ottoman attack⁷¹. The first siege of Lipova took place between October 6-8. In order to save Lipova from a devastating siege, the town was surrendered without a single fight to the Ottomans, after Captain Petho Janos had previously blew up the gunpowder and the ammunition, including all the artillery pieces⁷². On 8 October 1551, the Turks entered Lipova, Mehmed Sokollu occupying a fortress with no defence. Ulama Bey,

Andea, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994, pp. 417-418, doc. 256; Eugen Glück, *Contribuţii cu privire la istoria medicală medievală a Aradului*, in 'Ziridava', Arad, XIX-XX, 1996, pp. 167-168.

⁶⁹ Viorel Achim, *op.cit.*, p. 93: '...in confinibus regnorum Ungariae et Valachiae situm, per paganos et schismaticos plurimum sit destructum...'.

⁷⁰ Document in copy, after the original kept at Arhiva Naţională Ungară din Budapesta, in the collection of manuscripts Marki Sándor, at The County Service of the National Archives of Arad.

⁷¹ Details at Sándor Marki, *op. cit.*, II/1, Arad, 1895, pp. 533-534.

⁷² Francesco's Grisellini description from Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, preface, translation and notes by Costin Feneşan, second edition revised, Timişoara, Editura de Vest 2006, p. 65.

the Bosnian Pasha, remained here to defend Lipova against the Christians, with about 4,000 horsemen and pedestrians, the rest of the Ottoman army heading to siege Timișoara⁷³.

General Castaldo, who commanded the Spanish and German mercenaries, occupied a high hill in the eastern side, where he could effectively attack the town of Lipova. The Transylvanian troops, commanded by Martinuzzi, occupied a battle position on the Mureș line and the Hungarians, under the leadership of Andrei Báthory and Nádasdi, attacked from the west. On November 13, 1551, the Christian artillery opened fire upon three sides of the fortress and the walls collapsed in many locations due to heavy artillery. Under the cannon heavy fire, the Italian mercenaries led by Sforza Pallavicini and helped by the Spaniards and the Hungarians, entered the fortress and defeated the Turks. Some of the Ottoman troops retreated to the citadel while another part ran confused through the main town gate to the Mureș River, hoping to swim to the other bank, but they were slaughtered by the clans of John Török and Andrei Báthory⁷⁴.

Ulama Pasha offered the surrender of Lipova, promising in exchange for withdrawal, the surrender of Cenad. Cardinal Martinuzzi willed a 20-day armistice on November 16, providing that the 300 Ottomans would leave the fortress at the end of the armistice. Martinuzzi had a meeting with Ulama Pasha, granting him supplies and transport. The cardinal ordered that the Ottoman to be escorted to the Tisza river. But when leaving Lipova, the Turks were attacked by the Hungarian troops and, following the battle, many casualties are recorded in both camps. The wounded Ulama Pasha barely reached Belgrade⁷⁵.

On December 1, 1551, reproaching his duplicity and inconsistency, the begler-beg of Rumelia asked Martinuzzi to justify the siege of Lipova by the Transylvanian troops. A Spanish garrison ruled by Aldana was left in the liberated Lipova and the rest of the army headed for Transylvania, stopping at the castle of Vințul de Jos, property of the cardinal, where Martinuzzi was

⁷³ Turkish chronicler Mustafa Gelalzade describes in detail the first conquest of Lipova by the Ottomans in *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, edited by Mihai Guboglu, and Mustafa Mehmet, vol. I (sec. XV – mijlocul sec. XVII), București, 1966, pp. 273-274.

⁷⁴ Detailed presentation of Lipova siege by Christian troops to Francesco Grisellini, *op. cit.*, pp. 66-67.

⁷⁵ *** *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, pp. 281-282.

murdered on December 17, 1551 by the mercenaries of the Austrian General Castaldo⁷⁶.

Hearing the news of the fall of Timișoara on July 26, 1552, Aldana, the Spanish commander of Lipova, fearing the Turks, in spite the protests of the Spanish soldiers under his command and ignoring the pressure of the other commanders of the local military forces, willing to fight (like Paul Zara, eager to defence Lipova)⁷⁷, destroyed the cannons and blew the gunpowder warehouses and ran to Transylvania, therefore the Ottomans could enter Lipova without any resistance. The betrayal of Bernardo de Aldana, who left the fortress of Lipova shortly after the capitulation of Timișoara, secured the success of the Turkish military operations on the Mureș valley.⁷⁸

Conclusions

Lipova asserted itself in the fifteenth century as an important economic centre of the county of Arad, having an important strategic and military role, through its fortifications, being a town with a majority Romanian population throughout the Middle Ages.

Located near the Mureș river, Lipova turns into an important port for small rafts and small ships, especially for the transport of salt. At the same time, Lipova also possessed salt warehouses, of which the wages of some royal governors in Transylvania were paid in kind. The oldest guilds in the county of Arad are those in Lipova, dating back to the first half of the 16th century. The documents related to the guild activity in Lipova date back to 1550.

In Lipova, the guilds of goldsmiths, carpenters, tailors, cartwright, bow and arrow makers, harness makers, butchers and millers functioned in the first half of the 16th century.

In the first half of the sixteenth century, during the fight for the throne, the town of Lipova rallied to the cause of Ioan Zapolya. Rewarding the loyalty of the townspeople, in 1529, Ioan Zapolya granted Lipova the same freedoms and prerogatives enjoyed by the royal free towns, but this privileged status was ended by the Ottoman conquest. The urban authorities in Lipova issued several documents that mainly refer to the economic realities, and Lipova does not differ from the other cities of the Hungarian

⁷⁶ Sorin Bulboacă, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul secolului al XVI-lea)*, in Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. IX, Arad, 'Vasile Goldiș' University Press 2014, p. 60.

⁷⁷ Francesco Grisellini, *op. cit.*, p. 71.

⁷⁸ Cristina Feneșan, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Timișoara, Editura de Vest, 2004, p. 35.

kingdom from the point view of the town administration. The town of Lipova was led by a jury, assisted in conducting the public affairs by 12 jurors.

In the 16th century, several Orthodox bishops settled in Lipova. The 1554 Ottoman documents mention the Serbian Orthodox Bishop Nestor in the town of Lipova, but a Serbian Orthodox bishop is mentioned in Lipova since 1542.

In Lipova and on the Mureş valley to Arad, the Ottoman administration (1552) established until the end of the 16th century, when the Transylvanian troops defeated the Ottomans (1595), thus Lipova returned for several decades, until 1616, to the Principality of Transylvania.

BIBLIOGRAPHY

Achim, Viorel *Convertirea la catolicism a românilor din zona Beiuşului în două documente din anul 1421*, in 'Mediaevalia Transilvanica', tom V-VI, Satu Mare, 2001, nr. 1-2.

Acta Martini P. P. V (1417-1431), edited by A. L. Tăutu, Roma, 1980.

Arhiva Naţională Ungară, Budapesta, DL. 1316, DL 14 839.

Boia, Stelean, *Lipova în perioada Principatului (secolele XVI-XVII)*, in Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administraţie românească arădeană. Studii şi comunicări*, vol. II, Arad, 'Vasile Goldiş' University Press, 2011, pp. 7-21.

Bulboacă, Sorin *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul secolului al XVI-lea)*, in Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administraţie românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crişana*, vol. IX, Arad, 'Vasile Goldiş' University Press, 2014, pp. 58-65.

*** - *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, editor: Maria Holban, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

*** - *Cronici turceşti privind Țările Române. Extrase*, edited by Mihai Guboglu, and Mustafa Mehmet, vol. I (sec. XV- mijlocul sec. XVII), Bucureşti, 1966.

Diaconescu, Marius, *Un episcop sârb la Lipova în 1542*, in 'Arhiva istorică a României', I, nr. 2, 2004, pp. 29-30.

*** - *Diplome privind istoria comitatului Timiş şi a oraşului Timişoara*, II (1430-1470), by Frigyes Pesty, editions, notes and comments by Livia Magina şi Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

*** - *Documente privind istoria României*, Seria C, Veac XIV, vol. III-IV, Bucureşti, 1951.

*** - *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIII, volume compiled by Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu and Susana Andea, Editura Academiei Române, București, 1994.

*** - *Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIV, București, Editura Academiei Române, 2002.

Feneșan, Cristina *Constituirea Principatului autonom al Transilvaniei*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Feneșan, Cristina, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Timișoara, Editura de Vest, 2004.

Glück, Eugen *Contribuții cu privire la istoria medicală medievală a Aradului*, in 'Ziridava', XIX-XX, Arad, 1996, pp. 167-170.

Greceanu, Eugenia, *Un tip singular al arhitecturii feudale românești: biserica Adormirea Maicii Domnului din Lipova, județul Arad*, in 'Muzeul național', vol. III, București, 1976.

Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, preface, translation and notes by Costin Feneșan, second edition revised, Timișoara, Editura de Vest, 2006.

Gross, Lidia, *Confreriile medievale din Transilvania (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2004.

Hațegan, Ioan, *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos*, Timișoara, 1995.

Hațegan Ioan, Bulboacă Sorin, Mureșan Augustin, *Economie și societate arădeană în Evul Mediu și epoca premodernă (secolele VIII-XVIII)*, in Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016.

Iambor, Petru, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)*, in 'Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului), 1552-2002', Timișoara, Editura Mirton, 2002.

Kovach, Geza, *Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI*, in 'Arad permanentă în istoria patriei', Arad, 1978.

Kovach, Geza, *Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X-XIII*, in 'Ziridava', Arad, XII, 1980, pp. 193-200.

Lițiu, Gheorghe *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950.

Magina, Adrian, *Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)*, in 'Banatica', Reșița, nr. 23, 2013, pp. 599-617.

Magina, Adrian, *Lipova at the beginning of the 17th Century. Documentary contribution*, in 'Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan', volum îngrijit de Dumitru Țicu and Rudolf

Graf, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane 2011, pp. 297-322.

Magina, Adrian *Parohiile catolice din Banat în epoca lui Sigismund de Luxembourg*, in 'Analele Banatului', Serie Nouă, Arheologie-Istorie, XX, Timișoara, 2012, pp. 173-188.

Marki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I, II/1, Arad, 1892, 1895.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II-III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, 1986.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991.

Rusu, Adrian Andrei, Hurezan, George Pascu, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000.

Țicu, Dumitru, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

Modelul Adunării de la Blaj și al Revoluției de la 1848 în mișcarea națională românească până la Marea Unire

The Blaj Assembly' Model and the Revolution of 1848' Model for the Romanian National Movement until the Great Union

Ioan BOLOVAN,
Acad. prof. univ. dr.
Prorector Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Abstract

Most specialists of the modern history of Transylvania correctly appreciate that the Revolution of 1848 and the Union of December 1, 1918 are key moments in the evolution of the Romanian nation. Too few, however, reflected upon the exemplary continuity between the Great National Assembly in Blaj from May 15-17, 1848 and the Great National Assembly in Alba Iulia. Thus, starting from the democratic expression present in the two historical moments, continuing with the sacralization of the nation in some rituals present in both Blaj and Alba Iulia, we can reconstruct how the pattern of the Blaj assembly functioned within the Romanian collective mind during the revolution. The celebration of the assembly of May 1848 with more or less fast, with increased or reserved intensity during the 7 decades has preserved the founding moment from Blaj in the consciousness of both the elite and the masses. The paper reviews the methods in which the Great National Assembly from Blaj entered the mythology of the nation, the connection of the Romanian National Party leaders to the programmatic elements stated in Blaj until the First World War, etc.

Rezumat

Majoritatea specialiștilor în istoria modernă a Transilvaniei apreciază în mod corect că Revoluția de la 1848 și Unirea de la 1 Decembrie 1918 sunt momente fundamentale din evoluția națiunii române. Prea puțini însă au reflectat la continuitatea exemplară dintre Marea Adunare Națională de la Blaj din 15-17 mai 1848 și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Astfel, pornind de la exprimarea democratică prezentă în cele două momente, continuând cu sacralizarea națiunii prin câteva ritualuri prezente atât la Blaj cât și la Alba Iulia, putem reconstitui cum a funcționat în mentalul colectiv românesc modelul adunării de la Blaj din timpul revoluției. Sărbătorirea adunării din mai 1848 cu mai mult sau mai puțin fast, cu intensitate sporită sau cu una mai reținută de-a lungul celor 7 decenii a menținut în conștiința elitelor dar și a maselor momentul fondator de la Blaj. Lucrarea va trece în revistă modalitățile prin care Marea Adunare Națională de la Blaj a intrat în mitologia națiunii, raportarea liderilor Partidului Național Român până la Primul Război Mondial la elementele programatice statuate la Blaj etc.

Keywords: Transylvania, Revolution of 1848-1849, model, the Great National Assembly from Alba Iulia from 1918.

Instrumentalizarea unor mituri, evenimente istorice pentru construcția identitară a fost un lucru comun popoarelor din Europa Centrală și de Sud-Est în epoca modernă, proces de la care nu s-au sustras nici românii, polonezii, cehii, ungurii etc., mai ales aceștia din urmă au expandat cu sărbătoarea mileniului lor de la sfârșitul secolului al XIX-lea prin includerea trecutului în proiectul național. Astfel că au fost edificate numeroase monumente de for public, s-au tipărit sute de cărți, creațiile artistice variate (pictură, muzică, arte decorative etc.) au tins să mobilizeze masele pentru integrarea lor națională¹. Revoluția de la 1848 din întreg spațiul românesc a fost un moment fondator al istoriei noastre moderne, regenerator de idealuri, speranțe și nu în ultimul rând de furnizare a unor modele politice, comportamentale, individuale sau de grup. Istoricul ieșean Mihai Chiper a realizat recent o excelentă analiză asupra metamorfozării memoriei revoluției pașoptiste în istoriografia revoluției, evidențiind cu preponderență pentru spațiul extracarpatic, rolul jucat de reevaluarea trecutului în creionarea tradițiilor politice care s-au legitimat de la revoluția din anii 1848-1849².

Rememorarea anuală a marilor evenimente desfășurate în Transilvania în anii 1848-1849 a devenit o constantă a memoriei colective în deceniile care au urmat revoluției pașoptiste. În primul rând, sărbătorirea Adunării Naționale din 3/15 mai 1848 și a spiritului pașoptist s-a făcut anual la Blaj, pe locul adunării. Fără a se ști cu precizie când anume, pe Câmpul Libertății s-a pus o piatră, un monument care simbolic să aducă în memoria contemporanilor ceea ce s-a petrecut acolo. Ulterior, micul monument în marmură ridicat în primii ani după revoluție a fost înlocuit cu o bucată mai mare de piatră, un obelisc falnic aflat în fața gimnaziului blăjean, în jurul căruia se adunau în primul rând tinerii elevi și studenți, dar și locuitorii Blajului pentru a omagia eroii revoluției române³. Pentru a învedera atașamentul urmașilor generației pașoptiste pentru simbolul revoluției, vom

¹ Bálint Varga, *The Monumental Nation. Magyar Nationalism and Symbolic Politics in Fin-de-siècle Hungary*, New York – Oxford, Berghahn Books, 2016, pp. 3-4, 12sq. A se vedea și volumul Maria Bucur, Nancy M. Wingfield (eds.), *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 2001.

² Mihai Chiper, *Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 9.

³ A se vedea volumul Ion Buzăși, *Câmpia libertății în literatură*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998, și în special textul lui Ștefan Manciulea, pp. 68-74.

reproduce un episod consumat în primăvara anului 1883: „Târnava Mare a inundat întregul Câmp al Libertății, existând pericolul ca piatra să fie îngropată în nămolul râului. Semnalând pericolul, elevii septimani, respectiv cei din clasa a VII-a, la apelul unuia dintre ei, că Piatra Libertății e în pericol, au hotărât în seara de 3/15 mai 1883 să o transporte ceva mai departe de țărmul apei, în interiorul câmpului. La apel au răspuns 36 de elevi, din mai mulți ani, care seara, pe la orele 10, s-au dus cu toții pe Câmpie. „Ne-am apucat de lucru — scriu mai târziu doi dintre septimani în amintirile lor — cari cu sape, cari cu hârlețe. Am săpat mult, căci Piatra era îngropată adânc în pământ, cât era și de la suprafața pământului în sus. Săpând și aruncând pământul din jurul ei, cu lăstare, și cu mari sforțări ne-a succes să o ridicăm din locul ei. Sub piatra aceasta am aflat o a doua piatră mai mică, aceasta din marmură cioplită. Piatra cea mare, un colos, punând cu toții umărul, am prăvălit-o în depărtare de 60 de pași de la locul de unde am scos-o. I-am săpat o groapă tot așa de adâncă ca și cea veche, am împins piatra în aceea și am pus lângă ea piatra cea mică. Terminând lucrul, am pus stindardul pe piatră. Doi dintre studenți au angajat pe un om din sat ... căruia dându-i doi floreni, i-am dat în grijă stindardul, să-l păzească toată ziua de 3/15 mai, iar seara să ni-l predea iarăși. La ora două după miezul nopții am început să cântăm Deșteaptă-te române. Și când am ajuns la strofa Preoți cu crucea-n frunte, teologii sculați mai de dimineață atrași de accentele cântării noastre au venit în grădina seminarului, ne-au acompaniat, cântând împreună din răspuțeri Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină, Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost pământ, menționa Ștefan Manciulea. Dimineața, Jandarmeria a confiscat steagul, raportând forurilor superioare acest caz, fiind demarată o anchetă de către autoritățile de la Budapesta”⁴. De-a lungul timpului, acest monument, alături de așa-zisa Cruce a Iancului de pe Dealul Viilor de la marginea Blajului, au reprezentat locurile de pelerinaj cu ocazia sărbătoririi zilei de 3/15 mai. Acest lucru nu a scăpat neobservat de autorități dar și de unii dintre maghiarii extremiști din zonă deranjați de exprimarea în stil identitar-național a românilor din oraș, de fiecare dată când aniversau revoluția de la 1848. Cele două monumente, deși modeste prin dimensiuni și valoare artistică, erau percepute de români drept simboluri care „aminteau românilor de visul lor de libertate, de independență națională”, de aceea autoritățile nu puteau tolera „ca românii să-și venereze propria luptă pentru

⁴ AGERPRES / (A, AS — autor: Marinela Brumar, editor: Marius Frățilă, editor online: Gabriela Badea), on line <https://www1.agerpres.ro/cultura/2017/05/03/reportaj-povestile-pietrei-libertatii-si-crucii-lui-iancu-de-la-blaj-monumente-simbol-pentru-istoria-romanilor-14-48-21>, accesat în data de 10.03.2019.

libertate”⁵. În cele din urmă, „mâini criminale” au aruncat în aer în noaptea de 16/17 noiembrie 1908 atât monumentul de pe Câmpia Libertății cât și Crucea. Firește că atentatul criminal a generat un val de emoție în rândul românilor, presa vremii relatând detalii despre ceea ce s-a întâmplat la Blaj, iar deputatul Iuliu Maniu a și adresat guvernului o interpelare în acest sens. Poate profetic, poetul și profesorul Andrei Bârseanu a scris o poezie care anticipa oarecum ceea ce istoria avea să aducă după numai un deceniu, eliberarea românilor din Transilvania: „*Sfărmătau piatra ce-a fost mărturie/Când ceasul de înviere l-au prevestit tribunii./Se bucură-n zadar nemernicii, nebunii:/Zdrobit-au piatra dar libertatea-i vie!/Și crucea-ți sfărâmat, simbol sfânt de credință/Al unui neam setos de zile mai senine,/În van, stafii de noapte cu suflete haine:/Nu veți putea opri a zilei biruință*”⁶.

Nu doar Blajul era „contaminat” de sărbătorirea Adunării de la 3/15 mai 1848, ci și în restul Transilvaniei se organizau, discret sau public manifestări de efuziune a sentimentului național românesc. În primii ani după revoluție, ca urmare a spiritului neoabsolutismului, lucrurile au fost mai voalate, amintirea revoluției fiind însă proaspătă în sufletele și mintea contemporanilor. La un deceniu de la adunarea de pe Câmpia Libertății, liderii românilor au fost mai precauți. Nu la fel s-au comportat însă tinerii elevi și studenți ai Blajului, fiindcă ei trăiau în miezul a ceea ce a fost la 1848 „Mecca” românilor, locul central al plămădirii și afirmării spiritului insurecțional. Ori, așa cum și în zilele revoluției tineretul a fost un important agent al propagării evenimentelor, tot așa și rememorarea faptelor eroice a reprezentat o datorie de onoare a acestuia. Astfel, încă din seara zilei de 2/14 mai 1858, serbările dedicate rememorării Adunării Naționale din mai 1848 au început în curtea liceului „Sfântul Vasile” prin adunarea claselor de elevi cu diriginții în frunte și, străjuți de torțe și muzică, tinerii au pornit în marș prin oraș intonând *Marșul lui Iancu*, *Deșteaptă-te române* și alte cântece, după care la întoarcere în piața din fața catedralei s-a improvisat o tribună unde au urcat să vorbească despre importanța evenimentului câțiva elevi⁷.

Prima mare acțiune politică antidualistă a românilor transilvăneni, Pronunciamentul de la Blaj, a avut loc tocmai în mai 1868, la împlinirea a două decenii de la Marea Adunare Națională din 3/15 mai 1848⁸. Gazeta

⁵ Gelu Neamțu, *Simboluri naționale românești în Ungaria la 1908: Piatra Libertății și Crucea lui Avram Iancu din Blaj*, în Gelu Neamțu, *Avram Iancu – mit, realitate, simbol*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012, p. 154.

⁶ *Ibidem*, p. 159.

⁷ Ion Buzași, *Câmpia libertății în literatură*, p. 82.

⁸ A se vedea în volumul *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar: (1865-1900): studii*, sub red. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Federațiunea proslăvea importanța sărbătoririi zilei de 3/15 mai, apreciind că ziua este „sfântă pentru toată inima românească, în această zi de sărbătoare națională...acum 20 de ani s-au frânt legăturile servituții națiunii noastre” iar memoria zilei respective „nu se va șterge până ce va viețui suflet de român pe pământ”⁹. Mai cu seamă tineretul (elevii și studenții) a fost un vector important în efortul de perpetuare în conștiința publică a experienței pozitive pentru națiunea română a revoluției de la 1848. Fie că erau în provincie sau în alte părți mai îndepărtate din monarhie, studenții au organizat diferite activități cu ocazia sărbătorii zilei de 3 mai 1848. Un exemplu elocvent despre starea de spirit și mobilizarea tinerilor pentru a celebra corespunzător adunarea de la Blaj ni-l oferă o relatare din revista *Familia* din anul 1878: „Diua de 3/15 maiu, ca și în alți ani, nu putea se nu sternească în inimele tinerimei rom. din Viena unu nobilu entusiasmu. Deși departe de patrie, în mijloculu unui elementu străinu, ea nu s-a putut desbrăca de datina Românului, de a-și cinsti dilele sale de serbătoare. Dimineața la ora 8 mai mulți tineri în haine de sărbătoare s-au dus la biserica garnizoanei unde batrânul preot Popovici a săvârșit un parastas în memoria martirilor libertății din 1848. Apoi tinerii au plecat la gară spre a merge în satul Hinterbrull¹⁰ pentru a sărbători acolo, și în ultima clipă a apărut și bătrânul preot în veștmânt de paradă, pe care străluciau 2 medalii câștigate prin bătălii în șir de 30 de ani în serviciul militar. La vederea acestui Nestor al nostru erupserăm cu toții în un Preoți cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină. Apoi, pe noul câmp al libertății au răsunat hore, Deșteaptă-te române, cuvântări și cuvinte de pomenire pentru Bărnuțiu, Iancu, Buteanu etc.”¹¹.

În întreaga perioadă scursă de la 1849 și până la Primul Război Mondial, cei mai statornici promotori ai memoriei revoluției au fost tinerii, elevii și studenții de la școlile din Transilvania sau cei care studiau la școli și universități din monarhie. Un exemplu edificator în acest sens îl reprezintă și publicația manuscrisă *Steaua mării*, editată timp de câteva decenii de către „Societatea literar bisericească Alexi-Șincai” a studenților români de la Seminarul teologic greco-catolic din Gherla. An de an, tinerii studenți gherleni au organizat în ziua de 3/15 mai o sărbătoare de suflet, la

⁹ Gelu Neamțu, *3/15 Mai 1848 văzut prin perspectiva fiecărui deceniu de până la Unire (1848-1918)*, în „Noi și maghiarii”. *Câteva aspecte importante privind Revoluția românilor de la 1848-1849 din Transilvania, intenționat ignorate până acum*, ediție îngrijită de Ela Cosma și Vasile Lechințan, Cluj-Napoca, Editura Ecou Transilvan, 2017, p. 81.

¹⁰ Hinterbrühl, azi localitate în suburbiile Vienei.

¹¹ *Familia*, XIV, 1878, nr. 36, pp. 227-228.

care corul teologilor intona de regulă *Deșteaptă-te române, Marseilleza* și alte cântece, se declamau poezii, se țineau discursuri mobilizatoare despre eroii de la 1848-1849, despre programul politico-național al pașoptiștilor. Profesorul Mircea Popa a surprins cât se poate de bine rolul asumat de tinerii de la Seminarul din Gherla, aidoma al altor studenți români din provincie: „*Tinerii membri ai Societății au considerat că e de datoria lor de a se socoti îndreptățiți să ducă mai departe idealurile acestei lupte. Numeroase poezii publicate în revistă au menirea să cheme la luptă, să propună mobilizarea nației împotriva asupritorilor*”¹². Faptul că de-a lungul timpului în revistă au fost incluse numeroase poezii și articole dedicate revoluției de la 1848, a contribuit la perpetuarea unui adevărat cult pentru acest moment fondator și regenerativ pentru națiunea română. Dincolo de calitatea literară, nu întotdeauna foarte ridicată a poeziilor, a contat mai degrabă mesajul transmis de aceste producții literare minore, a fost mai important în perspectivă istorică rolul formativ al acestora. De exemplu, în poezia *La 3/15 Mai 1848* a clericului L.B. Gheție, care avea un motto din Andrei Mureșanu, se proslăvea lupta pentru libertate a românilor din Transilvania la 1848, erau evocate câteva din figurile legendare ale revoluției, dar mai presus de toate era elogiul spiritului de fraternitate: „*Azi prin mâna-n frăție pe Câmpul Libertății/Bărnăuțiu, Buteanul și Iancul, eroii verității/Și alții mai mulți deodată de-un simț înflăcărat/Aleargă ca să-alunge robia dintre frați/Iar voi umbre mărețe, martiri ai libertății/Vă zicem fericire în lumea eternității/Și în recunoștință ca sacru monument/Cu inima română vom urma-al vostru cânt!*”¹³. Este cât se poate de clară admirația autorului pentru fraternitatea românilor dovedită pe Câmpia Libertății de la Blaj la 3/15 mai 1848, când cei doi episcopi, ortodox și greco-catolic, s-au îmbrățișat în fața mulțimilor transmițând modelul de unitate națională pe care trebuiau să îl adopte românii transilvăneni, indiferent cărei confesiuni îi aparțineau.

Așa cum a arătat Mihai Chiper, în Transilvania sărbătorirea zilei de 3 mai avea oarecum un caracter competitiv și se constituia și ca o replică la manifestările organizate de autoritățile maghiare la 15 martie. Nu de puține ori, manifestările organizate de tinerii români erau încadrate de acțiuni ostile din partea autorităților și chiar a publicului maghiar. Bunăoară o asemenea atmosferă tensionată s-a înregistrat în anul 1884 la Cluj, atunci când societatea studențească „*Iulia*” a organizat celebrarea sărbătorii de 3 mai, iar studenții maghiari au reacționat violent împotriva tinerilor români, inclusiv

¹² Mircea Popa, *O revistă tezură: „Steaua mării”*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 105.

¹³ *Ibidem*, pp. 98-99.

locuințele unor lideri din oraș (Iuliu Coroianu, Aurel Isac ș.a.) fiind vandalizate¹⁴. Cazul de la Cluj nu a fost singular și el s-a multiplicat către sfârșitul secolului în multe localități din Transilvania, demonstrând intoleranța autorităților dar și a unei părți a populației civile maghiare față de exprimările identitare ale celorlalte națiuni existente în Ungaria dualistă, națiuni majoritare din punct de vedere demografic în teritoriile în care locuiau dar dominate politic de către Budapesta. Mai mult, cu ocazia semicentenarului revoluției de la 1848, de teama unor largi manifestări care puteau atrage mesaje și comportamente antiguvernamentale din partea românilor, autoritățile au interzis organizarea la începutul lunii mai a oricărei activități de sărbătorire a revoluției, atât la Blaj cât și în alte orașe. Atare măsură restrictivă nu i-a împiedicat pe liderii românilor din Transilvania să-și exprime ideile și să valorizeze semnificația modelului revoluției pașoptiste în presă, înfruntând astfel cenzura autorităților și riscul de a suferi alte condamnări pentru articolele de presă. Mai mult, un articol intitulat „După cincizeci de ani” și publicat în *Tribuna* la 2/14 mai 1898 se încheia într-o manieră profetică: „*Nu este putere pe lume care să ne poată împiedica de a lua cu toții în această zi sărbătorească în viața poporului nostru, ferma hotărâre de a primumi gândurile noastre și de a le îndrepta cu putere spre o muncă și luptă roditoare pentru întărirea conștiinței noastre naționale și pentru izbânda românismului*”¹⁵.

Măsura guvernului maghiar a avut efect de bumerang deoarece neputându-se sărbători cu mare amploare la Blaj ori în alte orașe transilvănene „*aniversarea s-a mutat, compensatoriu, peste Carpați, unde a căpătat caracteristicile unei sărbători naționale*”¹⁶. Succesul și magnitudinea solidarizării românilor din Vechiul Regat cu frații din Transilvania s-a datorat implicării responsabile și organizate a Ligii culturale dar și entuziasmului studenților care au făcut ca tentativa guvernului liberal de a diminua amploarea manifestărilor de susținere a românilor transilvăneni să nu se bucure de mare succes (guvernul de la București a descurajat în acel an aniversar sărbătorirea în țară a zilei de 3 mai 1848 din rațiuni diplomatice, dată fiind afilierea României la Tripla Alianță și necesitatea menajării relațiilor diplomatice cu Austro-Ungaria). La București, la cele două întruniri organizate în semn de solidaritate cu românii din Transilvania au luat cuvântul personalități de primă mână din Vechiul Regat (Barbu Ștefănescu Delavrancea, Ionel Grădișteanu), la Iași a

¹⁴ Mihai Chiper, *op. cit.*, p. 156.

¹⁵ Gelu Neamțu, *3/15 Mai 1848 văzut prin perspectiva fiecărui deceniu de până la Unire (1848-1918)*, pp. 82-83.

¹⁶ Mihai Chiper, *op. cit.*, p. 157.

vorbit transilvăneanul Aron Densușianu, cunoscut istoric literar, poet și folclorist, profesor de literatură la Universitatea din Iași, care a și mers în fruntea studenților în marș la consulatul Austro-Ungariei pentru a protesta împotriva interzicerii de către guvernul român a sărbătoririi zilei de 3 mai). De asemenea, la Galați, Brăila, Ploiești, Craiova, Bârlad, Pitești, Caracal, Buzău etc. au avut loc manifestări similare, toate acestea contribuind la solidarizarea națională¹⁷.

Cu atare preocupări ale tineretului român universitar de a perpetua memoria Revoluției de la 1848, alături firește de presă, de documentele și memoriile ce au fost tipărite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către revista *Transilvania* a ASTREI sau de alte publicații periodice, nu este deloc surprinzător faptul că generația transilvăneană a Unirii a fost „contaminată” de modelul generației de la 1848, iar programul revoluționar de la Blaj a fost recurent în demersurile elitelor politice românești. Alexandru Vaida Voevod, unul din liderii incontestabili ai românilor din Transilvania la cumpăna dintre secole și din anii Marelui Război, a devenit membru al societății studențești „România Jună” de la Viena, pe care avea să o și conducă ulterior, în calitate de președinte. Alături de tinerii săi colegi români aflați în capitala imperiului, fie că erau originari din Transilvania, din Bucovina sau din Vechiul Regat, el s-a angajat în demersul politico-cultural al comunității sale remarcându-se prin inteligență, diplomatie și spirit organizatoric. Multe mărturii ale foștilor săi colegi de studenție ni-l prezintă pe Vaida ca pe un „*animator al studențimii, al coloniei românești din Viena, el organizând an de an manifestațiile dedicate sărbătoririi Revoluției de la 1848, desfășurate de fiecare dată în ziua de 15 mai. Evenimentul respectiv, crucial pentru generația lui Vaida prin dimensiunea sa social-națională, a adus pe scena politicii problemele grave care trebuiau înlăturate pentru a permite modernizarea societății transilvănene în ansamblul său...Revoluția, prin drama trăită de către toți locuitorii Transilvaniei, rămâne în memoria comunităților, oferind baza demersului politico-național. Amintirea celor aproape 40 000 de oameni morți, distrugerile provocate, satele și bisericile arse erau comemorate an de an. Impactul ei a fost enorm, iar consecințele ei de natură socio-economică – pe termen lung*”¹⁸. Nu trebuie neglijat faptul că aceste generații de studenți au reprezentat formatorii de opinie care apoi, în comunitățile de unde proveneau, au multiplicat prin acțiuni locale spiritul de sărbătorire a

¹⁷ *Unirea*, VIII, 1898, nr. 21, 28 mai.

¹⁸ Liviu Maior, *Un părinte fondator al României Mari. Alexandru Vaida Voevod*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018, pp. 34-36.

revoluției pașoptiste, de valorizare în contexte diferite a programului politic conturat în mai 1848.

Nu este deloc surprinzător faptul că Aurel C. Popovici, lider și ideolog remarcabil al românilor din Transilvania la cumpăna dintre secole, în plus fiind și unul dintre apropiații lui Alexandru Vaida Voevod, a urmat în *memoriul* elaborat în septembrie 1914 la Berlin, la solicitarea secretarului de stat de la Ministerul de Externe german, liniile directoare ale programului politic de la Blaj din 1848. Așa cum s-a observat cu pertință, „*memoriul lui Popovici aduce izbitor cu celebrul discurs din 2 mai 1848, rostit de Simion Bărnuțiu în catedrala din Blaj. Are o construcție similară, un dialog imaginat, de această dată cu prim-ministrul Ungariei, Istvan Tisza*”¹⁹. Recursul lui Aurel C. Popovici la istorie este succint și reliefează permanența obiectivelor politico-naționale propuse de către români, începând cu Revoluția de la 1848 și continuând cu activitățile și formele de luptă ce s-au impus pentru români în urma Compromisului dualist din 1867, care din păcate nu au adus schimbări pozitive în privința statutului lor: „*vedeți dar că noi, la 1914, vorbim tot așa și cerem exact aceleași drepturi, aceeași situație nefastă pe care am avut-o la 1848 și la 1867, a ne apăra, pentru că nici o trecere de vreme nu poate desființa drepturile noastre de viață națională*”²⁰.

Cazul lui Vaida Voevod și al colegilor din conducerea PNR în toamna anului 1918 este simptomatic în sensul perenității vreme de decenii a programului politic pașoptist. Atât „Declarația” redactată la 12 octombrie 1918 la Oradea cât și discursul rostit de Vaida la 18 octombrie 1918 în Parlamentul de la Budapesta exprimă, așa cum a semnalat cu profunzime istoricul Liviu Maior „*evoluția conceptelor fundamentale care au stat la baza acțiunii politico-naționale românești, începând cu anul 1848, când ideea de „Adunare Națională” în viziunea lui Simion Bărnuțiu conferă un caracter democratic hotărârilor bazate pe implicarea populară, prin veritabile plebiscite. De altfel, perpetuarea anuală a sărbătoririi Adunării blăjene a reușit să transmită din generație în generație această modalitate de exprimare a voinței românești. Cele două documente fundamentale au dat startul decisiv procesului de construcție al României unite*”²¹.

Nu lipsit de importanță în sensul celor prezentate anterior este faptul că la tratativele din 13-14 noiembrie 1918 de la Arad dintre Consiliul Național Central Român și reprezentanții guvernului maghiar, Iuliu Maniu care nu a participat de la începutul întâlnirii, le-a spus partenerilor maghiari

¹⁹ *Ibidem*, p. 124.

²⁰ *Ibidem*, p. 125.

²¹ *Ibidem*, p. 184.

conduși de Oskar Jaszi: „Românii cer recunoașterea drepturilor lor în baza faptică a existenței lor ca națiune geograficește compactă, cu tradițiuni și aspirațiuni unitare și bine precizate, dar o cer această recunoaștere și în baza drepturilor istorice ale națiunii române pe care nu e timpul acum să le desfășure, dar a căror existență o constată în baza tuturor declarațiunilor politice făcute din anul 1848 încoace. Legitimitatea noastră, ca reprezentanți adevărați ai aspirațiunilor adevărate ni-o dă baza largă democratică a organizației noastre de partid, întărită acum și cu reprezentanții partidului socialist și faptul, că din anul 1848 când s-a decretat programul politic pragmatic al națiunii române, acest partid a reprezentat cu consecvență de fer acest program politic recunoscut de întreg poporul românesc și de toată lumea politică, ca credeul politic al națiunii române”²². Iată numai câteva mostre ale perenității modelului pașoptist în rândul elitelor politice românești din Transilvania în perioada 1848-1918. Raportarea permanentă a liderilor dar și a mulțimilor educate în spirit național la momentul fondator al revoluției pașoptiste a avut o dublă semnificație în contemporaneitate. Era mereu reluat programul politic autonomist în raport cu tendințele și apoi succesul din 1867 al Ungariei de a anexa Transilvania, apoi obiectivul politico-național al egalității în drepturi al națiunii române cu națiunea maghiară rămăsese un deziderat până la Unire. Nu în ultimul rând, perpetuarea modelului pașoptist a fost de natură să consolideze în mentalitatea românească din provincie că doar mișcarea insurecțională, lupta sau cel puțin organizarea armată, poate conduce la împlinirea totală a programului național. Trăind cu acest spirit combativ și cu amintirea luptelor eroice, glorioase, ale lui Avram Iancu cu armata revoluționară maghiară care nu a putut îngeunchea „Cetatea” Munții Apuseni²³, românii din Transilvania s-au putut mobiliza rapid în luna noiembrie a anului 1918 și au fost capabili să se organizeze instituțional (prin Consiliul Național Român Central de la Arad și în teritoriu prin consiliile naționale comitatense și locale), să preia controlul administrativ al provinciei și să-și constituie organele militare (gărzile naționale) cu care să asigure securitatea vieții și proprietății tuturor locuitorilor din Transilvania.

²² Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj-Napoca, Editura revistei „Societatea de Măine”, 1926, pp. 91-92.

²³ A se vedea din multe lucrări la Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965; Nicolae Bocșan, Rudolf Gräf, *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, Cluj-Napoca, 2003; Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj, 1972; Ștefan Pascu, *Viața și faptele unui erou și martir*, București, 1972; Gelu Neamțu, *Avram Iancu – mit, realitate, simbol*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012.

Pentru a ilustra, o dată în plus cât de profundă era asocierea a Adunării de la Blaj din mai 1848 cu cultul națiunii și simbolistica acesteia, vom evoca episodul aterizării la Blaj, la 10/23 noiembrie 1918, a unui avion românesc sosit de la Bacău, pilotat de locotenentul Vasile Nicolescu. Acesta l-a adus pe căpitanul Vasile Precup, de origine transilvăneană, care a venit să transmită mesajul Marelui Cartier General al armatei române prin care Consiliul Național Român a fost înștiințat de iminenta trecere a Carpaților de către armata română. Datorită importanței mesajului dar și a momentului, avocatul blăjean Ionel Pop (nepotul lui Iuliu Maniu) i-a înmănat locotenentului Vasile Nicolescu o bucată de piatră din Monumentul ridicat pe Câmpia Libertății de la Blaj în amintirea Revoluției de la 1848 și care fusese aruncat în aer anterior de elemente șoviniste maghiare²⁴. Faptul că românii au adunat bucățile de piatră rămase în urma exploziei din anul 1908 și le-au păstrat ca pe niște moaște demonstrează fără tăgadă cât de profund era cultul românilor ardeleni față de revoluția pașoptistă și față de monumentul dedicat Adunării de la Blaj.

BIBLIOGRAFIE

- Familia*, XIV, 1878, nr. 36.
Unirea, VIII, 1898, nr. 21, 28 mai.
Bocșan, Nicolae, Grăf, Rudolf, *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, Cluj-Napoca, 2003.
Bucur, Maria, Wingfield, Nancy M. (eds.), *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 2001.
Buzăși, Ion, *Câmpia libertății în literatură*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.
Chiper, Mihai, *Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.
Clopoteșel, Ion, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj-Napoca, Editura revistei „Societatea de Măine”, 1926.
Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, București, 1965.
Maior, Liviu, *Un părinte fondator al României Mari. Alexandru Vaida Voevod*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.

²⁴ Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei – 1 Decembrie 1918*, ediție îngrijită și postfață de Valentin Borda, București, Editura Țara Noastră, 1990, p. 102; Ionel Pop, *Un martor al Marii Uniri*, ediție îngrijită de Alexandru Bârsan, București, Editura Corint, 2018, p. 305.

Neamțu, Gelu, *3/15 Mai 1848 văzut prin perspectiva fiecărui deceniu de până la Unire (1848-1918)*, în „*Noi și maghiarii*”. *Câteva aspecte importante privind Revoluția românilor de la 1848-1849 din Transilvania, intenționat ignorate până acum*, ediție îngrijită de Ela Cosma și Vasile Lechințan, Cluj-Napoca, Editura Ecou Transilvan, 2017.

Idem, *Avram Iancu – mit, realitate, simbol*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012.

Netea, Vasile, *O zi din istoria Transilvaniei – 1 Decembrie 1918*, ediție îngrijită și postfață de Valentin Borda, București, Editura Țara Noastră, 1990.

Pascu, Ștefan, *Viața și faptele unui erou și martir*, București, 1972.

Pop, Ionel, *Un martor al Marii Uniri*, ediție îngrijită de Alexandru Bârsan, București, Editura Corint, 2018.

Popa, Mircea, *O revistă tezaur: „Steaua mării”*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019.

Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar: (1865-1900): studii, red.: Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Teodor, Pompiliu, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj, 1972.

Varga, Bálint, *The Monumental Nation. Magyar Nationalism and Symbolic Politics in Fin-de-siècle Hungary*, New York – Oxford, Berghahn Books, 2016.

AGERPRES / (A, AS – autor: Marinela Brumar, editor: Marius Frățilă, editor online: Gabriela Badea), on line <https://www1.agerpres.ro/cultura/2017/05/03/reportaj-povestile-pietrei-libertatii-si-crucii-lui-iancu-de-la-blaj-monumente-simbol-pentru-istoria-romanilor-14-48-21>, accesat în data de 10.03.2019.

Rolul asociaționismului feminist în realizarea Marii Uniri

The Role of the Feminist Associations to the Great Union

Simona Rodica STIGER

Conf. dr. Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

simonastiger@gmail.com

Abstract

100 years since the Great Union, history keeps recording only the acts and the names of the Romanian political leaders, ignoring the role of the women in the Romanian territories united with Romania in 1918. Neither the history reference studies, nor the textbooks, record the name of any woman, association, league or feminist reunion, thus completely eluding the role of women in the unionist movement. There are only a few studies dedicated to this topic or books treating the events of 1918 that record the participation of women in the events from the fall of this year but without thoroughly explaining the role of women in the unionist movement. Therefore, it seems rather surprising that the first signature on the Union Act between Bessarabia and Romania is that of a woman, Elena Alistar, or that there are 60 credentials representing the Reunions of the Romanian Women of Transylvania of the total of 1228 delegates in Alba Iulia. Furthermore, some of these women were included in the provisional administrative structures that governed Bessarabia or Transylvania until the actual integration with Romania.

Our approach aims to mainly highlight the role played by the Transylvanian feminist movement in the development of the national solidarity and to show the reasons why the Transylvanian women had their own representatives at the Great National Assembly of Alba Iulia, in a world of politics dominated by men. Acknowledging their contribution, the Resolution of the Great National Assembly proposed a new electoral system which granted the right to have ‘universal, direct, equal and secret suffrage for both genders starting with the age of 21’, a stipulation that unfortunately will not be found in the 1923 Constitution.

Rezumat

La 100 de ani de la Marea Unire, istoria continuă să consemneze doar faptele și numele liderilor politici ai românilor, ignorând rolul femeilor din teritoriile românești care la 1918 s-au unit cu România. Nici tratatele de istorie, nici manualele, nu consemnează numele vreunei femei sau asociații, ligi, reuniuni feminine și eludează rolul acestora în mișcarea unionistă. Sunt doar câteva studii consacrate temei, sau lucrări dedicate anului 1918 care înregistrează participarea lor la evenimente din toamna aceluși an, dar fără un parcurs care să explice rolul femeilor în mișcarea unionistă. Drept urmare, pare surprinzător faptul că prima semnătură pe actul unirii Basarabiei cu România este a unei femei, Elena Alistar sau că, între cei 1228 de delegați împuterniciți cu credenționale să voteze unirea Transilvaniei cu România, 60 reprezentau Reuniunile femeilor române din Transilvania. Mai mult, unele dintre ele au fost incluse în organismele provizorii care au condus Basarabia sau Transilvania până la integrarea lor efectivă în România.

Demersul nostru își propune să illustreze îndeosebi rolul pe care mișcarea feministă din Transilvania l-a avut în dezvoltarea solidarității naționale și să justifice astfel de ce, într-o lume în care exercițiul politic era rezervat doar bărbaților, ardelencele și-au avut propriile reprezentante la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Recunoscându-le meritele, Rezoluția Marii Uniri propunea un sistem electoral ce acorda dreptul de „vot universal, direct, egal și secret pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani”, prevedere care nu se va regăsi în Constituția din 1923.

Keywords: feminism, Union, associations, 1918, equal rights.

Cuvinte-cheie: feminism, Unire, asociații, 1918, drepturi egale.

Sărbătoarea Centenarului a adus nu doar recunoașterea cvasi-oficială a rolului hotărâtor al Aradului în realizarea Marii Uniri (*Marea Unire a început la Arad*)¹, ci și câteva tentative de abordare a temei din perspectiva dimensiunii de gen. Pentru prima oară s-a scris, nu doar în general, despre rolul unor personalități feminine care prin prestigiu, inteligență, demnitate și curaj, s-au impus în momente cruciale ale istoriei naționale (regina Maria, Ecaterina Teodorescu, Elena Văcărescu etc.), ci și despre rolul femeilor din teritoriile unite la 1918 cu România, chiar dacă istoria miilor de femei care, militând pentru solidaritate națională, au contribuit la pregătirea și realizarea Marii Uniri a dispărut odată cu ele, sau e încă (prea) bine păstrată în arhive de familie. Informații sporadice apar în presa vremii², în memoriile liderilor politici³, dar mai ales în arhive județene⁴, unele având constituit chiar un fond propriu destinat reuniunilor de femei. De aceea, ne propunem să reconstituim activitatea desfășurată de aceste femei (cele mai multe rămase anonime) prin intermediul societăților, ligilor sau reuniunilor pe care ele însele le-au organizat.

Spre exemplu, în Basarabia funcționa *Liga Culturală a femeilor din Basarabia*, creată la inițiativa Elenei Alistar Romanescu, fiică și soție de preot, o învățătoare care a studiat medicina la Universitatea din Iași, devenind una dintre primele femei medic din România. După absolvire s-a întors în Basarabia, iar în 1916 a fost mobilizată ca medic militar. A militat

¹ „Historia”, București, nr. 202, noiembrie 2018.

² Îndeosebi în *Biserica și școala, Drapelul, Dreptatea, Familia, Foaie pentru minte, inimă și literatură, Gazeta Transilvaniei, Gura satului, Românul, Telegraful român, Transilvania, Tribuna, Tribuna poporului* ș.a.

³ Valeriu Braniște, *Correspondență*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, Dr. Ioan Suciu și Emilia Suciu. *Correspondență 1866-1895*, București, Editura Progresul românesc, 1994.

⁴ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad*, Grupa IV, dosarul nr. 291, Arhivele Naționale – Serviciul Județean Brașov, *Fond Reuniunea Femeilor Române*, Arhivele Naționale – Serviciul Județean Sibiu, *Fond Astra* etc.

pentru unirea cu România, a fost membră fondatoare a Partidului Național Moldovenesc, singura femeie deputat în Sfatul Țării și o unionistă convinsă, care îndemna la acțiune: „Acum, ori niciodată, noi trebuie să ne unim...! Orice moldovan... trebuie să înțeleagă aceasta și să facă tot ce poate, să aducă orice jertfă, pentru a înfăptui această Unire. (...) Azi e timpul, când popoarele... își creează soarta lor pe veacuri. Dacă noi ne vom uni cu România, vom avea cultura noastră națională, ne vom lumina împreună cu frații noștri și vom lucra și spre îmbunătățirea stării țărănimii, care e temeliea fiecărui stat. Dacă nu ne-om uni acum cu frații noștri, apoi nu se știe de va mai veni în viitor timp atât de potrivit și în veci vom fi blăstâmați de urmașii noștri, cari, cetind istoria, vor vedea că am putut făptui actul de unire și nu l-am făptuit. Eu mă tem de acest blăstâm și strig în gura mare: Să ne unim!” În 27 martie/9 aprilie 1918, Elena Alistar era singura femeie în Sfatul Țării și ei îi revine onoarea de a avea prima semnătură pe actul unirii Basarabiei cu România.

În Transilvania, mișcarea de emancipare națională a fost susținută de reuniunile de femei, ortodoxe sau greco-catolice, de societățile de lectură, înființate de la mijlocul secolului al XIX-lea, de regulă la inițiativa unor bărbați de încredere. Prima reuniune a femeilor române s-a constituit la Brașov, în 1850, la inițiativa burgheziei române brașovene, impulsionată de cărturarii vremii: Al. Papiu-Ilarian, Andrei Mureșanu, Iacob Mureșianu, Timotei Cipariu, protopopul Ioan Popasu și George Barițiu⁵. Originară în fenomenul revoluționar pașoptist, reuniunea brașoveană se constituie, în primul rând, din rațiuni filantropice, ilustrând în condițiile epocii postrevoluționare solidaritatea națională în curs de instituționalizare. Scopul era unul caritabil – de a ajuta orfanele revoluției – căruia i s-a asociat dintru început unul instructiv, urmărind ridicarea culturală a femeii române: „Voim a fonda o Asociație sau Reuniune de dame române, după pilda altor dame europene, cu scopul de a ocroti fetele orfane și sărace... dar cugetul nostru este de a înființa școală pentru o mai solidă creștere a fetițelor noastre, fără deosebire de confesiune”⁶. După modelul și exemplul reuniunii brașovene, s-au constituit, până la Primul Război Mondial, peste 100 de asemenea asocieri feminine românești⁷: Lugoj (1863), Mediaș (1870), Făgăraș (1876 și o a doua reuniune în 1895), Turda și Abrud (1880), Sibiu și Sălaj (1881),

⁵ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Brașov, *Fond Reuniunea Femeilor Române*, document nr. 5461.

⁶ Maria Baiulescu, *Reuniunea femeilor române din Ardeal*, în „Boabe de grâu”, I, 1930, nr. 1, p. 602.

⁷ Simona Stiger, *Asociaționism și emancipare în Transilvania până la Primul război mondial*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2001.

Arad (1884), Hunedoara (1886), Cluj (1888), Blaj (1890), Timișoara (1891), Oradea (1908) etc.

Din punct de vedere geografic, reuniunile acoperă întregul spațiu românesc din Transilvania, cu o densitate mai mare în sudul Transilvaniei și Apuseni. În general, s-au înființat acolo unde blocul etnic românesc a fost mai concentrat, nivelul economic mai ridicat și tradițiile naționale mai puternice. Preponderent au luat naștere în mediul urban, abia la începutul secolului al XX-lea s-au apropiat de lumea satului și atunci în comune mari, centre administrative sau protopopiat, puternice din punct de vedere economic.

După mobilurile care le-au generat, reuniunile s-au particularizat asociind caracterului național o notă specifică, ce le individualizează prin scopurile enunțate și urmărite: confesionale, cele mai multe, mai ales în mediul rural, preocupate de înfrumusețarea bisericii (Câmpeni, Aiud) sau întreținerea cimitirelor (Caransebeș, Bocșa), școlare, respectiv susținerea învățământului de fete (Brașov, Abrud, Sibiu, Arad), economice, vizând promovarea industriei de casă (Sălaj, Hunedoara), sociale, filantropice, de caritate (Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea văduvelor scăpătate din Brașov și Săcele).

Din punct de vedere al compoziției, asociațiile feministe au avut aproape exclusiv un caracter elitar, reunind femei din cercurile burgheziei, intelectualității, soții sau fiice ale liderilor naționali. Spre exemplu, prima președintă a reuniunii brașovene a fost Maria Nicolau, soția unui prosper om de afaceri și filantrop, Dimitrie Nicolau, a cărei fiică era căsătorită cu Iacob Mureșianu. Reuniunea Femeilor Române din Arad era condusă de Hermina Popovici-Desseanu (fiica lui Ioan Raț, protopopul Aradului și soția unui cunoscut avocat), apoi de Aurelia Beleş (soția notarului public Ioan Beleş), Letiția Oncu (soția lui Nicolae Oncu, directorului băncii *Victoria*, deputat în Parlamentul de la Budapesta), Eugenia Cicio-Pop (soția președintelui Consiliului Național Român Central). Reuniunea sibiană o avea în frunte pe Maria Cosma, nepoata mitropolitului Miron Romanul și soția lui Partenie Cosma, directorul băncii *Albina*, iar Elena Pop Hossu-Longin, fiica memorandistului Gheorghe Pop de Băsești, era președinta reuniunii sălăjene și apoi, după căsătoria cu Francisc Hossu-Longin, a celei din Hunedoara. Abia la începutul secolului al XX-lea mișcarea cuprinde parțial și lumea satului, țărănimea înstărită și elita locală, lărgindu-și considerabil baza socială și abandonând caracterul exclusiv elitar.

Sub aspect numeric, reuniunile au fost printre cele mai mari asociații românești din Transilvania depășind constant 200 membri, Brașovul chiar 300.

Veniturile au provenit din taxe de membru, donații, conferințe. Un rol deosebit în susținerea activităților reuniunilor l-au avut băncile și institutele de credit din Transilvania, care aveau prevăzute în bugetele anuale fonduri destinate asocierilor naționale. Inițiativa a aparținut băncii *Albina*⁸, care a susținut permanent reuniunile femeilor române din Brașov, Sibiu și Lugoj. Spre exemplu, Reuniunea din Hunedoara era susținută de 34 de bănci și institute de credit: *Albina*, *Ardeleana* (Orăștie), *Decebal* (Deva), *Victoria* (Arad) etc. Cea mai puternică reuniune din punct de vedere material a fost reuniunea brașoveană, a doua ca putere economică a fost cea arădeană, urmată de reuniunea din Abrud și Hunedoara, adică tocmai acelea care au beneficiat de sprijinul băncilor românești din Imperiu.

Activitatea reuniunilor s-a manifestat pe mai multe planuri, detașându-se în mod deosebit acțiunile cu caracter social-economic, cultural și politic. Activitatea social-economică s-a concentrat asupra țărilor filantropice și a urmărit înființarea și promovarea învățământului de fete. Activitatea culturală, a avut o finalitate națională, urmărind emanciparea poporului român prin cultură. Conferințele publice patronate de reuniuni sau cele organizate în colaborare cu *Astra*, cu *Societatea pentru fond de teatru român*, casine, reuniuni învățătoarești, au fost pledoarii pentru unitate națională: *Individualitatea națională a poporului român*, *Locul și timpul formării poporului român*, *Veacuri de patimi ale istoriei românești*, *Despre educațiunea femeilor la națiunea românească* etc. Interesul manifestat pentru istorie, limbă și folclor, factori de individualizare națională, demonstrat în prelegerile și conferințele patronate de reuniuni, accentuează valoarea și semnificația națională a feminismului transilvănean. Legăturile cu celelalte instituții cultural-naționale din sistemul *Astrei* pe temeiurile solidarismului național, expresie a idealurilor de unitate cultural românească, ilustrează tentativele de emancipare națională prin cultură, de conservare și afirmare a individualității și specificului național prin acest sistem. Deși au evitat angajarea în militantismul politic, nu au lipsit momentele de implicare directă. Primul și poate cel mai elocvent exemplu îl oferă solidarizarea mișcării feministe din Transilvania cu războiul pentru independența României, care, dincolo de valoarea materială a contribuțiilor a avut și o semnificație politică și națională, care a marcat spiritul public românesc din Transilvania. S-au remarcat în mod deosebit femeile din Sibiu constituite într-un comitet format din 12 membre, în majoritate soții ale liderilor marcanti ai mișcării naționale românești, condus de Iudita Măcelariu, care a lansat un *Apel către române*: „*Simțul de fiice, mame și*

⁸ Mihai Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.

surori ne impune această dorință de a veni în sprijinul ostașilor răniți și în ușurarea suferințelor familiilor acelor ostași care au căzut în luptă... toate româncele surori ale noastre să binevoiască a-și aduce fiecare obolul sau oferta: bani, fâșii de pânză, flanele, tifon etc.”⁹ Publicat și în celelalte periodice ardelen, *Biserica și școala*, *Economul*, *Telegraful român*, răspândit în întreaga Transilvanie, *Apelul* a fost însoțit pretutindeni de un îndemn la solidarizare națională: „*Sperăm că apelul doamnelor române din Sibiu va întâmpina răsunet călduros din partea damelor române din Arad*”. Drept urmare, acțiunea s-a generalizat în întreaga Transilvanie, iar acolo unde nu erau încă constituite reuniuni ale femeilor române se organizează comitete de femei la Cluj (președintă Maria Ilișiu), Făgăraș (Anastasia Popescu), Năsăud (președintă Elisabeta Pop Păcurariu), Oradea (președintă Veturia Roman), Timișoara (președintă Iulia Rotariu), pe care autoritățile hotărâsc să le dizolve sub pretext că activitatea lor afectează neutralitatea Austro-Ungariei. Președinta comitetului sibian, Iudita Măcelariu, dă un răspuns categoric: „*statul nostru este în referințe amicale precum cu România, așa și cu Turcia și dacă nu este crimă în patria noastră a nutri simpatii pentru turci, nu poate fi crimă nici aceea că femeile române sunt cu compătimirea și simpatia către sângele lor*”¹⁰. Corespondența publicată în presă stârnește reacții dincolo de Carpați: „*Nobila dumneavoastră întreprindere este una din cele mai sacre ce poate să conceapă o inimă... Onoare Vouă, doamne române, care deși născute departe de România puteți conserva încă în nobilele voastre inimi simțăminte de amor fratern către fiii, soții și părinții noștri care merg a-și depune sângele pe altarul patriei*”¹¹. Decizia autorităților rămâne neschimbată, comitetele sunt dizolvate, însă acțiunile se intensifică, de data aceasta colectele se organizează în nume personal. Deosebit de active s-au dovedit a fi și femeile române din zona Aradului, susținute în efortul lor de presa locală, îndeosebi de *Biserica și școala* și *Gura Satului*. Urmând exemplul Sibiului, *Biserica și școala* publică un apel al Ersiliei Sturdza din Șepreuș, *Adresa filantropică către femeile române*. Răspund, prin donații individuale, femeile române din Șiria (Aloisia Sida și Sidonia Secoșianu), Căpâlnaș (Alexandra Mocioni), Ususău (Iuliana Lezarovici și Lucreția Nemșiu), Macea (Ida Mladin, Sofia și Sidonia Oprea), Șiclău (Eliza Balisiu și Ecaterina Codreanu), Buteni (Emilia Gurban), Lipova (Elena Țăranu)¹² etc.

⁹ „Telegraful român”, Sibiu, XXV, 1877, nr. 36 „Supliment”.

¹⁰ „Telegraful român”, Sibiu, XXV, 1877, nr. 40.

¹¹ „Telegraful român”, Sibiu, XXV, 1877, nr. 41.

¹² Alexandru Roz, *Ecoul războiului pentru independență din 1877-1878 în părțile Aradului*, în „Ziridava”, Arad, V, 1975, pp. 39-55.

Mișcarea de solidarizare a femeilor române din Transilvania cu războiul de independență al României a inaugurat o nouă etapă în evoluția mișcării feministe din Transilvania, favorizând consolidarea și multiplicarea structurilor ei organizatorice, creșterea numărului de reuniuni și membri. Experiența dobândită cu acest prilej a fost valorizată în timpul mișcării memorandiste, când femeile s-au implicat deschis în susținerea cauzei. Multe dintre ele erau soții sau fiice ale liderilor naționali: Emilia Rațiu (cu fiicele lor Felicia și Dorina), Elena Pop Hossu-Longin, Paulina Lucaciu, Victoria Mihali. Inițiativa a revenit de această dată Brașovului, de unde „s-a pornit o mișcare care în scurt timp va cuprinde toate unghiurile locuite de români. Acum se urzește liga femeilor române. Mame și surori române vă înșirați stindardul desfășurat de femeile și fetele din Brașov, căci acel steag înseamnă izbânda cauzei românești”. Urmare acestui Apel lansat prin presa vremii, s-au constituit comitete de susținere a mișcării la Sibiu, sub conducerea Feliciei Rațiu și Mariei Roman și la Abrud, sub președinția Anei Filip și a Eufeniei Căianu și s-a accentuat politizarea mișcării feministe din Transilvania¹³. Încă din 1892 ziarul *Tribuna* publicase deja peste 1200 de adeziuni ale femeilor din Sibiu și Brașov. Pentru sprijinirea directă a mișcării, la 1894 s-a format la Sibiu o *Ligă a fetelor române* care a organizat colecte, manifestații de simpatie prilejuite de plecarea la procesul ce era organizat la Cluj (spre exemplu li se oferă o cunună de frunze de stejar cu inscripția *Totul pentru națiune*). În timpul procesului, la Cluj au sosit adrese de aderență expediate de femeile din Brașov, Abrud, Blaj, Sibiu, care-și manifestau atașamentul față de cauza memorandiștilor: „cu fală și mândrie admirăm abnegația cu care purtați falnic stindardul cauzei sfinte... Suferințele pe care le îndurați pentru un popor setos de dreptate, vor fi izvorul adevăratei libertăți și numele vostru strâns legat de aceasta va fi adorat și preamărit din generație în generație... oricum izbânda va fi a noastră și stavilele care ni se pun în cale deșteaptă mai multă încredere în puterile noastre proprii”. În timpul procesului, femeile și-au manifestat solidaritatea cu memorandiștii, drept pentru care le-a fost interzisă participarea la celelalte ședințe. În consecință, ele „au întâmpinat pe condamnați din ferestrele hotelului Hungaria cu o ploaie de flori”¹⁴, au participat la întruniri și adunări populare, au împărțit cocarde tricolore cu deviza *Totul pentru națiune*, au inițiat redactarea unui nou memorandum, semnat de peste 10.000 de femei și au oferit suport fiicelor și soțiilor celor

¹³ Nicolae Josan, *Mărturii documentare (1892-1895). Adeziunea populară la mișcarea memorandistă*, București, Editura Științifică, 1996.

¹⁴ Viorel Faur, *Presa românească din Crișana despre mișcarea memorandistă*, Oradea, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, 1996.

implicați în proces. În acest sens, este relevantă scrisoarea pe care Emilia Rațiu (soția lui Ioan Rațiu) o adresa lui Gheorghe Pop de Băsești: „*Pe noi încă ne cercetează mulți... poporul vine din depărtări mari numai ca să-și exprime simpatia și iubirea față de cei care suferă pentru binele neamului lor*”. Întemnițarea memorandiștilor a prilejuit reafirmarea solidarității românești prin intermediul scrisorilor și telegramelor, unele dintre ele conținând chiar și versuri, strânse de Felicia Rațiu într-un caiet de *poezii naționale*¹⁵. Între semnatarele versurilor apare și numele Vioarei Magdu din Pecica Română, autoarea poeziilor *Doina lui Rațiu* și *Lacrimi martirilor români*. În egală măsură, reuniunile au desfășurat o intensă propagandă în străinătate susținând cauza memorandiștilor. Reuniunea brașoveană a bătut o monedă comemorativă, din bronz aurit, la Viena, care avea pe avers inscripția *Totul pentru națiune*, încadrată într-o cunună de stejar, iar pe revers *7 mai 1894*, în mijlocul unei cununi de spini (data la care a început procesul memorandiștilor), a adresat scrisori de mulțumire parlamentelor statelor europene, spre exemplu cea adresată parlamentului italian, semnată de 920 de femei. *Gazeta Foaia de duminică*, ce apărea la Timișoara, a publicat adresa de recunoștință a femeilor din Transilvania și Ungaria către agențiile de presă franceze, italiene și belgiene. De acum, finalitatea politică a întreprinderilor naționale este declarată, preliminarând evenimentele anului 1918, a căror desfășurare nu poate fi înțeleasă fără activitatea instituțiilor culturale, între ele și reuniunile de femei.

Efervescența politică care a premers Unirea de la 1 Decembrie 1918 a caracterizat mișcarea feministă. La Cluj, Sidonia Docan, medic, absolventa Universității de medicină din Viena era președinta Reuniunii Femeilor *Sfânta Maria* din Cluj și a Crucii Roșii din localitate, dar și secretara Sfatului național român local, și a consemnat în *Jurnalul* său atmosfera din Clujul anului 1918. A organizat și condus Ambulanța Petran (spital pentru soldații răniți). La Arad, Ana Cicio-Pop (căsătorită Birtolon) era, așa cum singură mărturisește, un fel de secretară permanentă a propriului ei tată, președintele Consiliului Național Român Central. La cei 20 de ani, avea deja experiență din timpul războiului pentru că lucrase o perioadă ca infirmieră la Crucea Roșie. Descriind atmosfera din oraș la începutul lunii noiembrie, Ana Cicio-Pop surprinde implicarea femeilor și a tinerilor: „*ne propusesem lansarea unui manifest. Băieții de liceu îl puteau răspândi, mai întâi însă trebuia să-l compunem și să găsim o modalitate de a-l tipări. M-am repezit la pian și am început să cânt „Deșteaptă-te române”, acompaniată de vocile celorlalți (...) în textul manifestului am*

¹⁵ Nicolae Josan, *op. cit.*, p. 50.

*intercalat versuri din textul marșului La arme. (...) Am semnat Sfatul Național*¹⁶.

Astfel se explică faptul că, într-o lume politică dominată de bărbați, liderii naționali ai românilor transilvăneni hotărăsc ca între cei 1228 de delegați împuterniciți cu credenționale pentru a-și exprima opțiunea în problema unirii și a organizării noului stat, 60 să fie reprezentantele reuniunii femeilor române. Între acestea s-au numărat și delegatele reuniunii arădene: Elena Goldiș, învățătoare în Șeitin, Eugenia Cicio-Pop și ca membru supleant Adriana Ispravnic. Reuniunea femeilor române din Sibiu, era reprezentată de Eleonora Lemeny-Roznavy, profesoară la Școala secundară de fete de la Sibiu, cu studii în filosofie, limbi și istorie la universitățile din Cluj și Geneva, doctor în Litere (este prima femeie cu titlul de doctor în Litere a universității clujene). Se implicase activ în mișcarea națională, fiind nu doar membră a Reuniunii femeilor române din Sibiu, ci și membră a Astei și a Partidului Socialist Democrat. A fost singura femeie care a ținut un discurs în fața românilor adunați la Alba Iulia și, mai mult, ea a fost singura femeie aleasă în Marele Sfat Național și s-a ocupat de chestiunile legate de muncă în cadrul Consiliului Dirigent. În timpul Conferinței de Pace, a influențat cercurile de stânga franceze în favoarea României Mari.

Suprema recunoaștere a sacrificiilor româncelor din Transilvania pentru cauza Unirii era acordarea dreptului de vot femeilor, principiu care proclamat pe 1 Decembrie 1918. Consecvenți cu ei înșiși, ardelenii propun în Rezoluția Marii Unirii un sistem electoral ce acorda „vot universal, direct, egal și secret pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani”, prevedere care nu se va regăsi în Constituția României din 1923, semn că bărbații Vechiului Regat erau mai refractari la problematica realei emancipări.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, Grupa IV*.

Arhivele Naționale – Serviciul Județean Brașov, *Fond Reuniunea Femeilor Române*.

Arhivele Naționale – Serviciul Județean Sibiu, *Fond Astra*.

„Historia”, București, nr. 202, Noiembrie 2018.

„Telegraful român”, Sibiu, XXV, 1877.

¹⁶ Ani Cicio-Pop Birtolon, *Noaptea și fulgerul*, în Constantin Dumitrescu *Din lunga timpului bătaie: anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, pp. 231-239.

Baiulescu, Maria, *Reuniunea femeilor române din Ardeal*, în „Boabe de grâu”, I, 1930, nr. 1.

Braniște, Valeriu, *Corespondență*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.

Cicio-Pop Birtolon, Ani, *Noaptea și fulgerul*, în Constantin Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie: anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Ciupală, Alin, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Editura Meridiane, 2003.

Drecin, Mihai, *Banca „Albina” din Sibiu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.

Faur, Viorel, *Presa românească din Crișana despre mișcarea memorandistă*, Oradea, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, 1996.

Ioan Suciu și Emilia Suciu. *Corespondență 1866-1895*, București, Editura Progresul românesc, 1994.

Josan, Nicolae, *Mărturii documentare (1892-1895). Adeziunea populară la mișcarea memorandistă*, București, Editura Științifică, 1996.

Mihăilescu, Ștefania, *Emanciparea femeii române. Antologie de texte (1815-1918)*, București, Editura Ecumenica, 2001.

Roz, Alexandru, *Ecoul războiului pentru independență din 1877-1878 în părțile Aradului*, în „Ziridava”, Arad, V, 1975, pp. 39-55.

Stiger, Simona, *Asociaționism și emancipare în Transilvania până la Primul război mondial*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2001.

Ordine, cruci și medalii străine decernate militarilor români în 1918

Foreign Orders, Crosses, and Medals Awarded to the Romanian Soldiers in 1918

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS

Consilier superior dr., Arhivele Naționale ale României, București
laurszem@gmail.com

Abstract

The military rewards conferred during the First World War represented a true recognition of the heroism, courage, and altruism proven on the battlefield as an homage to those military, both men and women that have served their country.

The analysis of the foreign military decorations is structured according to the Regulation for the order of wearing medals (published in „Monitorul Oficial” no. 222 from 29 January 1920), in alphabetical order of the origin country. The author mentions for every instance the location of the medals and rewards in particular, analyzing the elements according to the Heraldic and the recommendations of the former International Committee of Sigillography. The information includes: their issue date, the bibliography, and reproductions of the pieces.

Rezumat

Distincțiile conferite în Primul Război Mondial au reprezentat o înaltă cinstire a eroismului, curajului și spiritului de sacrificiu dovedite pe câmpurile de luptă, un omagiu adus acelor militari care și-au servit țara.

Decorațiile străine de față sunt prezentate ținând seama, mai ales, de Regulamentul pentru ordinea purtării decorațiilor la placă (publicat în „Monitorul Oficial” nr. 222 din 29 ianuarie 1920), după ordinea alfabetică a țărilor. Am menționat, de la caz la caz, instituțiile la care se găsesc și unde am cercetat piesele de față, am descris piesele ținând cont de normele științei heraldice și de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie, am menționat data instituirii lor, bibliografia aferentă și reproducerile pieselor.

Keywords: distinctions, medals, decorations, military merit, the First World War.

Cuvinte-cheie: distincții, medalii, decorații, merite militare, Primul Război Mondial.

Prezentăm, recurgând la faleristică¹, heraldică² și sigilografie³, 11 decorații⁴ străine, trei engleze, trei franceze și cinci rusești, conferite în 1918 și

¹ Faleristica – disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice). Are conexiuni și cu alte discipline auxiliare ale istoriei ca: heraldica, sigilografia, vexilologia și numismatica. În antichitate, s-au confecționat și

militarilor români care s-au distins pentru merite deosebite în Primul Război Mondial. Distincțiile provin, în special, din fonduri și colecții aflate la Muzeul Național de Istorie a României și la Muzeul Jandarmeriei Române⁵.

I. ORDINUL „SERVICIUL DISTINS” (englez)

Ordinul „Serviciul Distins” (fig. 1-2) a fost instituit de regina Victoria, în 16 septembrie 1886 și era acordat, în general, ofițerilor cu grad mai mare de maior, ca o recunoaștere a serviciilor distinse în timpul războiului. În situații deosebite, se conferea și ofițerilor cu gradul mai mic. Se prezintă sub forma unei cruci⁶ labate⁷ (cu brațele concave și extremitățile brațelor

conferit, atât sportivilor, la jocurile olimpice, cât și soldaților, pe câmpul de luptă, însemne de onoare și de vitejie – *phalere* (falere) – discuri metalice pe care erau gravate efigiile unor zei. Romanii au dezvoltat această tradiție, falerele acordându-se de la centurioni la generali, pentru fapte de vitejie dovedite pe câmpul de luptă. Falerele se purtau peste zale, legate cu cataramă, una lângă alta. În fața legiunilor romane aflate în marș, mergeau purtătorii de însemne – phalerii, ținând în mâini *SIGNUM* – o hampă pe care erau aplicate mai multe falere, reprezentând fiecare o bătălie câștigată. Personalitățile militare sau civile, pentru fapte deosebite, primeau o cunună din frunze de laur sau de stejar. Primirea distincțiilor era dublată de recompense substanțiale în bani și bunuri; Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*. București, Editura Economică, 2005, pp. 11-12.

² Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*. București, Editura Saeculum I.O., 2000, p. 422.

³ Sigilografia este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul sigiliilor și matricelor sigilare. A fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon, părintele erudiției moderne și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d'Arcq, un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l'Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, „Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux”, în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)* sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, p. 9.

⁴ Înțelegând prin acest termen atât ordinele, crucile, cât și medaliile.

⁵ Le mulțumim șefilor și lucrătorilor de la aceste instituții care au colaborat și care ni le-au pus la dispoziție.

⁶ Crucea = simbolizează axa lumii și punctul de intersecție dintre figurile geometrice fundamentale reprezentate de cerc (cerul) și pătrat (pământul). Are și un simbolism spațial, deoarece brațele corespund celor patru puncte cardinale. Provine din cuvântul latinesc *cruce(m)*, „caznă”; Matilde Battistini, *Simboluri și alegorii*, Monitorul Oficial, 2008, p. 144.

⁷ Cruce labată = crucea la care extremitățile se largesc; W. Maigne, *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les*

rotunjite), cu brațe egale, emailată alb, cu marginile aurii, având, în centru, un medalion rotund, emailat roșu, înconjurat de o ghirlandă rotundă, formată din două ramuri de lauri⁸ aurii, cu frunze verzi și fructe roșii, ale căror extremități din partea de jos sunt sub forma literei „V” întoarsă. Medalionul cuprinde, pe avers, coroana regală de aur, iar pe revers cifra regelui George al V-lea (literele „G” și „R”, având, între ele, la mijloc, cifra romană „V”) încoronată, de aur. De partea de sus a crucii, printr-un inel, se prinde panglica roșie, cu marginile albastre și mai late.⁹

II. „CRUCEA MILITARĂ” (engleză)

„Crucea Militară” (fig. 3) a fost instituită în 28 decembrie 1914 și era decernată ofițerilor nedepășind gradul de căpitan, ca o recunoaștere a serviciilor meritorii în luptă. Se compune dintr-o cruce argintie¹⁰, cu brațele egale și ușor concave spre capete, având, la cele patru capete, patru coroane imperiale, iar pe centru cifra regelui George al V-lea. Panglica este compusă din trei benzi verticale, egale, două dungi albe pe flancuri și una violet pe centru.¹¹

III. MEDALIA PENTRU PURTARE DISTINSĂ ÎN FAȚA INAMICULUI (engleză)

Medalia pentru purtare distinsă în fața inamicului (fig. 4-6) a fost instituită în 1854 de către regina Victoria pentru a recompensa purtarea

usurpations et la législation nobiliaires, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860, p. 55.

⁸ Laur = simbolizează gloria, victoria și triumful. Este și emblema nemuririi, deoarece el își conservă verdețea, în ciuda rigorilor iernii. O coroană de laur marchează victoria; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901, p. 311.

⁹ Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *Onoarea națiunilor. Ordine și decorații din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României – catalog*, vol. I. Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, pp. 120-121; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, în „100 de ani de la Marea Unire. Momente ale desăvârșirii României moderne”, coordonatori: prof. univ. dr. Agnes Erich, prof. dr. Alexandru V. Ștefănescu, dr. Irina Cârștina, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2018, p. 66; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 = Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Editura Moroșan, 2018, pp. 70-71, fig. 33-34, p. 89.

¹⁰ Argint = metal utilizat în alcătuirea stemelor, reprezentat convențional prin câmp alb, respectiv suprafață liberă. Simbolizează puritate, nevinovăție, sinceritate; H. Gourdon de Genouillac, *Les Mystères du blason de la noblesse et de la féodalité. Curiosités – bizarreries et singularités*, Paris, E. Dentu, 1868, pp. 16-17.

¹¹ Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919”, p. 67; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 71, fig. 35, p. 90.

distinsă pe câmpul de luptă. Este de argint, de formă rotundă, având două versiuni: 1) pe avers, efigia regelui George al V-lea și legenda: **GEORGIUS V BRITT: OMN: REX ET IND: IMP;**; 2) pe avers, efigia aceluiasi rege, purtând coroană pe cap și legenda: **GEORGIUS. V. D. G. BRITT. OMN. REX. ET. INDIAE. IMP.** Pe revers, pe patru rânduri: **FOR / DISTINGUISHED / CONDUCT / IN THE FIELD.** Panglica este compusă din trei dungi verticale, egale, două dungi roșii pe flancuri și una neagră pe centru.¹²

IV. ORDINUL „LEGIUNEA DE ONOARE” (francez)

Ordinul „Legiunea de Onoare” este cea mai înaltă distincție franceză. A fost instituit la 19 mai 1802 de Primul Consul, Napoleon Bonaparte. Ordinul se conferă cetățenilor francezi sau străini pentru a recompensa serviciile militare și civile. După câteva modificări, odată cu proclamarea celei de-a III-a Republici în 1870, ordinul este din nou modificat și după legea din 26 iulie 1873, forma lui a rămas aproape neschimbată până în prezent.

Ordinul „Legiunea de Onoare” în grad de Cavaler (fig. 7-8) se prezintă sub formă de stea din metal argintat, emailat alb, având cinci raze bifurcate în „V” și terminate în vârfuri cu câte două mici sfere metalice; între raze, în formă de cunună, o ramură de laur și o altă de stejar¹³ cu frunzele emailate verde și legate în partea de jos cu o fundă aurită. Pe avers, în centru, este un medalion rotund aurit, cuprinzând o efigie feminină, redată în profil spre dreapta, încununată cu lauri. Împrejur, în exergă, între două cercuri liniare aurii, pe fond emailat albastru, inscripția scrisă cu litere majuscule, de asemenea, aurii: * **REPUBLIQUE FRANÇAISE** * **1870**. Pe revers, sunt două steaguri emailate albastru, alb, roșu, încrucișate; împrejur, în bordura¹⁴ asemănătoare cu cea descrisă mai înainte, inscripția: **HONNEUR ET PATRIE** (ONOARE ȘI PATRIE). Însemnul este surmontat de o cunună oval-orizontală din frunze de stejar și laur emailate

¹² Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919”, pp. 67-68; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 71-72, fig. 36-38, p. 90.

¹³ Stejarul = este emblema forței și a puterii. În Antichitate se onora acest arbore și se făceau coroane din ramurile sale care se puneau pe capul celor care ar fi salvat viața cetățenilor. De asemenea, se decernau coroane din frunze de stejar războinicilor pentru a le recompensa faptele de vitejie. În acest ultim caz, stejarul este emblema victoriei. În *Limbaajul florilor* actual, stejarul semnifică ospitalitatea; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *op. cit.*, p. 124-125.

¹⁴ Bordura = piesă care înconjoară scutul, așa cum indică și numele său. Este simbolul protecției, al bunăvoinței și al recompensei; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *op. cit.*, p. 95.

verde, prinse jos cu două panglici aurite încrucișate în săritoare¹⁵, de care se prinde panglica de culoare roșie.¹⁶

V. CRUCEA DE RĂZBOI (*franceză*)

Crucea de Război (fig. 9-12) a fost instituită în aprilie 1915 și se acorda pentru purtare excepțională în timpul Primului Război Mondial. Se prezintă ca o cruce catară¹⁷, având, pe centru, gravată în relief, efigia unui personaj feminin, cu părul cârlionțat la spate, purtând bonetă frigiană¹⁸, o coroană de lauri pe frunte, privind spre dreapta. Împrejur, în bordura care are în partea de jos două ramuri de măslin¹⁹, este scrisă, în excizie²⁰, legenda: **RÉPUBLIQUE FRANÇAISE**. Pe revers, în medalion rotund, cu bordură, sunt scriși, pe două rânduri, anii războiului: **1914 / 1918**. Între brațele crucii se află două spade²¹ poziționate în săritoare, cu vârfurile orientate în sus. Dacă pe panglica verde, cu liziera roșie, cu câte cinci dungi verticale roșii, broșează²² o stea cu cinci raze²³ este drept răsplătă cu citare pe Corp de Armată²⁴, iar dacă broșează o ramură de palmier de bronz²⁵ este cu citare pe Armată.²⁶

¹⁵ Săritoarea (crucea în curmeziș) = piesa onorabilă a scutului care se realizează prin suprapunerea benzii cu bara; *Dicționar al științelor speciale*, p. 186.

¹⁶ Thèophile de Lamathière, *Panthéon de la Légion d'Honneur*, Imprimerie A. Vromant, Paris, pp. 5-6; Floricel Marinescu, *Colecții de decorații intrate recent în patrimoniul Muzeului militar central*, partea a II-a, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 6, 1973, pp. 165-167.

¹⁷ Cruce catară = cruce cu brațele triunghiulare, având, la punctul de intersecție a brațelor, un medalion rotund cu bordură; <http://heraldie.blogspot.com/2012/05/la-croix-en-heraldique.html>.

¹⁸ Boneta frigiană = simbolul libertății; pentru școlarii din evul mediu era semnul caracteristic al independenței profesiei; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *op. cit.*, pp. 90-95.

¹⁹ Măslinul = arbore fructifer din familia oleaceelor; este emblema păcii, a autorității, a bunăvoinței și a înțelegerii; ramurile de măslin erau oferite învingătorilor diverselor întreceri; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *op. cit.*, p. 358; Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, vol. I, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 252.

²⁰ Gravarea = se poate face în adâncime (*incizie*) ori în relief (*excizie*); *Dicționar al științelor speciale*, p. 128.

²¹ Spada = simbolul stării militare, al vitejiei, al puterii. Poate fi aplicată nedreptății și poate stabili pacea și dreptatea. De asemenea, spada este și simbol al războiului sfânt. În tradițiile creștine, spada este o armă nobilă, a cavalerilor și eroilor creștini; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3 (P-Z), 1995, p. 246-247.

²² Broșând = termen care indică poziția unor piese care trec peste altele și le acoperă în parte; W. Maigne, *op. cit.*, p. 226.

²³ Stea = simbolul manifestării centrale a luminii, a focarului unui univers în expansiune. Ea este, ca și numărul cinci, simbol al perfecțiunii; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, pp. 257-264.

²⁴ Muzeul Jandarmeriei Române.

VI. MEDALIA „RECONNAISSANCE FRANÇAISE” (franceză)

Medalia „Reconnaissance française” a fost creată prin decretul din 13 iulie 1917 și era destinată pentru a recompensa devotamentul civililor francezi sau străini față de victimele războiului în curs.

Medalia, clasa a II-a (fig. 13-14), era de formă rotundă, cu un diametru de 32 mm, confecționată din argint, având pe avers, gravată în excizie, efigia unei femei purtând pe cap o bonetă frigiană reprezentând Franța, oferind o ramură de palmier²⁷. Pe revers, gravate, de asemenea, în excizie, pe centru, un scut de tip francez modern²⁸ încărcat cu inițialele RF și înconjurat de o coroană de trandafiri²⁹. În exergă, scrise cu litere majuscule, cuvintele: **RECONNAISSANCE FRANÇAISE**.

Panglica era albă bordată de o lizieră tricoloră pe fiecare margine: roșu, alb, albastru la stânga și albastru, alb, roșu la dreapta.³⁰

VII. ORDINUL „SFÂNTUL VLADIMIR” (rusesc)

Ordinul a fost instituit în 1782 de către țarina Ecaterina a II-a cea Mare și era destinat să răsplătească serviciile civile și militare. Numele Ordinului a fost dat în amintirea marelui principe Vladimir al Kiev-ului, care convertise la creștinism Kiev-ul rusesc.

Ordinul „Sfântul Vladimir”, clasa a IV-a, cu spade și fundă (fig. 15-18), se prezintă sub forma unei cruci catare, emailată roșu-închis, cu

²⁵ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 324566.

²⁶ Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, New York, Beekman House, 1973, p. 85; Elena Artimon, *Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău*, în „Carpica”, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, XXIV, 1993, pp. 171, 175; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții conferite clerului român în 1918*, în „Analele Aradului”, Arad, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: 100 de ani de la Marea Unire, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 347-348 și fig. 15-16, p. 353; Idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, în „Crisia”, Oradea, nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, p. 217 și fig. 15-16, p. 220; Idem, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919, în 100 de ani de la Marea Unire. Momente ale desăvârșirii României moderne*, coordonatori: prof. univ. dr. Agnes Erich, prof. dr. Alexandru V. Ștefănescu, dr. Irina Cârștina, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2018, pp. 68-70; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, p. 72; fig. 39-42, p. 90.

²⁷ Ramura de palmier este simbolul victoriei și al uniunii.

²⁸ Scut de tip *francez modern* este un scut dreptunghiular cu baza în acoladă, inventat și răspândit de Bara la sfârșitul secolului al XVI-lea; Théodore Veyrin-Forrer, *Précis d'Héraldique*, édition revue et mise à jour par Michel Popoff, Larousse/SEJER, 2004, pp. 15, 17, fig. 21.

²⁹ Coroana de trandafiri simbolizează merit recunoscut.

³⁰ Katiușa Pârvan, *Câteva medalii și decorații străine primite de români*, în „Cercetări Numismatice”, București, Muzeul Național de Istorie a României, XIV, 2008, p. 528; pl. VII, fig. 34, p. 549.

marginile aurii și negre, având, pe centru, un medalion rotund, cu bordura aurită, emailat negru, încărcat cu un pavilion³¹ purpuriu³², cu marginea aurită, strâns în partea de sus sub o coroană imperială, căptușit³³ cu hermină³⁴ pe care sunt scrise cu negru literele rusești „С” și „В”, (inițialele de la Святого Владимира – Sfântul Vladimir), cu litera „В” mai mică și înscrisă în „С”. Între brațele crucii se află două spade aurii, cu extremitățile gărzilor terminate în coadă de rândunică, dispuse în săritoare. Pe revers, pe centru, un medalion rotund, cu bordură aurie, emailat negru, pe care este gravat cu argintiu, pe trei rânduri: 22 / СЕНТЯБРЯ / 1782. De brațul de sus al crucii este atașat un inel aurit ce se prinde de fundă. Funda este prinsă de panglica roșie bordată cu o dungă neagră lată, în culorile ei. Panglica are formă triunghiulară, de prins pe piept.³⁵

VIII. ORDINUL „SFÂNTA ANNA” (rusesc)

A fost fondat în 1735 la Kiel de Karl Friederich, duce de Holstein-Gottrop. A fost introdus în sistemul de Ordine rusești în 1796, în timpul domniei țarului Pavel I și se acorda atât rușilor, cât și străinilor. După 1855 s-a introdus și modelul cu spade, de război.

Ordinul Sfânta Anna, clasa a III-a cu spade (fig. 19-20)³⁶ se prezintă sub forma unei cruci catare, de 37 mm, emailată roșu închis, cu marginile aurii, având, pe avers, la mijloc, un medalion rotund, cu bordura aurie, cu Sfânta Anna, redată în întregime și din față, aureolată galben, îmbrăcată cu o

³¹ Pavilion = ornament exterior al scutului sub formă de mantou, prevăzut în partea superioară cu un baldachin. Este alcătuit din purpură, căptușit cu hermină, brodat cu franjuri și ciucuri din fir de aur. Simbolizează cortul sub care membrii familiilor domnitoare își adăpostesc armele. Uneori acesta este reprezentat chiar și în armele de stat, fără baldachin, semnificația păstrându-se totuși; *Dicționar al științelor speciale*, p. 183.

³² Purpuriu = culoare utilizată în alcătuirea stemelor și reprezentată convențional prin linii diagonale, pornind de la colțul stâng superior al scutului spre colțul drept inferior al acestuia. Semnifică suveranitate, putere; *Dicționar al științelor speciale*, p. 193.

³³ Căptușit = termen utilizat la descrierea mantourilor, pavilioanelor și lambrechinelor, indicând felul smalturilor folosite pentru reprezentarea interiorului și exteriorului acestor ornamente ale scutului; *Dicționar al științelor speciale*, p. 66.

³⁴ Hermină = blană utilizată în alcătuirea stemelor, în special la căptușirea pavilioanelor și mantourilor. Este reprezentată convențional printr-o suprafață albă semănată cu codițe negre. Este blana folosită de obicei la reprezentarea armelor de stat. Simbolizează măreție, suveranitate; *Dicționar al științelor speciale*, p. 131.

³⁵ Bernard Fitzsimons, *op. cit.*, p. 86; Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *op. cit.*, pp. 160-161; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, pp. 71-73; Idem, *Distincții rusești conferite grănicerilor români în 1918*, în „Forum ISOP”, Institutul de Studii pentru Ordine Publică, nr. 6, iulie 2018, p. 6; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 73-74; fig. 43-46, p. 91.

³⁶ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 324470.

rochie albastră, lungă, purtând o pelerină roșie, stând cu picioarele pe pământ, în atitudine pioasă, între doi copaci naturali, cu coroanele verzi, cel din dreapta mai înalt; în spate se observă cerul senin, albastru-deschis. Între brațele crucii motive vegetale aurii, acolate, care se termină, în partea centrală, cu câte o floare de crin. Crucea broșează pe două spade aurii, încrucișate în săritoare, cu vârfurile în sus. Gărzile spadelor sunt formate, fiecare, din câte două romburi, cu marginile aurii, emailate negru și încărcate, fiecare, cu câte o cruce treflată³⁷ aurie. La baza lamelor spadelor se află câte un pătrat încărcat cu crucea Sfântului Andrei³⁸ de culoare neagră. Pe revers, tot într-un medalion rotund, cu marginea aurie, emailat alb, mottoul latin al ordinului format din literele inițiale AIPF ale cuvintelor „Amantibus Justitiam, Pietatem, Fidem” (Pentru cei care iubesc dreptatea, pietatea și loialitatea). Literele inițiale care compun mottoul latin provin de la abrevierea cuvintelor „Anna, Imperatoris Petri filia” (Anna, fiica împăratului Petru). Panglica Ordinului era roșie cu lizieră galbenă.³⁹

IX. ORDINUL „SFÂNTUL STANISLAS” (*rusesc*)

A fost instituit în 1765 de Stanislas al II-lea Poniatowski, regele Poloniei, în onoarea sfântului cu același nume, patronul Poloniei, ucis în secolul al XI-lea, în mijlocul unei slujbe și canonizat în secolul al XIII-lea. După Congresul de la Viena din 1815, cea mai mare parte a Poloniei a trecut la Rusia și țarul Alexandru I a păstrat Ordinul. În 1831, țarul Nicolae I l-a încorporat Ordinului rusești.

Ordinul „Sfântul Stanislas”, clasa a III-a, cu spade și fundă⁴⁰ (fig. 21-22) se prezintă sub forma unei cruci de Malta⁴¹, de 48 mm, emailată roșu, cu

³⁷ Cruce treflată = cruce ale cărei brațe au extremitățile terminate în treflă; Silviu Andrieș-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, Chișinău, IV, 2008, 2010, p. 114.

³⁸ Crucea Sf. Andrei = este legată de sfârșitul de mucenic pe care l-a avut Sf. Andrei, fiind răstignit cu capul în jos pe o cruce în forma literei „X”; Silviu Andrieș-Tabac, *op. cit.*, p. 103.

³⁹ Bernard Fitzsimons, *op. cit.*, p. 86; Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *op. cit.*, pp. 154-155; Toma Rădulescu, *Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)*, în „Argesis. Studii și comunicări, seria Istorie”, Pitești, Editura Ordessos, XXII, 2013, p. 357; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții conferite clerului român în 1918*, pp. 348-349 și fig. 17-22, p. 354; Ibidem, pp. 217-218 și fig. 17-22, p. 221; Idem, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, pp. 73-75; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 74-75, fig. 47-48, p. 91, fig. 49-50, p. 92.

⁴⁰ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 64972.

⁴¹ Cruce de Malta = cruce ale cărei brațe se constituie din triunghiuri isoscele unite la vârf și cu bazele scobite în forma literei „V”, creând impresia unei cruci cu opt vârful; Silviu Andrieș-Tabac, *op. cit.*, p. 112.

marginea aurie, cu cele opt vârfuri terminate în câte o sferă mică, aurie, având pe centru, un medalion rotund, emailat alb, încărcat cu două litere „S” (inițialele de la Sfântul Stanislav) roșii, împletite, așezate în pal⁴², înconjurat de o ghirlandă din frunze de laur emailată verde. Crucea este așezată pe două spade aurii, cu extremitățile gârziilor terminate în coadă de rândunică, dispuse în săritoare. Între brațele crucii, broșând și pe spade, stema Rusiei, de patru ori: acvila bicefală⁴³, de aur, redată în întregime și din față, cu cele două capete încoronate cu coroane imperiale, închise, terminate cu glob crucifer⁴⁴, având deasupra o a treia coroană asemănătoare cu cele de mai înainte, dar de dimensiuni mai mari, purtând pe piept un scut de tip francez modern, încărcat cu Sfântul Gheorghe, călare pe cal, străpungând cu sulita un balaur. Pe revers, un medalion rotund, cu bordura aurie, emailat alb, încărcat, din nou, cu aceleași două litere „S” roșii, împletite, dar dispuse în bară⁴⁵. De brațul de sus al crucii, de un arc de cerc aurit (fiecare din cele patru brațe are, în deschizăturile „V”-ului, câte un asemenea arc), este atașat un inel metalic aurit care fixează inelul ce se prinde de fundă. Funda este prinsă de panglica roșie cu dublă lizieră albă, în culorile ei. Panglica are formă triunghiulară, pentru prins pe piept.⁴⁶

⁴² Palul = piesa onorabilă a scutului obținut prin trasarea a două linii verticale în centrul scutului; *Dicționar al științelor speciale*, p. 186.

⁴³ Acvilă cu două capete.

⁴⁴ Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găsește în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribuit al suveranității. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Țării Românești, în armele Moldovei și armeriile statului român. Sfera simbolizează pământul, iar crucea de pe sferă simbolizează dominația creștină asupra lumii; *Dicționar al științelor speciale*, p. 127; Paola Rapelli, *Simboluri ale puterii și mari dinastii*, Monitorul Oficial, 2009, p. 40-41.

⁴⁵ Bara = piesa onorabilă a scutului alcătuită prin trasarea a două diagonale ce unesc colțul stâng superior cu colțul drept inferior, obținându-se o fâșie ce este reprezentată în alt smalt decât câmpul. Conform normelor heraldice ea trebuie să ocupe $\frac{1}{3}$ din suprafața scutului; *Dicționar al științelor speciale*, pp. 52-53.

⁴⁶ Bernard Fitzsimons, *op. cit.*, p. 86; Floricel Marinescu, *op. cit.*, pp. 167-168; Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *op. cit.*, pp. 156-159; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții conferite clerului român în 1918*, pp. 349-350 și fig. 23-24, p. 355; Idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, p. 218 și fig. 23-24, p. 221; Idem, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, pp. 76-80; Idem, *Distincții rusești conferite grănicerilor români în 1918*, p. 6; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 76-77, fig. 51-54, p. 92, fig. 55-57, p. 93.

X. MEDALIA „PENTRU SÂRGUINȚĂ” PE PANGLICA „SFÂNTUL STANISLAS” (rusească)

Medalia de argint „Pentru sârguință” (fig. 23-24)⁴⁷ a fost instituită în decembrie 1801 sub domnia țarului Alexandru I. Medalia, decernată, în cazul de față, pentru diverse servicii prestate către guvern în timpul Primului Război Mondial, are forma rotundă și are pe avers, gravată în excizie, efigia țarului Nicolae al II-lea și, pe flancuri, semicircular, legenda în limba rusă: **Б. М. НИКОЛАЙ II ИМП(ераторъ). И САМОД(ержецъ). ВСЕ РОСС** (M. S. NICOLAE AL II-LEA, ÎMPĂRAT ȘI STĂPÂNITOR AL ÎNTREGII RUSII). Pe revers, flancată de două ramuri de laur și de stejar acolate, legate cu o panglică în partea de jos, denumirea medaliei scrisă, de asemenea, în limba rusă, pe un singur rând: **ЗА УСПЕДІЕ** (PENTRU SÂRGUINȚĂ). Panglica, asemănătoare cu cea a Ordinului „Sfântul Stanislas”, este roșie, cu dublă lizieră albă.⁴⁸

XI. MEDALIA „CRUCEA SF. GHEORGHE” (rusă)

Crucea Sfântul Gheorghe (numită după marele martir, Gheorghe, patronul războinicilor) a fost instituită în 1807 de țarul Alexandru I și era destinată pentru a recompensa subofițerii și soldații, pentru fapte de vitejie săvârșite pe câmpul de luptă. La început distincția se mai numea Sfântul Gheorghe al Soldaților, iar din 1913 se va numi Crucea Sfântul Gheorghe.

Crucea, clasa a IV-a (fig. 25-26)⁴⁹, primită pentru o faptă de eroism, era o cruce catară, confecționată din metal argintat, având pe avers, într-un medalion rotund, gravat în excizie, pe Sfântul Gheorghe călare pe un cal străpungând cu sulița un balaur. Pe revers, pe centru, literele rusești „С” și „Г” (literele inițiale de la Sfântul Gheorghe) suprapuse una peste cealaltă; pe brațul vertical superior a fost gravat „1 / М” pentru a indica numărul de serie („per milion”), pe cel vertical inferior numărul gradului, 4, iar pe brațele orizontale, numărul de ordine al distincției. Panglica era portocalie cu trei dungii negre.⁵⁰

Prezentarea de față, menită să trezească interesul pentru ordinele, crucele și medaliile cu care au fost recompensați militarii români în Primul Război Mondial, se constituie într-un imbold pentru depistarea și punerea în circuitul științific și a altor vestigii de acest fel, mai puțin cunoscute.

⁴⁷ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 324505.

⁴⁸ Floricel Marinescu, *op. cit.*, pp. 183-184; Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, Tudor Martin, *op. cit.*, pp. 166-167; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, pp. 80-81; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 78-79; fig. 58-59, p. 93.

⁴⁹ Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 323968.

⁵⁰ Floricel Marinescu, *op. cit.*, pp. 182-183.

BIBLIOGRAFIE

Andrieș-Tabac, Silviu, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, Chișinău, IV, 2008, 2010, pp. 97-127.

Artimon, Elena, *Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău*, în „Carpica”, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, XXIV, 1993, pp. 165-176.

Bahrin, Dorel, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, București, Editura Economică, 2005.

Battistini, Matilde, *Simboluri și alegorii*, Monitorul Oficial, 2008.

Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri*, vol. I-II, București, Editura Saeculum I.O., 2002.

Chassel, Jean-Luc, *Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux*, în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie* (Troyes, 2003-Reims, 2004) sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, pp. 9-17.

Chévalier, Jean; Ghéerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3 (P-Z), București, Editura Artemis, 1995.

De Lamathière, Thèophile, *Panthéon de la Légion d'Honneur*, Imprimerie A. Vromant, Paris.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, coordonator: Ionel Gal, autori: Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal, Gabriela Mărășoiu, Marin Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Veronica Vasilescu, Gernot Nussbächer, Florea Oprea, Maria Soveja, Ștefan Stănciulescu, Elena Stângaciu, Maria Stoian, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Fitzsimons, Bernard, *Heraldry & Regalia of War*, New York, Beekman House, 1973.

Gourdon de Genouillac, H., *Les Mystères du blason de la noblesse et de la féodalité. Curiosités – bizarreries et singularités*, Paris, E. Dentu, 1868.

Maigne, W., *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la législation nobiliaires*, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860.

Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.

Marinescu, Floricel, *Colecții de decorații intrate recent în patrimoniul Muzeului militar central*, partea a II-a, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 6, 1973, pp. 163-189.

O'Kelly de Galway, Cte Alph., *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901.

Pârvan, Katiușa, *Câteva medalii și decorații străine primite de români*, în „Cercetări Numismatice”, Muzeul Național de Istorie a României, București, XIV, 2008, pp. 517-553.

Idem; Opașchi, Cătălina; Martin, Tudor, *Onoarea națiunilor. Ordine și decorații din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României – catalog*, vol. I, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011.

Rapelli, Paola, *Simboluri ale puterii și mari dinastii*, Monitorul Oficial, 2009.

Rădulescu, Toma, *Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)*, în „Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie”, Pitești, Editura Ordessos, XXII, 2013, pp. 343-390.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, *Distincții conferite clerului român în 1918*, în „Analele Aradului”, Arad, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment: 100 de ani de la Marea Unire, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 333-355.

Idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, în „Crisia”, Oradea, nr. XLVIII, 2018, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 209-221.

Idem, *Distincții onorifice străine acordate grănicerilor români în perioada 1918-1919*, în 100 de ani de la Marea Unire. Momente ale desăvârșirii României moderne, coordonatori: prof. univ. dr. Agnes Erich, prof. dr. Alexandru V. Ștefănescu, dr. Irina Cârștina, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2018, pp. 65-81.

Idem, *Distincții rusești conferite grănicerilor români în 1918*, în „Forum ISOP”, Institutul de Studii pentru Ordine Publică, nr. 6, iulie 2018, p. 6.

Idem; Mureșan, Augustin, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 = Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne / Editura Moroșan, 2018.

Veyrin-Forrer, Théodore, *Précis d'Héraldique*, édition revue et mise à jour par Michel Popoff, Larousse/SEJER, 2004.

ANEXE

Fig. 1-2

Fig. 3

Fig. 4-6

Fig. 7-8

Fig. 9-10

Fig. 11-12

Fig. 13-14

Fig. 15-18

Fig. 19-20

Fig. 21-22

Fig. 23-24

Fig. 25-26

Consiliile și gărzile naționale – cele dintâi structuri ale administrației românești în Transilvania. Studiu de caz: comitatul Bihor

The National Councils and Guards – the First Romanian Administrative Structures in Transylvania. Case Study: the County of Bihor

Ion ZAINEA

Prof. univ. dr. emerit, Universitatea din Oradea;
membru asociat al A.O.Ș.R.
ionszainea@yahoo.com

Abstract

At the end of 1918, in the context of the revolutionary transformations and assuming the role of a representative political organ, meant to cope with 'the needs of extraordinary time', The Romanian National Central Council, set up in Budapest on the night of 30/31 October, and then moved to Arad, established as one of its main priorities the organization of the Romanian settlements in Transylvania, through the organization of the national councils and guards. These entities had to "take care of the public safety and all the needs of the people". The Romanian National Council of Oradea and Bihor was one of the initial ones, established on 3rd November 1918, led by Aurel Lazăr. The council rapidly organized the national councils and guards in all the Romanian or with mixed population localities in the county. Almost everywhere, the action had to be reported and was simultaneously associated with the removal of the representatives of the former administrative apparatus. This process was the beginning of the establishment of the Romanian administration in Bihor, an aspect that our study aims to examine in depth.

Rezumat

În contextul prefacerilor revoluționare de la finele anului 1918, asumându-și rolul de organ politic reprezentativ, menit să facă față „trebuințelor timpului extraordinar”, Consiliul Național Român Central, înființat la Budapesta, în noaptea de 30/31 octombrie, de unde s-a mutat la Arad, a stabilit, ca una din prioritățile activității sale, organizarea localităților românești din Transilvania, prin înființarea de consilii și gărzi naționale care „să se îngrijească de siguranța publică și de toate trebuințele poporului”. Constituit între primele, la 3 noiembrie 1918, Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, condus de Aurel Lazăr, a trecut rapid la înființarea consiliilor și gărzilor naționale în toate localitățile românești ori cu populație mixtă din comitat. Aproape pretutindeni, aspectul trebuie semnalat, această acțiune este însoțită de alungarea reprezentanților vechiului aparat administrativ. Acest proces a reprezentat începutul instaurării administrației românești în Bihor, aspect pe care studiul nostru își propune să-l urmărească în detaliu.

Keywords: *the County of Bihor, Aurel Lazăr, The Romanian National Council of Bihor, the Romanian administration.*

Cuvinte-cheie: *comitatul Bihor, Aurel Lazăr, Consiliul Național Român Bihor, administrație românească.*

După evenimentele de la Budapesta, din ultimele zile ale lunii octombrie și primele ale lunii noiembrie 1918, între care izbucnirea revoluției, asasinarea premierului Tisza István, preluarea puterii de către Consiliul Național Maghiar, dar și formarea Consiliului Național Român Central, s-a ivit necesitatea unei iminente organizări a populației românești din întreaga Transilvanie. Ca urmare, în prima parte a lunii noiembrie se vor înființa, în comitatele majoritar românești și în toate localitățile cu populație românească sau mixtă, consilii și gărzi naționale, cu misiunea de a prelua administrația locală.

Consiliul Național Român din Oradea și comitatul Bihor s-a format între primele, la inițiativa liderului politic Aurel Lazăr, care, întors de la Budapesta, unde participase la constituirea Consiliului Național Român Central, convoacă la Oradea pe reprezentanții populației românești din comitat. Conferința s-a ținut la 3 noiembrie 1918, în casa lui Aurel Lazăr, care, deschizând ședința, a spus celor prezenți: „Domnilor! Adânc impresionat, Vă salut. Știu și știu cu toții că realizarea idealului nostru național nu depinde numai de noi. Știm că viitorul nostru este în mâinile puterilor învingătoare. Până la conferința de pace va mai trece multă vreme. Acest interval este al nostru, servește pentru pregătirile noastre, pentru dezvoltarea, întărirea conștiinței noastre naționale, pentru scăparea de păcatele trecutului. Sufletul fiecărui popor este conștiința națională: dar numai dacă o voim, o cerem, o pretindem și dacă ne dovedim vrednicia să fim primiți de membri liberi ai alianței popoarelor.

Declarația cunoscută a comitetului național, a fost primul pas înălțător și energic în această luptă mare. Evenimentele, de atunci au luat dimensiuni neașteptate, uriașe. Ungaria veche nu mai există. Ideea națiunii politice maghiare, ideologia supremației maghiare, într-un moment neprevăzut, au dispărut și credem că vor zăcea îngropate, fără speranța învierii, în cripta de la Geszt (cripta familiei contelui Tisza István – n.n.). Pronia divină ne-a scăpat de robia milenară. Revoluția din Budapesta, nimicind Ungaria veche, a demolat Bastille-ul libertății noastre naționale, și acumă tăria, conștiința, cinstea, voința, credința noastră, puterea trainică a geniului neamului românesc ne va scăpa de o nouă robie.

Domnilor! Biharia a înțeles glasul vremii. Să ne dezbrăcăm de hainele indiferentismului, de ale șovăirii și oportunismului. Solidaritate și

disciplină, bună înțelegere și energie. Aceste sunt stâlpii conștiinței naționale, armele luptei noastre pentru realizarea idealului național”¹.

Președinte al adunării a fost ales Aurel Lazăr, iar secretar Aurelian Magieru. La propunerea președintelui, care aduce la cunoștință celor prezenți recomandările primite din partea lui Ștefan Cicio-Pop și cerințele momentului, conferința aprobă constituirea unui *Consiliu Național Român* și a unui *Consiliu Militar Român* pentru Oradea și Bihor².

Consiliul Național Român se compunea din 61 de persoane, din care 18 reprezentau plasa Centrală (Oradea), iar restul celelalte plase: Aleșd (9), Ceica (7), Beiuș (6), Tinca (6), Vașcău (5), Salonta (5), Marghita (4), Beliu (1). Pe profesii, în Consiliu predominau avocații (21), urmați de clerici (14), proprietari (9), profesori (5); ceilalți 12, care nu și-au specificat ocupația, e posibil a fi încadrați în categoria proprietarilor, prin aceasta înțelegând și țăranii înstăriți ai satelor.

Consiliul Militar, constituit din cei șase ofițeri și doi subofițeri prezenți la ședință, cărora li s-a alăturat benevol sublocotenentul sârb Lazăr Homorean, aflat în localitate cu Regimentul 70 croat, urma să se întregească și să se organizeze pe parcurs, iar, totodată, să intre în legătură și să se subordoneze Consiliului Militar Român din Arad.

Asumându-și rolul de organ politic reprezentativ, menit să facă față „trebuințelor timpului extraordinar”, Consiliul Național Român stabilește ca obiectiv general al activității sale „deșteptarea și întărirea conștiinței naționale... și apărarea drepturilor și intereselor poporului românesc din Oradea și Biharia”. A recunoscut, totodată, ca for suprem al tuturor românilor Consiliul Național Român Central din Arad, declarând că va „sta la dispoziția acestuia” și va executa hotărârile pe care le va lua.

Pentru a putea lucra operativ, având în vedere și dificultatea comunicațiilor, se formează un *Comitet Executiv*, alcătuit din membrii orădeni ai Consiliului, care a fost investit cu dreptul de a lua hotărâri în numele acestuia.

În după-amiaza zilei de 3 noiembrie 1918, se ține prima ședință a Comitetului Executiv, în vederea organizării activității sale viitoare³.

¹ Teodor Pavel, *Documentele Conferinței de constituire a Consiliului Național Român din Oradea și Bihor (3 noiembrie 1918)*, în „Lucrări științifice”, Oradea, 2, 1968, p. 374 (în continuare, se va cita: Teodor Pavel, „Documentele Conferinței de constituire...”).

² *Ibidem*, pp. 375-377.

³ La ședință au fost prezenți: Roman Ciorogariu, dr. Iacob Radu, dr. Aurel Lazăr, dr. Gheorghe Miculaș, dr. Sever Erdelyi, dr. Ioan Buna, dr. Coriolan Pop, dr. Demetriu Kiss, dr. Justin Ardelean, Gheorghe Tulbure, dr. Ioan Boroș, dr. Nicolae Zigre, dr. Aurelian Magieru și dr. Valer Mărcuș.

Președinte al Comitetului Executiv este ales, în unanimitate, Aurel Lazăr, secretari Aurelian Magieru și Valer Mărcuș, iar casier Nicolae Zigre⁴. Comitetul hotărăște, la propunerea lui Roman Ciorogariu, ca președintele Aurel Lazăr să se pună imediat în legătură cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru a solicita noi dispoziții, iar în fiecare așezare locuită de români, să fie delegat câte un „bărbat de încredere”, care „să organizeze comuna”, aplicând acolo ordinele Consiliului Național Român din Oradea și Bihor.

Recunoscând Consiliul Național Maghiar din localitate⁵ ca partener egal, membrii Comitetului Executiv au hotărât să aducă acestuia la cunoștință înființarea Consiliului Național Român și să-l avizeze în legătură cu dorința și disponibilitatea acestuia de a conlucra în toate problemele de interes comun⁶. În acest sens, Aurel Lazăr este împuternicit să citească, în ședința extraordinară a Congregației comitatului, ce urma să aibă loc a doua zi, o *Declarație*, în care, între altele, se spunea: „Națiunea română recunoaște valabil și pentru sine acel principiu, potrivit căruia fiecare Consiliu Național va hotărî în interesul națiunii sale și ia la cunoștință proclamațiunea guvernului poporal maghiar prin care se enunță că în Ungaria nu mai sunt naționalități ci națiuni egal îndreptățite.

Având în vedere principiile acestea s-a constituit și Consiliul Național Român pentru Oradea și comitatul Biharia, care va fi chemat, sub conducerea Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania, să reprezinte interesele românilor din Oradea-Mare și Biharia.

Aducând acestea la cunoștință onor. Congregației, anunțăm că stăm întru toate pe baza declarațiunii Comitetului Național Român cetită în parlament de deputatul nostru Alexandru Vaida și declarăm că singurul reprezentant competent al românilor din Ungaria și Transilvania este Consiliul Național Român Central și că despre soarta poporului român pe baza dreptului de liberă dispunere a popoarelor, numai Congresul nostru Național este chemat a decide”⁷.

În momentul în care se constituia Consiliul Național, comitatul Bihor începea să fie cuprins de febra revoluției. Pornite din rândul soldaților aflați în garnizoanele din Oradea, revoltele se vor extinde repede în lumea satelor.

⁴ Ion Zainea, *Aurel Lazăr (1872-1930) – viața și activitatea*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 107.

⁵ La 1 noiembrie Oradea este cuprinsă de efervescența revoluției și, în după-amiaza aceleiași zile, se constituie Consiliul Național Maghiar din Oradea. Teodor Neș, *Oameni din Bihor (1848-1918)*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1937, p. 555.

⁶ Teodor Pavel, „Documentele Conferinței de constituire...”, p. 378.

⁷ *Ibidem*, pp. 378-379.

Primele zile ale lunii noiembrie, marchează în Bihor începutul mișcărilor țărănești⁸, ceea ce a impus și grăbit activitatea de organizare a populației române a comitatului⁹, de constituire a noilor organe locale ale puterii politice, consiliile naționale, acțiune ce va fi coordonată de Consiliul Național Român din Oradea și Bihor. Necesitatea de a canaliza eforturile spre idealul suprem, de a evita anarhia și pierderile inutile de vieți și bunuri, au condus acțiunile elitei politice bihorene în toamna anului 1918.

Organizarea satelor, comunelor și cercurilor comitatului, a constituit, într-o primă etapă, conținutul principal al activității Consiliului Național Român din Oradea și Bihor. În acest sens, încă din 3 noiembrie, se luase hotărârea de a se desemna câte un „bărbat de încredere”, care să organizeze comunele românești. În ziua următoare, Consiliul Național se adresează locuitorilor români din Bihor, cărora le aduce la cunoștință înființarea sa, ca singur reprezentant legal al populației românești. În manifest se cerea, totodată, ca în fiecare comună să se constituie un „comitet poporal”, care „să se îngrijească de siguranța publică și de toate trebuințele poporului”. Pentru a potoli agitațiile de la sate, se solicita tuturor românilor din comitat să se supună hotărârilor Consiliului Național Român și „să conlucreze la menținerea ordinii publice”, abținându-se de la „orice faptă ce ar tulbura pacea și buna înțelegere între cetățeni”¹⁰. În același sens, la 5 noiembrie 1918, Roman Ciorogariu, vicar episcopesc și membru al Comitetului Executiv al Consiliului Național, adresează o circulară preoților și învățătorilor români de sub jurisdicția Consistoriului ortodox din Oradea, prin care cerea acestora „să lumineze pe oameni” asupra datoriei de a respecta ordinea publică, să formeze în fiecare comună un „comitet poporal” și o „gardă a siguranței publice”, „care se vor pune la dispoziția Consiliului Național Român”¹¹.

Vestea înființării Consiliului Național Român a fost salutăată, cu entuziasm, pe întreg cuprinsul Bihorului. Intelectuali, meseriași, țărani, diverse asociații și reuniuni culturale, economice și de tineret, antistii comunale, adresează Consiliului Național, președintelui său, telegrame de felicitare, în care își exprimă totala lor adeviziune față de hotărârile acestuia.

⁸ Vasile Șchiopu, Liviu Botezan, Constantin Enea, Teodor Pavel, *Contribuții la problema mișcărilor țărănești din fostul comitat Bihor în anul 1918*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Historia”, fasc. 1, Cluj-Napoca, 1968, p. 97.

⁹ O va recunoaște Roman Ciorogariu în cartea sa, *Zile trăite*, Oradea, 1926.

¹⁰ Alexandru Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România. (Documente din Arhiva Consiliului Național Român, 1918)*, în „Crisia”, Oradea, 1975, p. 207.

¹¹ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad (în continuare A.N.-S.J. Arad), *Fond Roman Ciorogariu*, rola 3, cadrul 591.

Totodată, s-a trecut rapid la înființarea consiliilor și gărzilor naționale în toate localitățile românești. Aproape pretutindeni, aspectul trebuie semnalat, această acțiune este însoțită de *alungarea reprezentanților vechiului aparat administrativ*. Chiar în 3 noiembrie, fruntașii români din Beiuș, dorind să devanseze acțiunea similară a maghiarilor din localitate, s-au întrunit în localul Casinei române și au înființat Consiliul Național Român, alegându-l ca președinte al acestuia pe avocatul Ioan Ciordaș¹². Locuitorii comunei Topa de Sus trimit președintelui Aurel Lazăr, o „declarație de aderință” la toate hotărârile Consiliului¹³, în care îl anunțau, cu satisfacție, că în Topa de Sus „e ordine deplină; am substituit judele comunal, am introdus notar cercual, în locul lui Kain pe notarul din Pomezee, Flutur, român de al nostru”. Câteva sute de săteni din Luncoșoara au depus „jurământ solemn” că „vor asculta numai de Sfatul Național Român din Oradea-Mare”¹⁴.

Caracterul profund democratic și popular al consiliilor naționale române reiese, întâi de toate, din modalitatea constituirii lor. Tipic în acest sens este cazul comunei Sânlazăr, unde alegerea Consiliului Național Român comunal s-a făcut „prin prezența tuturor sătenilor”, adunați la școală. Alegerea a fost – cum se afirma în telegrama trimisă Consiliului orădean – „după voința poporului”, iar apoi, prin jurământ, s-au supus Consiliului Național Român din Oradea¹⁵.

Alungarea reprezentanților vechilor autorități se face fie din inițiativa, fie cu participarea efectivă a noilor consilii. Consiliul Național Român din Rontău alege un nou notar și o nouă antistie comunală „prin aclamațiile poporului”, faptele petrecându-se aproape identic și la Roit, Brusturi, Picleu, Păulești, Gurbediu, Sânmiclăușul Român, Seghiș, Borodul Mare. În cercul Ceica au fost alungați 4 notari, la Marghita 7, iar din împrejurimile Oradiei 6¹⁶.

Acest proces reprezenta începutul instaurării administrației românești în Bihor, iar meritul revine lui Aurel Lazăr de a-l fi condus „cu tact și înțelepciune”¹⁷. Fermitatea și intransigența sa în legătură cu soarta populației române din Bihor, iar în același timp înțelegerea justă a problemelor naționale și sociale, își găsesc ilustrarea vie în gândirea și

¹² 1918, *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, Arhivele Statului Bihor, Oradea, p. 125.

¹³ *Ibidem*, p.188.

¹⁴ „Românul”, Arad, nr. 18, 17/30 noiembrie 1918, p. 3.

¹⁵ Teodor Pavel, *Considerații asupra activității, rolului și caracterului consiliilor naționale române din Bihor (noi.-dec. 1918)*, în „Apulum”, Alba Iulia, VII/2, 1969, p. 428.

¹⁶ A. Egyed, L. Vajda, *Acțiuni țărănești bihorene*, în „Familia”, Oradea, V, 1968, nr. 9, p. 13.

¹⁷ 1918, *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 259.

acțiunile Consiliului Național Român din lunile noiembrie și decembrie 1918, fiind cu adevărat „sufletul românilor din Bihor în lupta pentru desăvârșirea unității naționale”¹⁸.

Așa cum se stabilise, urmau să fie organizate consilii și gărzi naționale la nivelul fiecărui cerc electoral și în toate comunele și satele locuite de români sau cu populație mixtă. Trebuia desfășurată o muncă uriașă, ce urma să țină cont de situația concretă existentă în comitat. Greutăți de tot felul au fost întâmpinate în cercurile Marghita, Beliu și Salonta. În schimb, în cercurile Beiuș, Tinca, Aleșd și Vașcău, constituirea consiliilor și gărzilor naționale, ca organe ale noii administrații, se petrece în ritm intens. Relatând despre desfășurarea acestui proces în cercul Beiuș, ziarul *Românul* evidențiază zelul membrilor Consiliului Național Român local, care „cutreieră satele și sunt primiți cu mare însuflețire în toate părțile”. Numai într-o singură zi, 17 noiembrie, aici s-au constituit consilii naționale în satele Pocola, Feneriș, Sânmartin de Beiuș, Drăgotești, Delani și Forău¹⁹.

Adunări populare de constituire a consiliilor și gărzilor naționale, convocate de tineri învățători și avocați, delegați ai Consiliului Național Român, însoțiți uneori de ofițeri, au loc în numeroase localități din cercul Aleșd și de pe valea Crișului Repede. Până la mijlocul lunii noiembrie, aici s-au înființat, „cu mare însuflețire”, consilii și gărzi naționale în localitățile Aleșd, Borod, Fechetu, Bratca, Bucea, Topa de Criș, Pestiș, Vad, Gheghie, Peștere, Aștileu, Luncșoara, Groși și Tinăud²⁰. Delegații acestora, întruniți într-o impresionantă adunare în piața Aleșdului, au constituit Consiliul Național cercual. Președintele Consiliului, Ioan Sferlea, într-o scrisoare expediată lui Aurel Lazăr, îl informa că „adunarea a reușit bine”²¹. Cu acest prilej, Consiliul Național din Aleșd l-a demis pe protopretorul Marjay, numindu-l în locul lui pe Cornel Bejan, iar notarii din Vad și Borod sunt alungați de săteni²².

Ampla acțiune de înființare a gărzilor naționale, a impus reorganizarea Consiliului Militar Român din Oradea și Bihor. Teritoriul locuit de populație românească a fost împărțit în raioane, iar pentru organizarea fiecărui raion au fost repartizați 1-2 ofițeri²³. Conformându-se dorinței generalului Franchet d'Esperay și recomandărilor forului suprem

¹⁸ Sever Dumitrașcu, *Aurel Lazăr*, în „Familia”, Oradea, V, 1968, nr. 3, p. 18.

¹⁹ „Românul”, Arad, nr. 12, 10/23 noiembrie 1918, p. 3.

²⁰ Ion Zăineanu, *op. cit.*, p. 110.

²¹ 1918, *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, pp. 199-200.

²² „Românul”, Arad, nr. 18, 17/30 noiembrie 1918, pp. 2-3.

²³ 1918 *la români. Documentele Unirii*, vol. VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 141.

din Arad, în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din 12 noiembrie se decide a se înlocui denumirea de Consiliu Militar Român cu Comanda Gărzii Naționale Române din Oradea și Bihor, care primește, tot acum, o structură organizatorică stabilă²⁴. În fiecare cerc pretorial și notarial existau secții și subsecții ale Gărzii, ce erau conduse de ofițeri, iar în comune gărzi rurale, conduse de subofițeri.

La mijlocul lunii noiembrie, în comitatul Bihor, activau 12 consilii naționale române cercuale și un număr de ordinul sutelor de consilii naționale comunale, dublate de gărzi naționale de ordine²⁵. Numărul membrilor acestora, ce oscila între 6-20, era în funcție de mărimea populației localității respective. În legătură cu procedura înființării consiliilor și gărzilor românești, informații utile ne sunt furnizate de *Apelul* adresat de Consiliul Național Român din Beiuș locuitorilor cercului²⁶. Preotul, învățătorul sau alt intelectual român din localitate, trebuia să-i adune pe fruntașii acesteia la școală, pentru a-i pune la curent cu progresele politice ale românilor și demersurile lor de autodeterminare națională. Adunarea urma să aleagă un comitet, care apoi să-și desemneze președintele și notarul. Pentru menținerea ordinii se vor forma, din soldații români întorși de pe front, gărzi naționale, atribuțiile acestora fiind „să grijească de ordine, de avutul fieștecăruia și de sat”.

Din punct de vedere al compoziției sociale, consiliile naționale cuprindeau reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale românești, ele fiind alcătuite, de regulă, din învățători, preoți, avocați, negustori, țărani, soldați întorși de pe front²⁷. Componenta socială a consiliilor naționale române din Bihor, își va pune amprenta asupra orientării lor politice, acestea putând fi încadrate în curentul reprezentat de mișcarea social-democrată și de aripa de stânga a burgheziei naționale, grupată în jurul lui Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Ioan Suci, Ștefan Cicio-Pop. Această orientare se datorează atât curentului, determinant, venit de jos, din rândul locuitorilor satelor, cât și atitudinii democratice de stânga, imprimată întregii activități a Consiliului Național Român din Bihor de Aurel Lazăr.

²⁴ Comanda Centrală (Biroul), era formată din cpt. Seracin, comandantul Gărzii, căpitanii Emil Herbay și Alexandru Munteanu, conducătorii administrației și sblt. Damșa, adjutant. (*Ibidem*, p. 293).

²⁵ Teodor Pavel, *Din lupta populației bihorene pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Semicentenarul unirii Transilvaniei cu România în Bihor”, Oradea, 1968, pp. 73-74.

²⁶ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni (1849-1919)*, Oradea, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, 1992, pp. 78-79.

²⁷ Teodor Neș, *op. cit.*, pp. 556-557.

La 11 noiembrie 1918, întorcându-se de la Arad, unde participase la ședința Consiliului Național Român Central, al cărui membru era, Aurel Lazăr convoacă imediat Comitetul Executiv al Consiliului bihorean. El informează pe membrii Comitetului despre nota ultimativă trimisă guvernului maghiar, acțiunea lui Iuliu Maniu la Viena, numirea lui Ioan Erdelyi ca reprezentant al Consiliului Național Român Central la Budapesta și alegerea Sibiului ca sediu al viitorului guvern român. A doua zi, Aurel Lazăr convoacă, în locuința sa, plenul Consiliului Național Român și pe ofițerii din Gardă, pentru a le cere să depună jurământul de fidelitate față de Consiliul Național Român Central²⁸. Jurământul, rostit de Aurel Lazăr și repetat de cei prezenți, a fost făcut pe drapelul românesc „ridicat falnic în fața vice-comitetului, care privea din casa de peste drum marea solemnitate”²⁹.

După depunerea jurământului, Aurel Lazăr comunică celor prezenți că în urma notei ultimative a Consiliului Național Român Central către guvernul maghiar, a apărut necesitatea „de a se face pregătirile pentru eventuala preluare a administrației comitatului”³⁰. În acest sens, el propune Comitetului Executiv să trimită în fiecare cerc pretorial un reprezentant, care să se ocupe și să răspundă de organizarea cercului respectiv³¹. Acțiunea acestora trebuia să înceapă cu depunerea jurământului de credință față de Consiliul Național Român Central, de către pretorii și notarii locali. Cei care vor refuza să-l depună, urmau să fie înlocuiți.

Se ia hotărârea ca limba română să fie utilizată ca limbă de predare în toate școlile românești și la judecătorie, „când părțile sunt români”. Comitetul recomandă începerea demersurilor necesare pentru editarea unui ziar românesc în Oradea, care să devină organul de presă al Consiliului Național Român³².

Sub îndrumarea lui Aurel Lazăr, continuă activitatea de organizare a consiliilor și gărzilor naționale, în vederea preluării administrației în localitățile cu populație românească. Acțiunea devine acum mai directă și capătă amploare, mai ales după ce Consiliul Național Român Central lansează chemarea populației românești la Adunarea Națională de la Alba Iulia.

²⁸ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 179.

²⁹ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 164.

³⁰ Ion Zainea, *op. cit.*, p. 114.

³¹ Pentru cercurile Oradea și Pestiș este delegat Aurel Lazăr, pentru Tinca și Beliu, Andrei Ille, pentru Salonta, Moise Coș, pentru Beiuș și Vașcău, Ioan Ciordaș, pentru Ceica, Ioan Iacob, pentru Marghita, Iuliu Chiș, pentru Sălard, Demetriu Kiss, iar pentru Cefa, Gheorghe Roxin. Alex. Porțeanu, *op. cit.*, p. 226.

³² *Ibidem*, pp. 206-207.

În raportul adresat, la 15 noiembrie, Comandamentului Gărzii Naționale Române din Oradea și Bihor, slt. Gavril Bejan, comandantul secției Marghita, anunța că a înființat, începând cu 10 noiembrie, gărzi naționale în comunele Sânlazăr, Chișlaz, Abrămuț, Foncica, Tria și Dornișoara³³. Autorul raportului menționează greutățile întâmpinate din partea autorităților locale, care au încercat să împiedice acțiunea, ceea ce „a provocat tulburări în comunele Chișlaz, Tria, Chiraleu, Dornișoara și Sânlazăr”, unde un român a fost ucis, iar altul rănit. La rândul său, comandantul secției Tinca, lt. Teodor Neș, raporta, în 21 noiembrie, că a înființat gărzi naționale în toate comunele din secție³⁴, însă cu excepția gărzilor din Batăr, Giriș, Sititelec și Gurbediu, celelalte nu au activitate, din lipsă de arme. În raport se mai arată că, potrivit indicațiilor primite de la Aurel Lazăr, a început constituirea, în fiecare comună, a unui consiliu național, alcătuit din 10-15 membri, care depun jurământul de credință față de Consiliul Național Român³⁵.

Continuă, totodată, și acțiunea de schimbare a notarilor și primarilor din satele românești. Constatând abuzurile notarului Samuil Lenarht, Consiliul Național din comunele Borodul Mare și Cornițel, îl destituie, înlocuindu-l cu fostul vice-notar, Macedon Cionca din Borozel³⁶. Alți notari sunt alungați sau fug. Notarul din Brusturi (cercul Tileagd) a fugit împreună cu familia sa, iar pe notarul din Homorog (cercul Salonta) sătenii l-au alungat din comună, aceeași soartă având-o și notarii din Cetea (cercul Salonta), Girișu Negru (cercul Tinca), Ucuriș (cercul Beliu)³⁷. În alte părți, ca în Hidișelul de Sus și de Jos, consiliile naționale române au împiedicat reîntoarcerea notarilor alungați³⁸.

Acțiunile sătenilor împotriva reprezentanților locali ai puterii de stat, erau indisolubil legate de aspirațiile lor seculare pentru pământ. La Ceișoara, țărani s-au înstăpânit cu forța asupra pădurilor firmei Buder, iar cei din Hotar revendicau, prin intermediul consiliului național local, restituirea celor 92 de holde de pășune comună, răpite de contele Ștefan Zathuretzky³⁹. Locuitorii satului Gurbediu, în cadrul unei adunări populare,

³³ 1918 la români. *Documentele Unirii*, vol. VII, p. 354.

³⁴ Cociuba (7 noiembrie), Cheșa (8 noiembrie), Cărăsău, Petid și Suplacu de Tinca (9 noiembrie), Căpâlna, Rohani, Mociar și Râpa (10 noiembrie), Girișu Negru (11 noiembrie), Gurbediu și Căuașd (14 noiembrie), Batăr și Tăut (15 noiembrie), Husasău de Tinca (16 noiembrie), Fonău, Gepiș și Vășand (17 noiembrie) și Sititelec (18 noiembrie).

³⁵ 1918 la români. *Documentele Unirii*, vol. VII, p. 461.

³⁶ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 200.

³⁷ Vasile Șchiopu, Liviu Botezan, Constantin Enea și Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 109.

³⁸ A. Egyed, L. Vajda, *op. cit.*, p. 13.

³⁹ Teodor Pavel, „Considerații asupra activității...”, p. 429.

au hotărât să ia în arendă cele 1.400 iugăre cadastrale din hotarul satului, proprietatea Episcopiei romano-catolice din Oradea⁴⁰. La fel procedează locuitorii satelor Căuașd și Bălaia⁴¹. În Tinca țărani au împărțit grâul rechiziționat, iar în părțile Vașcăului au intrat cu forța pe domeniile bisericești pentru a lua lemne⁴².

Pretutindeni și în toate situațiile, locuitorii satelor românești solicită sprijin din partea Consiliului Național Român din Oradea și Bihor. Chiar dacă, în astfel de cazuri, acesta recomanda de obicei răbdare sau apelul la instanțele judecătorești, au fost și situații în care, sub presiunea puternicului val de la sate, a luat și hotărâri mai radicale. Astfel, în ședința Comitetului Executiv din 20 noiembrie 1918, Aurel Lazăr, a propus „exproprierea moșiei din Ciumeghiu” și împărțirea acesteia între locuitorii satelor învecinate⁴³. Este o dovadă că membrii Consiliului Național Român, în frunte cu președintele Aurel Lazăr, opinau pentru înfăptuirea unei reforme agrare radicale, așa cum va fi ea formulată, peste câteva zile, în actul istoric de la Alba Iulia, venind, astfel, în întâmpinarea dorințelor de veacuri ale locuitorilor satelor românești. De aici marea autoritate, încrederea și respectul de care s-a bucurat Consiliul Național Român bihorean, conlucrarea în toate acțiunile cu acesta.

Nu trebuie omis nici faptul că locuitorii satelor românești își fac dreptate, dar nu ucid. În schimb, gărzile și armata maghiară reacționează violent, comițând uneori adevărate atrocități, cum sunt cele de la Beiuș, Bălnaca, Cheresig, Olcea, Ucuriș, Lugașul de Jos, toate în cursul lunii noiembrie⁴⁴.

După ce Consiliul Național Român Central a lansat chemarea pentru Alba Iulia și dispozițiile referitoare la alegerea delegaților, românii bihoreni încep, la rândul lor, pregătirile pentru mărețul act. La 20 noiembrie, Aurel Lazăr face cunoscut membrilor Comitetului Executiv, că la adunarea ce se va ține pe 1 Decembrie 1918, din Oradea și Bihor vor lua parte „reprezentanți din toate straturile neamului românesc” și vor fi reprezentate toate instituțiile culturale, financiare și economice⁴⁵. Două zile mai târziu, au fost stabilite modalitățile privind desfășurarea adunărilor și alegerea delegaților: adunările de alegeri vor fi organizate și conduse de

⁴⁰ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii*, p. 205.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 252 și 254.

⁴² Viorica Covaci, Gheorghe Mudura, *Din lupta maselor populare pentru Unire*, în „Familia”, Oradea, V, 1978, nr. 11, p. 10.

⁴³ Alex. Porțeanu, *op. cit.*, p. 232.

⁴⁴ A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 3, cadrul 847.

⁴⁵ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 201.

reprezentanții Consiliului Național Român⁴⁶; din fiecare cerc electoral vor fi aleși 5 delegați, pe cât posibil țărani de încredere; alegerile trebuiau încheiate pe 27 noiembrie, iar delegații, investiți cu credenționale, vor fi prezenți la Oradea în dimineața zilei de 29 noiembrie, pentru a pleca împreună la Alba Iulia.

Întors de la Alba Iulia, Aurel Lazăr convoacă imediat Comitetul Executiv al Consiliului Național Român⁴⁷, pentru a discuta modalitățile de aplicare în Bihor a hotărârilor din Rezoluția de Unire și a prelua administrația comitatului. Răspunzând felicitărilor adresate de membrii Comitetului, pentru „înalta distincțiune cu care l-a răsplătit neamul românesc” alegându-l în Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent, în deschiderea ședinței din 5 decembrie, Aurel Lazăr a spus, între altele: „Întregul nostru program politic e depus în sufletul țăranului român. Înțelegerea acestui suflet, înseamnă cunoașterea clară a programului nostru. Nu eu am fost distins, ci prin mine acel Bihor pentru a cărui înălțare lupt de 21 ani”⁴⁸.

Pentru „a lumina poporul despre marile schimbări”, a populariza și explica hotărârile Adunării Naționale de la Alba Iulia, Aurel Lazăr propune formarea unei comisii de propagandă, care să se deplaseze prin sate, pentru a pregăti, împreună cu despărțămintele Astrei, preoții și învățătorii locali, ținerea unor adunări populare. Comisia, aleasă în ședința Comitetului Executiv din ziua următoare, a fost alcătuită din: Nicolae Zigre, Vasile Chirvai și Andrei Horvath⁴⁹ din partea Consiliului, maiorul Herbay, preotul militar Bacoș și căpitanul Hamat, din partea Gardei⁵⁰. Pentru a spori eficacitatea adunărilor și a contracara „mișcarea străină”, Aurel Lazăr ia legătura cu social-democrații români orădeni, solicitându-le colaborarea. În consecință, aceștia vor delega în comisia de propagandă pe Ioan

⁴⁶ Aceștia au fost repartizați astfel: Andrei Ille în cercul Tinca, Ioan Iacob la Ceica, Aurel Lazăr la Aleșd, Iuliu Chiș la Marghita, Iustin Ardelean la Bihor (Biharea) Nicolae Zigre la Ugra, Moise Coș la Salonta, iar Grigore Papp în cercurile Szekelyhid (Săcuieni) și Hosszupalyai (Paleu). În cercul Beiuș conducerea alegerilor este încredințată Consiliului Național Român local, iar delegații cercului Beretyoujfalu vor fi desemnați de biroul Consiliului Național Român din Oradea. *Ibidem*, pp. 212-213.

⁴⁷ Ședințele, prezidate de Aurel Lazăr, au loc în zilele de 5, 6, 9, 13 și 14 decembrie 1918. Vezi Alex. Porțeanu, *op. cit.*, pp. 236-241; 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, pp. 256-260; 270-271, 278-281 și 290-291. „Nagyvaradi Napló”, Oradea, nr. 270, 6 decembrie 1918, p. 2.

⁴⁸ Ion Zainea, *op. cit.*, p. 125.

⁴⁹ Alex. Porțeanu, *op. cit.*, p. 239.

⁵⁰ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 283.

Petringenar⁵¹. Comisia a hotărât să înceapă activitatea cu locurile cele mai periclitare de propaganda străină și anume cu satele de pe Valea Crișului. Organizarea adunărilor cădea în sarcină unui delegat al Consiliului Național Român, însoțit de un ofițer din Gardă.

Programate pentru zilele de 8 și 9 decembrie, dar desfășurate pe tot parcursul lunilor decembrie 1918 și ianuarie 1919, adunările populare au evidențiat însuflețirea cu care românii bihoreni au primit pretutindeni hotărârile de la Alba Iulia. Astfel, în telegrama adresată Consiliului Național Român de către locuitorii satelor Corbești și Drăgești, se arată că, la adunările ținute în zilele de 8 și 9 decembrie, aceștia „unanim au primit Hotărârea de la Alba Iulia”, iar cei prezenți au strigat „Să trăiască unirea românilor”⁵². Consiliul Național Român din Aleșd, adresează lui Aurel Lazăr invitația de a participa la adunarea cercuală „în vederea preluării imperiului român”, stabilită pe ziua de 15 decembrie⁵³.

Constatând necesitatea unui organ de presă „pentru popularizarea și propagarea acțiunilor Consiliului Național Român”, Aurel Lazăr solicită Comitetului Executiv, în ședința din 5 decembrie, constituirea unei comisii, care să se ocupe de editarea unui ziar românesc. El propune ca ziarul să se numească *Biharia*, să apară săptămânal, într-un limbaj popular, angajându-se să se ocupe de procurarea hârtiei necesare. Conducerea ziarului este încredințată lui Roman Ciorogariu, iar redactor-responsabil este numit Ioan Georgescu⁵⁴. Cu ocazia ședinței din 9 decembrie, s-a alcătuit un comitet ce urma să întocmească un proiect privitor la ajutorul material pe care se putea conta din partea intelectualilor din Bihor⁵⁵.

Urmare a unor mai vechi solicitări și acțiuni ale Consiliului Național Român, Ministerul de Instrucție maghiar aprobă introducerea limbii române ca limbă de predare în școlile în care majoritatea elevilor sunt români și ca limbă de studiu, începând din clasa a III-a, acolo unde aceștia erau în minoritate⁵⁶. Aducând la cunoștință Comitetului Executiv, în ședința din 13 decembrie, hotărârea Ministerului, Aurel Lazăr solicită consistoriilor de ambele confesiuni din Oradea să se ocupe urgent de găsirea cadrelor didactice necesare.

⁵¹ *Ibidem*, p. 273.

⁵² A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 4, cadrul 14.

⁵³ *Ibidem*, rola 4, cadrul 16.

⁵⁴ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, pp. 258-260.

⁵⁵ Alex. Porțeanu, *op. cit.*, p. 240. Comitetul era alcătuit din: Coriolan Pop, Justin Ardelean și Gheorghe Rocsin.

⁵⁶ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 279.

În vederea preluării administrației comitatului, Aurel Lazăr începe tratative cu comisarul guvernamental al Bihorului, Agoston Peter⁵⁷. Cum tratativele nu s-au soldat cu rezultatele scontate, în ședința comună a Comitetului Executiv al Consiliului Național Român și Gărzii Naționale Române, din 14 decembrie 1918, au fost abordate probleme referitoare la mai buna organizare a gărzilor românești, participarea membrilor Gărzii la propaganda făcută de Consiliul Național Român și procurarea de arme⁵⁸. Aurel Lazăr se angaja să se ocupe personal de transportul, de la Alba Iulia la Oradea, a celor o mie de arme și muniția aferentă, ce fuseseră repartizate Bihorului de Consiliul Dirigent.

Autoritatea Guvernului maghiar exercitându-se încă asupra comitatului, nu s-au putut întreprinde acțiuni decisive în direcția preluării administrației. S-a căutat doar să se înlocuiască prim-pretorii, pretorii și notarii maghiari din localitățile cu populație românească. În acest scop, Aurel Lazăr solicita Comitetului Executiv să întocmească liste cu notarii și vice-notarii români din comitat, Consiliul Național Român putând opera astfel rapid la numirea lor în localitățile în care aceștia lipseau⁵⁹.

Pe plan local, s-a făcut, în câteva cazuri, un pas înainte. Astfel, cu sprijinul lui Aurel Lazăr, Consiliul Național din Aleșd, în adunarea ținută la 15 decembrie, a preluat administrația cercului, alegând ca prim-pretor pe Cornel Bejan, iar ca pretor pe Victor Creț. Era, așa cum se menționa în telegramele adresate, cu acest prilej, Consiliului Dirigent și președintelui acestuia, „prima solie de energie românească” din Bihor⁶⁰. Vestea a trezit entuziasmul lui Iuliu Maniu, care, în telegrama de răspuns, saluta, în numele Consiliului, adunarea, exprimându-și, totodată, mândria față de „țara lui Menumorut” și speranța ca începutul bun să poată fi continuat.

După depășirea momentului de cumpănă, cauzat de Hotărârea de la Alba Iulia, Consiliul Național Maghiar și autoritățile locale din Oradea vor adopta o atitudine tot mai insolentă față de români. Acest lucru îl determină pe Aurel Lazăr să protesteze, printr-o notă oficială, la Budapesta⁶¹, în care solicita să se recunoască Consiliului Național Român aceleași drepturi ca și Consiliului Național Maghiar și să fie investit cu deplină autoritate și resurse materiale pentru susținerea gărzilor naționale românești. Deoarece Guvernul – se arăta în notă – tolerează propaganda anti-românească, Consiliul Național Român nu poate garanta ordinea publică și denunță „colaborarea

⁵⁷ „Nagyvarad”, Oradea, nr. 277, 8 decembrie 1918, p. 2; nr. 279, 10 decembrie 1918, p. 3.

⁵⁸ 1918. *Bihorul, în epopeea Unirii. Documente*, pp. 282-283.

⁵⁹ Ion Zăineanu, *op. cit.*, p. 127.

⁶⁰ 1918. *Bihorul, în epopeea Unirii. Documente*, pp. 286-287.

⁶¹ Teodor Neș, *op. cit.*, pp. 564-565.

pacifică” cu Consiliul Național Maghiar. Întrucât, în virtutea dreptului de autodeterminare, puterea va trece în mâinile românilor, Aurel Lazăr propunea Guvernului, ca autoritățile comitatului să facă doar numiri provizorii, cu avizul Consiliului Național Român, care, în fiecare caz, va propune concret persoana potrivită pentru funcțiile de notari și pretori. Mai cerea să se asigure cazărmi, hrană și echipament militar pentru gărzile române.

Totodată, Aurel Lazăr protestează înaintea comisarului guvernamental, împotriva insultelor nepermise la care erau supuși românii care-și manifestau deschis atitudinea lor față de Unire și purtau cocarde tricolore românești⁶².

Având în vedere iminenta sa plecare la Sibiu pentru o perioadă mai îndelungată, Aurel Lazăr se îngrijește să lase în Bihor o situație cât mai stabilă și mai favorabilă românilor. În ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din 13 decembrie 1918, el propune ca pe durata absenței sale, funcția de președinte să fie girată de Coriolan Pop, care va fi ajutat de 3 vicepreședinți: Roman Ciorogariu, Nicolae Zigre și Gheorghe Miculaș⁶³. Deoarece, nu peste mult timp, Coriolan Pop s-a îmbolnăvit, funcția de președinte al Consiliului Național Român va fi preluată de Roman Ciorogariu. Chiar și după ce pleacă la Sibiu, Aurel Lazăr va ține o legătură permanentă cu Consiliul Național Român din Oradea, insistând să fie informat în legătură cu tot ceea ce se întâmplă aici. Va veni la Oradea ori de câte ori va avea prilejul, pentru a constata personal stările de lucruri și a-și vedea familia, pe care o lăsase aici⁶⁴. La rândul lor, autoritățile orădene, prin intermediul Consiliului Național Român, vor solicita sprijinul lui Aurel Lazăr, în vederea soluționării dificilelor probleme privind aprovizionarea orașului cu combustibili și alimente. Intervențiile acestuia în cadrul Consiliului Dirigent, vor rezolva pentru oraș aprovizionarea regulată cu cărbune din Valea Jiului și cu sare de la Ocna Mureș⁶⁵.

În cursul lunilor decembrie 1918 și ianuarie 1919, Consiliul Național Român din Oradea continuă acțiunea de popularizare a hotărârilor de la Alba Iulia. Se fac, totodată, pregătiri pentru primirea armatei române. Un prețios ajutor va primi Consiliul Național Român din partea societății *Dacia*

⁶² „Nagyvarad”, Oradea, nr. 285, 18 decembrie 1918, p. 4.

⁶³ Ion Zainea, *op. cit.*, p. 128.

⁶⁴ Fiul său, Liviu, fusese cooptat ca membru civil în Comanda Gărzii Naționale Române din Oradea, iar soția sa, Valeria, rămâne în Oradea până în 20 februarie 1919, când va pleca la Sibiu, nerezistând moral tracasărilor la care era permanent supusă.

⁶⁵ Liviu Borcea, *Agonia, file dintr-un jurnal posibil (ianuarie-aprilie 1919)*, Oradea, Editura Cogito, 1992, pp. 12, 27, 105.

Traiană, a studenților și tineretului român din Oradea⁶⁶ și a ziarului *Tribuna Bihorului*, organul de presă al Consiliului. Primul număr al ziarului a apărut în 25 decembrie 1918, redactor responsabil pe toată durata apariției fiind Gheorghe Tulbure⁶⁷.

Continuă organizarea adunărilor populare pentru conștientizarea maselor de români bihoreni asupra hotărârilor de la Alba Iulia, precum și acțiunea de preluare a administrației pe plan local. Desfășurată cu mult curaj, această acțiune se face ținând cont de necesitățile imperioase ale momentului. Sfaturile naționale române din Săcădat, Sărand, Copăcel, Chișig, Surduc, Serghiș, Borșa, Tilecuș, Sabolci, Ineu de Criș, Husasău, Brusturi, Paleu, Țigănești și Cueșd, întrunite într-o mare adunare la Săcădat, în 12 ianuarie 1919, au hotărât „necesitatea unirii forțelor, păstrarea ordinii publice, apărarea avutului și vieții, pregătirea pentru primirea fraților desrobitori”⁶⁸.

Astfel de acțiuni, ca și multe altele asemănătoare, prezența armatelor române în apropiere, justificau speranțele și entuziasmul fruntașilor români bihoreni. Considerând că integrarea Bihorului în cadrele României era doar o chestiune de zile, aceștia adresau regelui Ferdinand, cu prilejul Anului Nou, următoarea telegramă: „Poporul românesc din Bihor, sărbătorind cu multă însuflețire dezrobirea sa din cătușele sclaviei seculare și unirea tuturor Românilor sub sceptrul glorios al Maj. Voastre, vă roagă să primiți asigurarea neclintitei sale credințe”⁶⁹.

Dar evoluția evenimentelor va fi nefavorabilă Bihorului, un adevărat calvar începând pentru acesta, după ce, la 8 ianuarie 1919, se află știrea că Oradea și Bihorul rămân în afara liniei demarcaționale Ciucea – Zam⁷⁰. Profitând de această situație, nostalgicii maghiari ai ideii menținerii Bihorului în hotarele Ungariei, au înarmat gărzii de mercenari secui, care s-au dat la violențe și atrocități împotriva românilor, mai întâi în zona Clujului, iar apoi în Bihor. Alertat, Consiliul Național Român din Oradea cere, la 18 ianuarie 1919, comisarului guvernamental, să ia toate măsurile imediate, astfel ca din Bihor unitățile secuiești să fie retrase⁷¹.

⁶⁶ A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 4, cadrele 98-106.

⁶⁷ Viorel Faur, „*Tribuna Bihorului*”, *primul ziar românesc în Crișana*, în „Familia”, Oradea, V, 1978, nr. 1, p. 10.

⁶⁸ A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 4, cadrele 136-140.

⁶⁹ *Ibidem*, rola 4, cadrul 35.

⁷⁰ „Nagyvarad”, Oradea, nr. 5, 8 ianuarie 1919, p. 5.

⁷¹ Arhivele Naționale - Serviciul Județean Bihor (în continuare A.N.-S.J. Bihor), *Fond Prefectura județului Bihor, Cabinetul prefectului*, dosarul nr. 5, f. 34.

După ce armata română se retrage din Ciucea la Huedin și se încetățenește tot mai mult ideea că Oradea nu va fi ocupată, pe la sfârșitul lui ianuarie se flutură deja ideea subordonării gărzilor românești Gărzii Naționale Maghiare din Ardeal⁷². În același timp, mercenarii secui se îndreaptă spre Beiuș, Aleșd, apoi Vașcău, unde încep recrutarea de noi membri. Prezența lor va duce la dezarmarea și desființarea gărzilor românești, caracterizate drept „bande înarmate care țin sub teroare satele”⁷³. Acțiunea va începe cu zonele românești, valea Crișului Repede, Beiuș, Vașcău, Cefa, Beliu⁷⁴, ea continuând în tot cursul lunii februarie și culminând cu desființarea, la 26 februarie 1919, a Gărzii Naționale Române din Oradea și suspendarea salarizării membrilor acesteia, începând cu 1 martie⁷⁵.

Violențele reprobabile, la care au recurs mercenarii secui, la Aleșd, Beiuș, Vașcău, Marghita, Sighiștel, Bratca, Salonta și alte locuri⁷⁶, au fost arătate, în repetate rânduri, Consiliului Național Român din Oradea, cerându-se luarea unor măsuri grabnice. Consiliul protestează, la rândul său, înaintea comisarului guvernamental, iar totodată înștiințează pe Aurel Lazăr și Consiliul Dirigent din Sibiu, despre aceste stări de lucruri⁷⁷.

În urma unui schimb de telegrame între Consiliul Național Român din Oradea, Consiliul Dirigent din Sibiu și ambasada română din capitala Ungariei⁷⁸, s-a convenit asupra întocmirii și înaintării la Budapesta, a unui raport detaliat despre atrocitățile săvârșite împotriva românilor din Bihor. Se începe strângerea de informații, raportul Consiliului Național Român din Oradea fiind întocmit la 10 martie 1919⁷⁹. Este formată chiar și o comisie mixtă de investigare a cazurilor, boicotată însă de atitudinea membrilor săi maghiari, care nu doreau dezvăluirea reală a faptelor⁸⁰.

Ca reacție la demersurile Consiliului Național Român bihorean și a Consiliului Dirigent, Antanta a trimis la Oradea, mai întâi pe căpitanul

⁷² Roman Ciorogariu, *op. cit.*, p. 201.

⁷³ Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 49.

⁷⁴ *Procese verbale ale Consiliului Dirigent din Transilvania*, vol. I, p. 75. Raportul lui Aurel Lazăr prezentat în ședința Consiliului Dirigent din 28 ianuarie 1918, despre dezarmarea gărzilor române din Bihor.

⁷⁵ Liviu Borcea, *op. cit.*, pp. 49, 67, 89; 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, p. 36.

⁷⁶ A se vedea Viorel Faur, *Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919)*, Oradea, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, 1993, pp. 16-118.

⁷⁷ A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 4, cadrul 116.

⁷⁸ *Ibidem*, rola 4, cadrele 117-119.

⁷⁹ A.N.-S.J. Bihor, *Fond Colecția de documente*, dosarul nr. 155, f. 13.

⁸⁰ A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 4, cadrul 315. Raportul acestei comisii către Consiliul Național Român din Oradea.

englez Pomerol, iar apoi pe colonelul francez Eugene Trousson, pentru a lua informații directe. Aceștia o vor face însă prin intermediul autorităților⁸¹, interesate să nu dezvăluie adevăratele proporții ale realității. Mai mult chiar, acestea încercau să pună o parte din ele în seama românilor.

Așa cum reiese din scrisoarea Valeriei Lazăr, adresată din Sibiu, la 28 februarie 1919, lui Roman Ciorogariu⁸², colonelul Trousson trebuia să vină la Oradea însoțit de Aurel Lazăr. Ea îi cerea părintelui Ciorogariu să pregătească, fără știrea nimănui, actele asupra atrocităților. Trousson a venit însă însoțit de colonelul Kratochwil, cel ce veghea asupra mercenarilor secui.

După ce, la începutul lunii martie, Guvernul maghiar a decretat mobilizarea românilor din teritoriul aflat sub controlul său, iar, în consecință, Consiliul Dirigent a rupt legăturile diplomatice cu Budapesta⁸³, în Bihorul rămas izolat, teroarea a luat noi proporții. *Tribuna Bihorului* a fost suspendată, Consiliul Național Român, învinuit de spionaj, este pus sub pază, iar conducătorii săi consemnați la domiciliu forțat⁸⁴. În republica contelui Karolyi, Consiliul Național Român din Oradea rămăsese doar o ficțiune, activitatea sa reducându-se doar la intermedierea cărbunelui și a sării din Ardeal⁸⁵.

Pentru a semăna neîncredere în rândurile românilor, Guvernul maghiar a apelat la sprijinul comuniștilor, cu ajutorul cărora a început o intensă campanie de propagandă bolșevică. Cristian Rakovschi și alți tovarăși de-ai săi, aflați în serviciul Guvernului ungar, au acționat, la începutul lunii martie, în Oradea și Bihor, împărțind foi volante printre locuitorii satelor și soldații români întorși de pe fronturi⁸⁶.

Nota Antantei, remisă guvernului maghiar prin intermediul lt. colonelului Vix, ce stabilea o zonă neutră, în care staționau doar trupe aliate⁸⁷, provoacă demisia guvernului Karolyi, transferul puterii în mâna comuniștilor, în frunte cu Bela Kun și proclamarea, la 21 martie 1919, a

⁸¹ „Românul”, Arad, nr. 19, 24 ianuarie/6 februarie 1919, p. 2. La sosirea în Oradea a căpitanului Pomerol, o delegație condusă de comisarul guvernului, Katz Bela, a ieșit înaintea acestuia, să-l salute în numele orașului și să-i prezinte versiunea maghiară a evenimentelor.

⁸² Roman Ciorogariu, *op. cit.*, p. 218.

⁸³ *Procesele verbale ale Consiliului Dirigent din Transilvania*, vol. I, p. 138.

⁸⁴ A.N.-S.J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, rola 4, cadrele 233 - 234.

⁸⁵ A.N.-S.J. Bihor, *Fond Colecția de documente*, dosarul nr. 155, f. 13.

⁸⁶ „Patria”, Sibiu, nr. 24, 14 martie 1919, p. 2.

⁸⁷ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 172.

Republicii Sovietice Ungare⁸⁸. Noul guvern maghiar a remis o notă, intitulată *Către toți*, în care anunța că a declarat război țărilor care au de revendicat ceva din teritoriul fostei Ungarii și a decretat mobilizarea generală. Declarația viza, în primul rând, România, cu care s-au solidarizat Serbia și Cehoslovacia⁸⁹.

Schimbarea guvernului și declarațiile acestuia, au avut ecou în Oradea, unde, la 25 martie 1919, se înființează Sfatul administrativ al muncitorilor și soldaților⁹⁰, al cărui președinte, „tovarășul” Katz Bela, va proclama, în zilele de 2-3 aprilie, dictatura proletariatului⁹¹. Comuniștii români din Oradea, în frunte cu Ioan Crețulescu, iau și ei parte la evenimente, dizolvând Consiliul Național Român, sechestrând și distrugând toate actele și registrele acestuia⁹². În locul său este constituit un Consiliu Comunist Român, propunerile de fuziune făcute de comuniști fiind respinse de frunzașii Consiliului Național Român⁹³. În zilele care au urmat, Oradea devine un oraș „roșu”, ai cărui lideri comuniști, Katz Bela, Vegh Dezso și Potocs Janos, iau cele mai dure măsuri pentru punerea rapidă în practică a dictaturii proletariatului.

Primind ordin să înainteze până la limita estică a zonei neutre (Arad – Salonta – Oradea – Carei – Satu Mare), armata română începe ofensiva în 16 aprilie 1919, ajungând, la 19 aprilie, pe linia Tisa – Uilac – Satu Mare – Carei – Aleșd – Beiuș⁹⁴. În ziua de 20 aprilie, Duminică, de Sfintele Paști, a fost ocupată Oradea. Entuziasmul cu care a fost primită armata română în Oradea, datorat, în bună parte, comuniștilor, inspiră lui Nicolae Iorga articolul „O zi de glorie”, în care, între altele, acesta scria: „Acelora care ne tăgăduiau, la dușmani ca și la prieteni, încurcați în statisticile false ale meșterilor ce sunt Ungurii, dreptul de a pătrunde și a ne așeza acolo, nu li se poate recomanda o literatură mai potrivită pentru convingere decât descrierile despre intrarea generalului român în Oradea-Mare”⁹⁵. Referindu-se la zilele de 20 și 25 aprilie, ocuparea Oradiei, respectiv întâlnirea de la Dej, dintre generalul Traian Moșoiu, Iuliu Maniu și Teodor Mihali, marele

⁸⁸ Liviu Borcea, *op. cit.*, pp. 151-152.

⁸⁹ „Patria”, Sibiu, nr. 35, 27 martie 1919, p. 3.

⁹⁰ Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 156.

⁹¹ „Nagyvarad”, Oradea, nr. 76-77, 2-3 aprilie 1919, p. 2.

⁹² A.N.-S.J. Bihor, *Fond Prefectura județului Bihor, Cabinetul prefectului*, dosarul nr. 2, f. 296.

⁹³ Roman Ciorogariu, *op. cit.*, p. 273.

⁹⁴ I. Russu Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, Editura Librăriei Socec, 1921, p. 271.

⁹⁵ Appud I. Russu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 278.

istoric considera că în aceste două zile minunate „s-a făcut Istoria Românilor”.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Roman Ciorogariu*.

Arhivele Naționale – Serviciul Județean Bihor, *Fond Colecția de documente*.

Ibidem, *Fond Prefectura județului Bihor, Cabinetul prefectului*.

„Nagyvarad”, Oradea, 1918, 1919.

„Nagyvaradi Naplo”, Oradea, 1918.

„Patria”, Sibiu, 1919.

„Românul”, Arad, 1918, 1919.

1918 la români. Documentele Unirii, vol. VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 141.

1918, Bihorul în epopeea Unirii. Documente, Arhivele Statului Bihor, Oradea.

Borcea, Liviu, *Agonia, file dintr-un jurnal posibil (ianuarie-aprilie 1919)*, Oradea, Editura Cogito, 1992.

Ciorogariu, Roman, *Zile trăite*, Oradea, 1926.

Covaci, Viorica, Mudura, Gheorghe, *Din lupta maselor populare pentru Unire*, în „Familia”, Oradea, V, 1978, nr. 11, p. 10.

Dumitrașcu, Sever, *Aurel Lazăr*, în „Familia”, Oradea, V, 1968, nr. 3, p. 18.

Egyed, A., Vajda, L., *Acțiuni țărănești bihorene*, în „Familia”, Oradea, V, 1968, nr. 9, p. 13.

Faur, Viorel, *Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919)*, Oradea, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, 1993.

Idem, „*Tribuna Bihorului*”, *primul ziar românesc în Crișana*, în „Familia”, Oradea, V, 1978, nr. 1, p. 10.

Idem, *Viața politică a românilor bihoreni (1849-1919)*, Oradea, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, 1992.

Neș, Teodor, *Oameni din Bihor (1848-1918)*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1937.

Pavel, Teodor, *Considerații asupra activității, rolului și caracterului consiliilor naționale române din Bihor (noi.-dec. 1918)*, în „Apulum”, Alba Iulia, VII/2, 1969.

Idem, *Din lupta populației bihorene pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Semicentenarul unirii Transilvaniei cu România în Bihor”, Oradea, 1968, pp. 73-74.

Idem, *Documentele Conferinței de constituire a Consiliului Național Român din Oradea și Bihor (3 noiembrie 1918)*, în „Lucrări științifice”, Oradea, 2, 1968.

Porțeanu, Alexandru, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România. (Documente din Arhiva Consiliului Național Român, 1918)*, în „Crisia”, Oradea, 1975.

Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994.

Procese verbale ale Consiliului Dirigent din Transilvania, vol. I.

Russu Abrudeanu, I., *România și războiul mondial*, București, Editura Librăriei Socec, 1921.

Șchiopu, Vasile, Botezan, Liviu, Enea, Constantin, Pavel, Teodor, *Contribuții la problema mișcărilor țărănești din fostul comitat Bihor în anul 1918*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Historia”, fasc. 1, Cluj-Napoca, 1968.

Zainea, Ion, *Aurel Lazăr (1872-1930) – viața și activitatea*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1999.

Raporturile României cu Antanta și problema frontierei de vest (de la Armistițiul din 11 noiembrie 1918 la Pacea de la Trianon din 4 iunie 1920 – partea I)

The Romanian-Entente Relations and the Western Border Issue (since the Armistice of November 11, 1918 to the Trianon Peace Treaty from Jun 4, 1920 – Part I)

Dumitru PREDA

Prof. univ. dr. Universitatea din București

Abstract

The outbreak of the first world conflagration, on July 28, 1914, turned for 52 months the entire world into the most dramatic and bloody military conflict known until then. The state integration of the Romanian ethnic space at the end of 1918 is confined to higher qualitative changes produced in the international relations on the European continent in the first decades of the 20th century, while strongly asserting the principle of self-determination, the will of freedom and the political unity expressed by the movements of national liberation in Europe. The triumph of the process of creating the Romanian national state, included into the broader context of the Central and Eastern Europe freedom movement represented an eloquent expression of the life power, of the capacity of the Romanian people to create its own free historical path.

Rezumat

Izbucnirea primei conflagrații mondiale, la 28 iulie 1914, a aruncat omenirea timp de 52 de luni în cea mai dramatică și sângeroasă încleștare militară cunoscută până atunci. Întregirea statală a spațiului etnic românesc la finele anului 1918 se circumscrie unor mutații calitativ superioare produse în raporturile internaționale de pe continentul european în primele decenii ale secolului al XX-lea, în condițiile afirmării cu putere a principiului autodeterminării, a voinței de libertate și unitate politică tot mai hotărât exprimate de mișcările de eliberare națională din Europa. Triumful procesului de formare a statului național român, desfășurată în contextul mai larg al luptei popoarelor din centrul și estul Europei, a reprezentat o expresie elocventă a puterii de viață, a capacității poporului român de a-și croi un drum propriu, în libertate.

Keywords: World War 1, peace treaties, national states, Romania, West border.

Cuvinte-cheie: primul război mondial, tratatele de pace, România, frontiera de vest.

Întregirea¹ statală a spațiului etnic românesc la finele anului 1918 se circumscrie unor mutații calitativ superioare produse în raporturile internaționale de pe continentul european în primele decenii ale secolului al XX-lea, în condițiile afirmării cu putere a principiului autodeterminării, a voinței de libertate și unitate politică tot mai hotărât exprimate de mișcările de eliberare națională de pe vechiul continent. Desăvârșirea procesului de formare a statului național român, desfășurată în contextul mai larg al luptei popoarelor din centrul și estul Europei pentru refacerea și întregirea statelor lor naționale, a reprezentat o expresie elocventă a puterii de viață, a capacității poporului român de a-și croi un drum propriu, în libertate.

Izbucnirea primei conflagrații mondiale, la 28 iulie 1914, a aruncat omenirea timp de 52 de luni în cea mai dramatică și sângeroasă înclăștare militară cunoscută până atunci. Dezlănțuirea luptelor în imediata apropiere a frontierelor țării a șocat puternic cercurile politice conducătoare, întreaga opinie publică din România. La 3 august 1914, Consiliul de Coroană întrunit la Sinaia, formă inedită de consultare a principalelor forțe politice ale țării într-un moment așa de complex și exploziv, hotăra (decizie aprobată imediat de Consiliul de Miniștri prezidat de Ion I.C. Brătianu) păstrarea temporară a neutralității cu asigurarea securității granițelor, sub formula „*expectativei armate*”. Poziția de neutralitate, ce se alinia celei adoptate de guvernul italian, a reprezentat, în condițiile existenței unor presiuni externe deosebite, o orientare politică corectă. Ea a ținut seama de situația reală și de interesele fundamentale ale țării, de conjunctura internațională, fiind conformă cu aspirațiile naționale. Hotărârea României a fost primită cu satisfacție de românii din Transilvania și Bucovina, care nu ar fi putut niciodată înțelege o alianță a Patriei-mamă cu stăpânitorii lor vremelnici. De altfel, ceea ce a caracterizat întreaga atmosferă a anilor de neutralitate a fost tocmai **masiva mișcare pentru realizarea idealului național**.

Această atitudine de neutralitate, care, sub impactul a numeroși și diverși factori interni și externi, s-a prelungit vreme de doi ani, nu a însemnat decât un răgaz necesar pregătirii țării, armatei și populației, o etapă de considerabile eforturi diplomatice pentru obținerea recunoașterii oficiale a drepturilor României, printre care **frontiera de vest a reprezentat un obiectiv prioritar**.

ANTECEDENTE 1914-1918. Pentru o corectă evaluare a raporturilor între România și coaliția Antantei în perioada supusă analizei noastre, am considerat necesar să punem în evidență o serie de elemente și

¹ Comunicarea prezentă are la bază volumul *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1920*, ce urmează a fi publicat, într-o ediție revăzută și adăugită, la Editura Militară, în anul 2019.

momente care au caracterizat aceste raporturi atât în perioada de neutralitate (august 1914-august 1916), cât și în următorii doi ani ai Marelui Război (august 1916-noiembrie 1918).

a. NEUTRALITATEA. Deși au fost menținute tradiționalele relații diplomatice și economice cu Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria), Guvernul Brătianu și-au manifestat cu tact și subtilitate opțiunea pentru cooperarea politică și militară cu Franța, Marea Britanie și Rusia, semnând mai multe documente oficiale, evident secrete în acea conjunctură:

1. *Convenția cu Rusia* (18 septembrie/1 octombrie 1914), prin care, pentru prima dată, o Mare Putere recunoștea dreptul României de a reuni „părțile din Austro-Ungaria, locuite de români”, atunci când „va considera oportun”, ceea ce însemna că statul român obținea libertatea de decizie și acțiune;
2. *Convenția militară cu Franța* (23 februarie/ 8 martie 1915), prin care guvernul de la Paris se obliga să livreze României materiale și muniții de război, ca și materii prime strategice;
3. *Convenția militară româno-franceză* (7/20 ianuarie 1916), de furnizare a muniției de artilerie;
4. *Convenția de la Paris din 10/23 iulie 1916* („Convenția Rudeanu”), apreciată ca primul act oficial de intrare a României în război alături de Antanta².

La acestea trebuie adăugate cele două convenții semnate cu Italia, vechea aliată, amândouă având interese comune legate de eliberarea conaționalilor aflați sub dominația austro-ungară: *Acordul secret* de la București (10/23 septembrie 1914), prin care Italia recunoștea României dreptul legitim asupra Transilvaniei; cele două Părți se angajau, totodată, să păstreze un permanent contact și să nu iasă din poziția de neutralitate, fără a se informa în prealabil reciproc; *Pactul de asistență mutuală* (24 ianuarie/6 februarie 1915, valabil pentru patru luni), care stipula că „în cazul unei agresiuni din partea Austro-Ungariei împotriva uneia din părți, fără nici un fel de provocare din partea acestora”, cele două state să acționeze solidar pentru apărarea lor comună³.

În concluzie, politica promovată de Premierul Brătianu a fost expresia unei atitudini de înaltă responsabilitate față de destinele țării și neamului: pentru că, fără a se dispune de garanții ferme din partea Antantei,

² Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, București, 2004; Cf. Hadrian Gorun, *Relațiile româno-franceze în anii neutralității României (1914-1916)*, Craiova, 2006.

³ În privința relațiilor româno-italiene, vezi *La Romania nella grande Guerra. Romania în Primul Război Mondial 1914-1918. Documenti militari i diplomatici italiani. Documente militare și diplomatice italiene*, ed. Rudolf Dinu, Ion Bulei, București, Editura Militară, 2006.

orice intervenție armată putea periclita independența și chiar existența statului român⁴.

Evoluția situației militare în primii doi ani ai războiului, în general favorabilă Puterilor Centrale și noilor lor aliați (Imperiul Otoman – noiembrie 1914, Bulgaria – octombrie 1915), înfrângerea rezistenței sârbești la sfârșitul anului 1915 și mai ales puternica ofensivă germană declanșată pe frontul de Vest, la Verdun (21 februarie 1916), au intensificat tratativele privind realizarea cooperării militare cu România; îndeosebi guvernul și Marele Cartier General francez au insistat la Petrograd și Londra pentru recunoașterea condițiilor propuse de guvernul român încă din 1915.

În vara anului 1916, presiunile Antantei au fost amplificate la maximum, luând forma ultimatumului: „*Situația poruncește românilor de a se alătura nouă – acum ori niciodată*”, faimoasa telegramă transmisă de generalul M.V. Alekseev, șeful Marelui Cartier General rus, la București, la 18 iunie, a fost urmată sub aceeași formulare imperativă de Nota franceză din ziua următoare și susținută de demersurile britanic și italian. Negocierile au continuat însă mai bine de o lună, timp în care puterile Antantei au acceptat în mare măsură punctele de vedere formulate de guvernul român; totodată, ele au încheiat o serie de înțelegeri secrete care, prin spiritul și litera lor, au contravenit conținutului angajamentelor pe care le vor asuma la București la 4/17 august 1916 (în special, cele referitoare la participarea României la viitoarea conferință de pace, fără a dispune de drepturi egale cu celelalte puteri)⁵.

Tratatul politic de alianță cu Antanta garanta integritatea teritorială a României și recunoștea dreptul acesteia de a uni teritoriile locuite de românii din Austro-Ungaria (**noile frontiere fiind prevăzute în articolul 4⁶**); în schimb, România se obliga să declare neîntârziat război Austro-

⁴ C. Kirițescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, 1. *Tratativele cu Antanta*; II. *Tratativele cu Puterile Centrale*, București, 1940; Anastasie Iordache, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Albatros, 1994; Ioan Scurtu, Ionuț Cojocaru, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Enciclopedică, 2017, *passim*.

⁵ Asupra negocierilor și documentelor încheiate cu Antanta, ca și a relațiilor cu această coaliție în primul an al Războiului de Întregire, vezi, pe larg, în volumul nostru, *La Roumanie et l'Entente. Les avatars d'une petite puissance dans une guerre de coalition 1916-1917*, Bucarest, Cavallioti, 2017.

⁶ „Linia de demarcație va începe pe Prut, într-un punct al frontierei actuale dintre România și Rusia, în apropiere de Noua Suliță [Novoselița] și va urca din nou de-a lungul acestui fluviu până la frontiera Galiției, la confluența Prutului cu Ceremușul. În continuare, ea va urma frontiera Galiției și a Bucovinei și cea a Galiției, și a Ungariei până la punctul Stog (cota 1655); de aici, ea va urma linia de separație a apelor Tisei de ale Vișeuului, pentru a atinge Tisa în satul Trebusa, în amonte de locul unde ea se unește cu Vișeuul. Din acest punct, ea va coborî pe talvegul Tisei până la 4 km în aval de confluența sa cu Someșul,

Ungariei. *Convenția Militară* stabilea că atacul asupra Dublei Monarhii să se producă „cel mai târziu la 15/28 august 1916”, sensul principal al acțiunii militare urmând a fi „*prin Transilvania în direcția Budapestei*”. Părțile se angajau, de asemenea, să nu încheie pace separată (articolul 5), articolul 6 stipulând că România se va bucura de aceleași drepturi ca și aliații săi în tot ceea ce privea preliminarile și tratativele de pace. Cooperarea militară trebuia să respecte strict independența și suveranitatea României, trupele române păstrând propriul comandament și zona de operație distinctă, precum și „o completă independență în conducerea operațiilor”.

Tratatul de Alianță și Convenția Militară dintre România și respectiv Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia au reprezentat un succes deosebit pentru guvernul și statul român, un pas hotărâtor în cadrul efortului de apărare a independenței, de pregătire a cadrului diplomatic al luptei armate de eliberare națională și de întregire. La 14/27 august 1916, un nou Consiliu de Coroană, întrunit la Cotroceni, în prezența Regelui Ferdinand I, hotăra declanșarea Războiului de eliberare și întregire statală în noaptea de Sf. Maria (15/28 august).

PARTICIPAREA LA MARELE RĂZBOI. Angajarea armatei române cu peste 800 000 de soldați în dramatica confruntare militară s-a produs în condițiile în care Antanta se afla într-o situație din cele mai dificile. „Paratrăsnetul din Carpați” – cum au denumit publiciștii francezi acțiunea trupelor române – avea să atragă peste 40 de mari unități adverse de pe celelalte fronturi și din rezervă, ceea ce a permis Aliaților să-și pregătească mai bine ripostele ofensive împotriva Puterilor Centrale. De aceea, intrarea României în război cu întregul ei potențial uman și militar a fost apreciată drept un mare succes politic al Antantei.

Înaltele instanțe de război ale Antantei au apreciat efectele intrării în luptă a României, în primul rând din punctul de vedere al intereselor proprii, fără însă a evalua corespunzător capacitatea de susținere concretă a noului aliat. Ele nu au luat în calcul consecințele tragice la care România era expusă ca urmare a absenței tocmai a acestei cooperări operative, care ar fi putut exercita presiunea necesară pentru a împiedica sau stopa manevrele ample ale Quadruplei Alianțe. Drept urmare, în toamna aceluiași an 1916,

lăsând satul Vásárosnamény, României. Ea va continua apoi în direcția sud-sud-vest până la un punct situat la 6 km est de orașul Debrețin [Debreczen]. Din acest punct, ea va atinge Crișul la 3 km în aval de confluența celor doi afluenți ai săi, Crișul Alb și Crișul Repede. Ea va ajunge apoi pe Tisa în dreptul satului Algyő, la nord de Szegedin, trecând, la vest de satele Orosháza și Békéssámson, la 3 km de care ea va face o mică curbă. Pornind de la Algyő, linia va coborî pe talvegul Tisei până la confluența sa cu Dunărea și, în sfârșit, va urma talvegul Dunării până la actuala frontieră a României”.

Germania, Austro-Ungaria și aliatele lor, Imperiul Otoman și Bulgaria, și-au îndreptat lovitura principală împotriva țării noastre în scopul scoaterii ei definitive din război, pentru a pune mâna, astfel, pe petrolul (România era al treilea exportator mondial de țiței) și pe resursele ei agroalimentare, ca și pentru a diminua presiunea pe celelalte teatre de operații continentale⁷. În asemenea condiții, deși a produs taberei inamice pierderi cifrate la aproximativ 200 000 oameni și la o mare cantitate de armament, muniții și materiale de luptă, atacată din nord și din sud-est, armata română a fost nevoită să se retragă în Moldova și să lase Capitala în stăpânirea Puterilor Centrale (6 decembrie 1916), în timp ce guvernul, principalele instituții și o parte a populației au luat calea refugiului în colțul de țară rămas liber. Campania anului 1916 s-a încheiat, așadar, în condiții extrem de defavorabile pentru România: mai mult de două treimi din teritoriul său de atunci (cca. 100 000 km²), cu aproximativ 3,5 milioane locuitori, se vor afla pentru aproape doi ani sub ocupație străină, cuvântul de ordine al acesteia fiind „a se lua din România tot ce se poate lua”.

Cu toate acestea, Puterile Centrale nu au putut să-și atingă obiectivul propus: eliminarea României din război. „În ciuda victoriei noastre asupra armatei române – va recunoaște însuși generalul Erich Ludendorff – noi am devenit mai slabi în conducerea generală a războiului”⁸. Prin rezistența sa eroică, cu toate erorile și ezitățile manifestate la nivelul Marelui Cartier General, ca și al comandamentelor unităților, armata română a salvat individualitatea statului roman independent. Deși redus la teritoriul liber al Moldovei, între Carpații Orientali și râurile Siret și Prut, acesta a putut să-și continue efortul de realizare a idealului național.

Sub conducerea directă a Înalțului Comandament român și cu sprijinul substanțial al Aliatilor, în mod deosebit al Franței, reorganizarea armatei române, începută la finele lunii decembrie 1916 și continuată cu succes până la mijlocul lui iunie 1917, a constituit aspectul principal al procesului de regenerare a forțelor naționale (peste 700 000, din care mai mult de 500 000 vor alcătui armata de operații), strâns legat de formarea și consolidarea unui nou spirit combativ a cărui deviză era: VICTORIA⁹.

Cele trei mari bătălii de la Mărăști (9/21 iulie-19 iulie/1 august), Mărășești (24 iulie/ 6 august-21 august/3 septembrie) și Oituz (26 iulie/8

⁷ Michael B. Barrett, *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România – 1916*, București, Editura Militară, 2016.

⁸ Erich Luddendorff, *Souvenirs de guerre (1914-1918)*, tome I, Paris, 1921, p. 331.

⁹ Pe larg, vezi *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 2, București, Editura Militară, 1987, passim. Cf. Ion Giurcă, *Armata română de la București la Mărășești 1916-1917*, București, Editura Militară, 2017.

august-29 august/11 septembrie 1917) au avut consecințe nu numai pentru România și frontul român, dar și pentru ansamblul războiului mondial. Victoriile repurtate în fața forțelor superioare inamice comandate de feldmareșalul August von Mackensen au păstrat individualitatea armatei și a Înalțului Comandament național și au creat premisele statului roman unificat în 1918¹⁰.

Confruntată cu defecțiunea rusă, tot mai accentuată după răsturnarea țarismului (februarie/martie 1917), România a apărut în mod exemplar frontul european de Răsărit al Antantei, salvat pentru încă aproape jumătate de an; ea a contribuit astfel și la salvarea frontului aliat de la Salonic și, totodată, a influențat considerabil situația de pe frontul italian, prin întârzierea cu trei luni a marii ofensive inamice de la Caporetto (octombrie 1917). „*Românii au făcut ca în istoria lumii Siretul să fie înscris alături de Marna, Yser și Isonzo*”, se declara atunci în Adunarea Națională a Republicii Franceze, iar Premierul liberal britanic David Lloyd-George avea să sublinieze, la rândul său, că „*rezistența fermă pe care armata română o opune acum inamicului, în împrejurări cu totul dificile, de așa mare valoare pentru cauza Aliaților*” reprezintă „*un exemplu magnific al forței pe care o dă libertatea unui popor liber*”¹¹.

Să nu uităm, de asemenea, că succesele militare ale României au stimulat mișcările de emancipare ale națiunilor subjugate din Imperiul Austro-Ungar (români, polonezi, cehi și slovaci, croați și sloveni), au contribuit la fortificarea principiului autodeterminării popoarelor.

Situația complexă, deosebit de periculoasă de la sfârșitul lui 1917, după Revoluția bolșevică din Rusia (octombrie/noiembrie), în absența unui sprijin real, material și operativ al Aliaților, avea să impună totuși guvernanților României singura decizie rațională – suspendarea ostilităților militare cu coaliția adversă și încercarea de a o prelungi cât mai mult posibil, în speranța apariției unor factori noi, mai favorabili reluării luptei. De altfel, miniștrii aliați de la Iași s-au solidarizat la 3 decembrie 1917 cu poziția guvernului Brătianu, semnând o declarație comună. Dar, în urma parafării armistițiului rus, România a fost obligată să încheie un act asemănător la Focșani (26 noiembrie/9 decembrie 1917). Câteva luni mai târziu, complet izolată politic și militar, amenințată acum și de forțele bolșevice din Basarabia și Ucraina, România a fost nevoită să semneze

¹⁰ Dumitru Preda, Nicolae Ciobanu, *Bătălia de la Mărășești, 24 iulie/6 august-21 august/3 septembrie 1917*, București, Editura Militară, 2017; Dumitru Preda, Costică Prodan, *Rumania en la Guerra de Unidad Nacional 1916-1919*, La Habana, Bucarest, Editorial de Ciencias Sociales, Editura Militară, 2016.

¹¹ Pe larg, vezi *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 2, pp. 336-376.

preliminariile de pace (Buftea, 20 februarie/5 martie 1918) și apoi să accepte Diktatul *Păcii de la București* (24 aprilie/7 mai 1918), considerat un „*veritabil faliment al Dreptului internațional*”¹².

Apreciată ca o ultimă soluție de garantare a existenței statului român și a dinastiei sale, Pacea de la București aservea, însă, total țara, din punct de vedere economic și financiar, Imperiilor Centrale și aliaților lor. În numele statelor lor, la 1/14 mai 1918, miniștrii Antantei și cel al SUA aveau să comunice că guvernele lor „*consideră ca nule și neavenite toate clauzele acestei păci*”. Deși Regele Ferdinand I, în calitate de șef al statului, nu va ratifica documentul, **pacea impusă va crea numeroase obstacole afirmării obiectivelor naționale**, în momentul în care – șase luni mai târziu, la 28 octombrie/10 noiembrie 1918 – România a reluat în mod curajos ostilitățile, alăturându-se pentru a doua oară Antantei.

Trebuie să subliniem că obiectivele strategice ale Antantei în Balcani și Europa de Est nu au exclus în nici un moment, chiar și după încheierea păcii înrobitoare din mai 1918, posibilitatea reluării cooperării militare cu România, considerată în continuare un important factor în raportul de forțe din regiunea Dunării de Jos. Și aceasta cu atât mai mult cu cât menținerea statului independent și a unor forțe armate respectabile (peste 170 000, în septembrie) în teritoriul rămas neocupat, alături de conduita demnă a Suveranului României și voința majorității populației de a relua lupta de eliberare constituiau tot atâtea elemente pe care conducerea aliată le-au introdus în ecuație în toamnă, odată cu declanșarea ofensivei generalizate pe toate fronturile.

Lunile septembrie-noiembrie 1918 marchează, în același timp, **o cotitură categorică în poziția de ansamblu a Puterilor Aliate și Asociate față de problema autodeterminării naționale** și, în acest context, și față de problemele românești. Într-o *Notă* a Ministerului Afacerilor Străine francez din 23 octombrie, după ce se sublinia că „*Transilvania este leagănul neamului românesc*”, iar Bucovina „*a fost parte integrantă a principatului Moldova*”, se făcea următoarea apreciere: „Franța, care a secondat în secolul al XIX-lea primele eforturi pentru independența română și care a favorizat unirea principatelor Moldova și Țara Românească, va rămâne fidelă prietenilor și principiilor sale, folosindu-se de acestea pentru a facilita înfăptuirea unității române și pentru a smulge din brațele unei tiranii, care,

¹² Dumitru Preda, *Sub semnul Marii Uniri. Campaniile armatei române pentru întregirea țării 1916-1920*, București, Editura Academiei Române, Editura Militară, 2018, pp. 144-150 (cu bibliografia selectivă).

de la secol la secol, de la an la an, a devenit tot mai crudă, un popor de care este legată prin atâtea simpatii reciproce”¹³.

Această atitudine mult mai tranșantă adoptată de Marile Puteri aliate se datora și susținutei acțiuni desfășurate de emigrația română, cu centrul politic în Franța. Prin presă, conferințe, prelegeri ținute în diverse instituții publice și întâlniri numeroase cu personalități politice și culturale, cărora le-au fost înmânate documente și memorii privind cauza românească, s-a reușit determinarea unui curent de opinie pozitiv, care avea să influențeze deciziile guvernelor respective. Depășind frământările ivite între diferitele grupări care militau pentru înfăptuirea dezideratului unității românești, la începutul toamnei se înregistra un proces de unificare organizatorică a mișcării naționale, concomitent cu extinderea raporturilor sale cu comitetele și consiliile naționalităților subjugate din Dubla Monarhie. Astfel, după formarea la 6 septembrie a unui consiliu provizoriu al românilor din provinciile aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei și din vechea Românie, constituirea „Consiliului Național al Unității Românești” (CNUR), în frunte cu Take Ionescu, fost vicepremier, la Paris, la 3 octombrie, însemna punerea bazelor unui adevărat organism unitar și reprezentativ de conducere a luptei românilor din emigrație. Recunoscut în termeni dintre cei mai amicali, la 12 octombrie, de guvernul francez, care și-a exprimat sprijinul și speranța într-o apropiată colaborare, CNUR avea să fie admis ca partener în luna următoare și de celelalte cabinete ale Puterilor Aliate și Asociate: 5 noiembrie – Statele Unite, 11 noiembrie – Marea Britanie, 22 noiembrie – Italia. Aceste acte oficiale și acordarea concursului binevoitor al respectivelor puteri au favorizat nu numai acțiunea diplomatică a Consiliului, dar au stimulat întreaga luptă a poporului român pentru înfăptuirea deplinei sale unități statale.

În paralel cu acțiunile de organizare politică, emigrația română din Europa și America, la fel ca forțele patriotice rămase în țara liberă, s-a preocupat stăruitor de problema formării unor unități militare de voluntari, în principal din rândurile prizonierilor de origine română din armata austro-ungară, internați în lagărele din țările Antantei.

Pentru națiunea română, în întregul ei, războiul nu avea să se termine odată cu armistițiul semnat pe frontul occidental la Rethondes, la 11 noiembrie 1918¹⁴. Lupta de eliberare și de consolidare a unității statului

¹³ 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1916-1918, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, doc. 379.

¹⁴ În acest context general, politic și militar, la 13 noiembrie, ora 23.15, era semnată la Belgrad, ca un document suplimentar la armistițiul din 3 noiembrie, o „Convenție militară” între comandamentul Armatei aliate de Orient și delegații noului guvern ungar Károlyi. În

român, proclamată solemn în cursul aceluiași an prin actele plebiscitare de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, a continuat neîntrerupt atât pe teatrele de operații militare din Vest și din Est, împotriva forțelor ostile bolșevice ungare și ruso-ucrainene, cât și pe terenul diplomatic, în cadrul Conferinței de la Paris.

În perioada sugestiv denumită de contemporani „*calvarul păcii*”, acțiunea guvernului român, susținută corespunzător de **o importantă componentă militară**, s-a caracterizat prin pragmatism, tenacitate și consecvență în urmărirea **obiectivului fundamental**, și anume **recunoașterea internațională a desăvârșirii unității politice de la 1 Decembrie 1918**.

conformitate cu articolul I, acesta era obligat ca, în termen de opt zile, să-și retragă trupele la nord de linia cursului superior al Someșului Mare, de Bistrița, Mureș sat (cătun înglobat comunei Suseni, din județul Mureș), de cursul Mureșului până la confluența cu Tisa, de Subotica, Baja, Pécs (aceste localități nefiind ocupate de trupele ungare) și de cursul Dravei până la frontiera cu Slavonia-Croația. Pe scurt, cursul Mureșului era fixat ca linie de demarcație răsăriteană a Ungarei, față de România, și nu, cum va afirma contele Apponyi, la 14 ianuarie 1919, „malul stâng” al respectivului râu. Administrația civilă, inclusiv forțele de poliție și jandarmerie necesare „menținerii ordinii”, rămâneau însă în subordinea guvernului ungar. Armata ungară, cu excepția a șase divizii de infanterie și două de cavalerie, era demobilizată. Articolul III rezerva Aliților dreptul de a ocupa orice localitate sau punct strategic din teritoriul rămas neocupat, ca și de a utiliza căile și mijloacele de comunicație pentru nevoile militare. Totodată, Convenția – semnată și de voievodul Živojin Mišić – a dat Serbiei drepturi largi de a ocupa nu numai Banatul în cea mai mare parte, dar și o porțiune din teritoriul ungar de sud, depășind cu mult linia ce urma să fie atribuită Iugoslaviei la Trianon. Evident, un asemenea act, ce ignora poziția guvernului român care nu luase parte la tratative, cât și declarația conducerii naționale din Transilvania citită în ședința Parlamentului din Budapesta din 18 octombrie 1918, prin care fusese contestat categoric dreptul guvernului ungar de a reprezenta sub orice formă teritoriile locuite de români, a constituit, în perioada următoare, o sursă de tensiune și conflicte între statele din regiune. Așa după cum se arăta în raportul șefului Marelui Cartier General român, generalul de corp de armată Constantin Prezan, adresat președintelui Consiliului de Miniștri, Ion I.C. Brătianu, la 6 ianuarie 1919, prin prevederile Convenției de la Belgrad „ținuturile românești revendicate de noi au fost tăiate în două printr-o linie cu totul nenaturală, care nu corespunde nici considerațiilor de ordin etnic, geografic și economic și nici drepturilor recunoscute de Aliți prin tratatele anterioare”. În esență, se poate aprecia că documentul din 13 noiembrie 1918 nu reprezenta decât o simplă convenție militară cu caracter local și provizoriu, cu atât mai mult cu cât independența Ungariei nu fusese încă recunoscută; în plus, așa cum avea să declare însuși generalul Franchet d’Esperey și cum vor acționa în continuare Puterile Aliate și Asociate, nu a fost în intenția Antantei de a-i conferi respectivei linii demarcaționale un statut definitiv. Totuși, jucând cartea simpatiei față de Aliți și mizând pe tactica faptului împlinit, guvernul Károlyi păstra suficiente speranțe ca, printr-un joc diplomatic activ în care prima ideea „cordonului sanitar”, să preserveze, dacă nu toată, cea mai mare parte a teritoriului „Ungariei istorice”, în special Transilvania.

Această atitudine plină de demnitate merită să fie mereu relevată, chiar dacă – în opinia unora dintre contemporani sau mai apoi în aprecierile unor analiști ai evenimentelor – ea a fost considerată ca exagerată. Și subliniem aceste merite nu numai ca urmare a rezultatelor confirmate prin tratatele de pace din 1919-1920, dar mai ales ca un model a ceea ce trebuie să însemne o conducere politică cu adevărat responsabilă pentru destinele unei țări, indiferent de presiunile externe. Voința de a obține recunoașterea drepturilor teritoriale ale României asupra provinciilor istorice românești în temeiul principiului naționalităților, prin aplicarea corectă și integrală de către Aliați a angajamentelor asumate în 1916, așa cum a subliniat cu îndreptățire, în 1939, marele istoric Gheorghe I. Brătianu, nu a fost o simplă ambiție de moment a principalului conducător politic al războiului de eliberare și unitate națională, ci *„expresia vie, dinamică a aspirațiilor seculare [...] realizate în limitele lor de astăzi prin propriile noastre forțe și prin sacrificiile noastre, în mare măsură «prin noi înșine»”*¹⁵.

În concepția Premierului român, tratatul din 1916 – rezultat al unor lungi negocieri cu Antanta – ținea seama nu numai de interesele legitime și de drepturile istorice ale națiunii române, dar și de acelea ale vecinilor săi, în primul rând Ungaria, care după aproape patru secole de la Mohács (1526) își redobândise independența. În expunerea pe care avea să o facă, la 1 februarie 1919, înaintea „Consiliului celor zece”, primul delegat al țării, precizând frontierele revendicate și adăugând că alte sute de mii de conaționali trăiau dincolo de acestea, avea să sublinieze: *„Aceste cereri nu ar putea fi considerate ca inovații [...] România nu reclamă intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru sau de Tisa, nici chiar a acelor de care ea nu este despărțită decât prin lărgimea unui curs de apă. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeași moderație și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei”*¹⁶.

Hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, nu venea în contradicție nici cu realitatea istorică și nici cu exigențele principiului de autodeterminare promovat de Puterile Aliate și Asociate. **Românii reprezentau în Transilvania și în provinciile limitrofe (Banatul, Crișana și Maramureșul) elementul autohton și majoritar (o**

¹⁵ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, București, 1939, p. 168.

¹⁶ AMAE, fond 71/1914. E2, partea a II-a, vol. 57 (*La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Ses revendications territoriales. Mémoire présenté à la Conférence dans la séance du 1-er février 1919. Résumé de l'exposé verbal fait par le Premier délégué de Roumanie*).

majoritate absolută, chiar în statisticile oficiale al Dublei Monarhii), niciodată dominația străină neputând șterge caracterul românesc predominant al teritoriului reunit atunci cu Țara. La fel, în Basarabia și Bucovina.

Unitatea națională era, de fapt, realizată în 1918 prin respectarea principiului etnic, într-un spațiu geografic bine determinat, în cadrul căruia urmau să se asigure condițiile de securitate și dezvoltare economico-socială necesare existenței națiunii române. „*A vorbi deci de un imperialism român prin raportare la aceste provincii, așa cum fac adversarii noștri – avea să se afirme într-un Aide-mémoire înaintat Marilor Puteri în martie 1919 – înseamnă o dovadă de rea credință sau de ignoranță*”¹⁷.

Unul dintre primele obstacole întâmpinate de guvernul Ion I.C. Brătianu, chiar înaintea deschiderii lucrărilor Conferinței de Pace, l-a constituit poziția unora dintre cabinetele Antantei de a nu acorda României calitatea de stat aliat. Nu era vorba numai de o recunoaștere a contribuției sale la victoria împotriva Quadruplei Alianțe, dar de posibilitatea ca aceasta să-și poată susține interesele în condiții cel puțin onorabile, dacă nu de egalitate cu celelalte Puteri. Faptul că, dintre toți partenerii Antantei, la finele Marelui Război tocmai României se căuta să i se aplice tratamentul cel mai sever, deși unitatea sa politică fusese, în fond, recunoscută de Aliați, a fost sesizat și prezentat ca atare de numeroși factori politici și militari, inclusiv din tabăra învingătoare. Astfel, la începutul anului 1919, André Tardieu, cel care avea să prezideze *Comisia privind afacerile românești* la Conferința de la Paris, mărturisea contelui de Charles Beaupoil de Saint-Aulaire, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Republicii Franceze la București, că în timpul lucrărilor pregătitoare ale reuniunii fusese nevoit să dea „grele lupte” pentru recunoașterea calității de aliat a României. Distinsul om politic francez adăuga încă un aspect al „*chestiunii românești*”, și anume cel legat de încheierea păcii cu Puterile Centrale la 7 mai 1918, fapt de care căutau să se prevaleze anumite cercuri politice care refuzau României acordarea respectivului statut: „*în numele dreptului se comite o mare nedreptate, adăugase Tardieu, vrând să pedepsim România pentru nenorocirile ei de care Aliații [totuși] sunt responsabili*”¹⁸.

Este bine să reamintim aici că, sub presiunea așa-numitei „diplomații transparente” promovate de Casa Albă, care se împotriva recunoașterii valabilității tratatelor secrete semnate în timpul războiului, Foreign Office-ul

¹⁷ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe. August 1918 – iunie 1919*, vol. III, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, doc. nr. 569.

¹⁸ Comte de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris [1953], p. 485.

declarase, încă în decembrie 1918, că Marea Britanie nu se mai simțea legată de angajamentele luate în 1916 „pentru că România încheiase o pace separată, prin violarea articolului V al Tratatului [de Alianță]”¹⁹. În consecință, Londra propusese partenerilor ei ca România să ia parte la Conferința de Pace doar în calitate de „guvern asociat”²⁰. Atitudinea cabinetului Lloyd George, dincolo de rezerva tradițională a Londrei de a se angaja în soluționarea problemelor dintr-o zonă geopolitică predilect franceză, se explică mai ales prin nevoia de a observa și a deduce poziția Parisului, încă nedefinită, pe de o parte, iar pe de alta, pentru a menaja susceptibilitățile Washington-ului, interesat mai degrabă de penetrarea masivă a capitalurilor nord-americane în regiunea carpato-dunăreană decât de respectarea drepturilor naționale și teritoriale ale românilor²¹.

Maniera în care Marile Puteri aliate vor acționa față de România în perioada imediat următoare (ianuarie-iunie 1919) avea să confirme pe deplin locul special pe care îl vor da argumentelor de ordin economic la masa negocierilor, precum și voința lor de a-și impune interesele și autoritatea în toate problemele, inclusiv cele teritoriale, în fața statelor „cu interese limitate”, așa cum era categorisită și România²².

În atari circumstanțe, în care jocul diplomatic din culise avea să devină predominant, guvernul român a fost nevoit să dezvolte o acțiune complexă și perseverentă de apărare și consolidare a Marii Uniri, chiar cu riscul de a-i supăra pe „Cei Patru Mari” (Franța, Marea Britanie, SUA și Italia). Ca urmare a unor insistente demersuri ale guvernului Brătianu conjugate cu cele ale reprezentanților aliați de la București²³, precum și a luărilor de poziție tot mai deschise ale unor largi cercuri ale opiniei publice

¹⁹ 1918 la români, vol. II, doc. nr. 45.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ion Stanciu, *Aliați fără alianță. România și SUA 1914-1920*, București, 1992, p. 170-202. Asupra relațiilor bilaterale, vezi și la Bernard Cook, Dumitru Preda, *United States of America and Romania. Diplomatic Relations 1912-1919*, Bucharest, Cavallioti, 2010.

²² Cf. C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc (coord.), *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920): triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

²³ La 13/26 decembrie 1918, Saint-Aulaire, George Barclay, Giacinto Auriti și Charles Vopicka, cei patru miniștri aliați de la București, telegrafiau identic spre capitalele statelor pe care le reprezentau: „România are dreptul moral și politic la realizarea revendicărilor sale. Ea știe că Aliații i-1 recunosc în virtutea principiilor pe care ei le reprezintă și care au fost formulate de Președintele Wilson la 27 septembrie 1918, atunci când a declarat că soluțiile războiului sunt născute din natura însăși a circumstanțelor războiului; tot ceea ce oamenii de stat sau adunările pot să facă este de a le realiza sau de a le trăda”. 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1879-1916, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, doc. nr. 442.

internaționale, în primul rând din Franța, la sfârșitul anului 1918 guvernul Georges Clemenceau avea să propună celorlalte guverne aliate ca România să fie tratată ca stat aliat și să fie admisă în această calitate la negocierile de pace. Ceea ce avea să fie acceptat în prima săptămână a noului an 1919. De altfel, trebuie spus că decizia Administrației Wilson, din acele zile, de a include România pe lista țărilor cărora SUA urma să le acorde ajutoare economice a jucat un rol însemnat în adoptarea atitudinii finale²⁴.

La 15 ianuarie 1919, Premierul Georges Clemenceau ținea să afirme, într-o scrisoare-răspuns trimisă generalului Henri M. Berthelot, comandantul trupelor aliate din România și Rusia meridională, care-i atrăsese atenția asupra consecințelor negative ale unei atitudini ambigue vis-à-vis de cabinetul Brătianu, că „*guvernul francez a urmărit față de România o politică ce se inspiră deopotrivă din situația juridică, din simpatia noastră tradițională pentru poporul român și din necesitatea de a rămâne într-un complet acord cu aliații noștri și de a nu sacrifica niciunul din drepturile lor*”²⁵. Apreciind că anularea Tratatului din 1916 prin semnarea celui impus de Imperiile Centrale în 1918 „nu este contestabilă în drept” (uitând totuși că, prin armistițiul general din 11 noiembrie 1918, diktatul de la București fusese declarat caduc!), Clemenceau preciza, înaintea deschiderii Conferinței de Pace, că „*Aliații sunt gata să considere Tratatul din 1916 ca bază a revendicărilor românești pentru reglementarea teritorială*”²⁶, dar că numai „**Congresul este suveran în a hotărî fixarea definitivă a granițelor între statele interesate**”²⁷, dând asigurări, totuși, că Franța își va face simțită simpatia activă pentru partenerul său.

În momentul în care, la jumătatea lunii ianuarie Premierul român sosea la Paris, după o scurtă oprire la Belgrad, **România se înfățișa înaintea areopagului internațional ca un stat național unitar de fapt și de drept**. Ion I.C. Brătianu hotărâse să se prezinte el însuși pentru a apăra cauza României Mari, care, în orice caz, nu era un cadou din partea Aliaților, în acest timp, aplicarea Hotărârii de unire și consolidarea acesteia se făceau pas cu pas inclusiv prin acțiunea eliberatoare a armatei române. Războiul de întregire nu se încheiase, adversarii unității românești impunând continuarea lui.

Tratatele de Pace de la Paris din 1919-1920, începând cu cel semnat cu Germania, la Versailles, la 28 iunie 1919, vor înregistra o realitate

²⁴ Vezi la Sherman David Spector, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, New York, 1962, p. 75.

²⁵ AN-B, fond *Microfilme Franța*, rola 182, c. 411.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

istorică evidentă: existența noilor frontiere naționale ale României, ca important factor politic și militar din sud-estul și centrul continentului european.

Dar, la 18 ianuarie 1919, când la Paris se deschideau în mod solemn lucrările Conferinței de Pace, destinată să statueze noua arhitectură a relațiilor internaționale, frontierele acestea nu erau nici definitivitate și nici recunoscute prin acte oficiale cu validitate juridică internațională. O parte a teritoriului național se afla încă sub diferite ocupații străine, iar agresiuni ale puterilor inamice – Ungaria și Rusia Sovietică, cu sprijinul forțelor bolșevice ucrainene – se pregăteau atât la nord-vest, cât și la nord-est.

În expunerile pe care Premierul român avea să le facă în fața Conferinței de Pace, începând cu ziua de 29 ianuarie, apoi la 31 ianuarie și la 1 februarie 1919²⁸, **problemele legate de traseul frontierei de vest, în respect cu angajamentele scrise existente, aveau să ocupe un loc central.** Statutul teritorial al Transilvaniei și al regiunilor locuite de români la vest de Munții Apuseni, care urma să fie apărat pentru a i se da o consacrare internațională definitivă, avea la bază următoarele documente: *Tratatul de alianță franco-anglo-ruso-italo-română* din 4/17 august 1916, *Declarația Statelor Unite ale Americii* din 5 noiembrie 1918²⁹, *Hotărârea Consiliului Național Român Central* din 28 octombrie/10 noiembrie 1918³⁰, comunicată guvernelor român, ungar și aliate; *Hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia* din 1 decembrie 1918; *Hotărârea Adunării Naționale săsești* de la Mediaș din 8 ianuarie 1919.

²⁸ *România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Documente diplomatice*, vol.1, 1 decembrie 1918 – 28 iunie 1919, ed. de Dumitru Preda, Ioan Chiper, Alexandru Ghișa, București, Editura Semne, 2010, doc. nr. 162, 166, 167, 168.

²⁹ În *Declarația Casei Albe*, inclusă în mesajul lui Robert Lansing, Secretarul de Stat al SUA, către guvernul român, la 6 noiembrie, se sublinia: „Președintele dorește să vă informez că guvernul Statelor Unite nu pierde din vedere aspirațiunile neamului românesc, atât din afară, cât și dinlăuntrul granițelor Regatului. A fost martor la luptele, la suferințele și jertfele aduse de către acest neam pentru dezrobirea sa de dușmani și apăsători. Guvernul Statelor Unite simpatizează adânc cu spiritul de unitate națională și cu aspirațiunile românilor de pretutindeni și nu va neglija să-și întrebuițeze, la timpul potrivit, influența sa pentru ca justele drepturi politice și teritoriale ale neamului românesc să fie obținute și asigurate față de orice agresiune străină”. 1918. *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. III, doc. nr. 463. Cf. Bernard Cook, Dumitru Preda, *op. cit.*, doc. nr. 180.

³⁰ Constituit la 18/31 octombrie 1918, la Budapesta, din reprezentanții Partidelor Național și Social-Democrat, pe bază de paritate, CNRC fusese recunoscut oficial de guvernele de la Viena și Budapesta și își avea sediul, din 2 noiembrie, la Arad. 1918 *la români. Documentele Unirii*, vol. VII *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, București, 1989, doc. nr. 162.

În acest cadru, țin să amintesc mai întâi problema Banatului, evidențiind faptul că de la început a fost subliniată necesitatea menținerea unității geografice și economice a provinciei. În ceea ce privește „amestecul diverselor naționalități în partea de vest a Banatului [revendicată de conducătorii de la Belgrad – *n.n.*], ea este de așa natură – ținea să precizeze Brătianu – încât pentru a detașa de România pe cei 200 000 de sârbi care se găsesc în această regiune, ar trebui ca prin aceeași acțiune să fie anexați la Serbia un număr dublu de ne-sârbi – germani [șvabi – *n.n.*], maghiari și români”. Ceea ce, în opinia sa, ar fi dat naștere la noi complicații. „*De când statul sârb și statul român trăiesc în contact pe Dunăre – continua șeful delegației române – istoria furnizează dovezi numeroase ale relațiilor de comerț și de civilizație; ea nu a înregistrat niciodată un conflict între ele: voința pașnică a celor două popoare a găsit un sprijin prețios în frontiera netă și sigură pe care Dunărea o stabilise între ele, frontieră naturală, frontieră de interes. Guvernul român este atât de convins de această importanță a Dunării ca frontieră pașnică, încât mereu și-a interzis să-și arunce privirea dincolo de acest fluviu și de a gândi la posibilitatea de a reuni la România nord-dunăreană pe numeroșii români stabiliți în Serbia între văile Timocului și Moravei*”³¹.

Un memoriu-sinteză tipărit în limbile franceză și engleză a fost înaintat delegațiilor participante la Conferința de Pace, document ce releva rațiunile pentru care, în opinia guvernului român, „Banatul nu putea fi divizat”, el aparținând „teritoriului de formare și dezvoltare etnică și istorică a poporului român”. Această atitudine va fi consecvent susținută în perioada următoare, în pofida indiciilor tot mai pronunțate privind orientarea Marilor Puteri spre o rezolvare care să ofere satisfacție Serbiei, rațiunile de ordin politic ale Alianților având să impună decizia finală ce va consemna divizarea provinciei.

Am ținut să relevăm acest aspect, care, evident, face parte din acțiunea României pentru apărarea hotărârii de la 1 decembrie 1918, pentru că de înăsprirea temporară a raporturilor româno-sârbe vor încerca să profite atât guvernul ungar, cât și alte forțe potrivnice creării și consolidării unui puternic stat românesc. De altfel, interesele comune și pozițiile identice sau apropiate față de multe din problemele legate de încheierea tratatelor de pace aveau să pună în evidență eforturile celor două țări vecine de a reconstrui punțile unor relații reciproc benefice. Relații care, în anii următori, concretizate printr-o alianță activă, vor contribui la afirmarea unui

³¹ *La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Ses revendications territoriales. Mémoire présenté a la Conférence dans la séance du 29 janvier 1919. Résumé de l'exposé verbal fait par le Premier délégué de Roumanie*, p. 5.

echilibru și a unei politici de cooperare în Balcani și în general pe continentul european.

Susținerea intransigentă a punctului de vedere exprimat de Ion I.C. Brătianu, care a insistat pentru aplicarea prevederilor Tratatului din 1916, a atras – așa cum am arătat deja – serioase obstacole, unele ca rezultat al slabei cunoașteri și deci a neînțelegerii problemelor românești de către factorii de conducere și decizie ai Conferinței. În urma expunerii în fața „Consiliului celor zece” și a opoziției delegației sârbe în problema Banatului, a fost alcătuită o „Comisie pentru studiul chestiunilor teritoriale relative la România”. Mandatul ei nu era de a decide asupra valabilității Tratatului din 1916, nici de a hotărî care vor fi frontierele viitoare ale României, ci de a analiza și opina asupra respectivelor frontiere „pe temeiul etnic, geografic și al necesităților economice”. Potrivit mărturiei expertului britanic Harold Temperley, motivele strategice născute din exigențele politice ale momentului nu puteau influența asupra recomandărilor acestei comisii³². Totodată, ca urmare a faptului că nu se putea recurge la un plebiscit pe scară mare, în lipsa unui aparat de control corespunzător, care ar fi putut rezulta numai din ocuparea teritoriilor disputate cu trupe aliate, Comisia își va însuși, ca punct de vedere general, principiul că o continuitate de neam implică o conștiință de neam comună și că, în consecință, considerațiile etnice să ocupe primul loc în hotărârile sale. Acest criteriu trebuia să fie, totuși, corectat atunci când necesități geografice și economice, ca și anumite alte considerații imperative (transport, comunicații etc.) cereau o ajustare secundară a frontierei etnice.

În ședința din 8 februarie 1919 experții britanici, americani, francezi și italieni au prezentat patra proiecte cu privire la frontiera de vest a României³³. Dintre ele cea mai avantajoasă era propunerea britanică, care mergea la aproximativ jumătatea distanței dintre linia Tratatului din 1916 și cea fixată ulterior la Trianon în 1920. În sectorul de nord linia de cale ferată Carei-Nagyecsed, până în apropierea confluenței Someșului cu Tisa, aparținea teritoriului românesc. De asemenea, în sectorul sudic orașele Gyula și Makó erau atribuite și ele României. Linia franceză mergea ușor spre est de linia britanică, cu excepția că la nord linia Carei-Nagyecsed-Čop (în teritoriul cehoslovac) era atribuită României, iar la sud localitatea Makó Ungariei.

³² *A History of the Peace Conference of Paris*, ed. H.W.V. Temperley, vol. I, London, 1920, p. 227.

³³ Vezi, de exemplu, la V.F. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, 1993, pp. 68-69.

Liniile italiană și americană erau trasate la est de Satu Mare, Tileagd și Arad; ele nu se întemeiau nici pe criteriul etnic, nici pe cel economic.

Discuțiile preliminare privind frontiera româno-ungară se vor prelungi, fără ca delegația română să aibă dreptul de a participa la ele.

La 12 mai 1919 cei „4 Mari” își vor da acordul asupra traseului acesteia, „uitând”, însă, să-l notifice Părții române³⁴.

³⁴ Sherman David Spector, *op. cit.*, p. 150-151. Trebuie precizat că abia la 11 iunie 1919 „Consiliul celor Cinci” avea să comunice, în prezența reprezentanților români și cehoslovaci, traseul frontierei dintre România și Ungaria. „Brătianu declara în aceeași zi că nu este în măsură să accepte, fără consultarea guvernului român, această linie de frontieră, care nu ține seama nici de condițiunile economice, nici de condițiunile de securitate necesare Transilvaniei și regiunilor românești din părțile vestice. Totuși, pentru a facilita opera de împăciuire și marile interese puse în evidență de Consiliul Suprem Aliat, Brătianu propune să se accepte ca definitivă partea centrală a liniei de frontieră propusă, fixându-se în mod provizoriu, pentru porțiunea de sud, linia care leagă vărsarea Mureșului în Tisa de Békéscsaba, iar pentru extremitatea de nord linia Csap-Careii Mari. La 21 iunie 1919, Consiliul Suprem al Puterilor Aliate și Asociate, statuând asupra atribuirii teritoriilor făcând parte din Banat, a fixat în forma următoare frontiera României cu Ungaria în sectorul bănățean: frontiera părăsește talvegul Mureșului, la un punct situat la aproximativ 3 km și 500 m în amonte de podul de cale ferată de la Makó la Szeged, apoi se orientează spre Vest-Sud-Vest, urmând talvegul unui braț mort până la unghiul pe care îl formează la 1 km aproximativ, la sud-vest de Makó. Acest punct, a cărui pozițiune aproximativă este de 46°, 10' și [respectiv] 20° 22' Est Greenwich, este punctul de joncțiune al celor trei frontiere ale României, Ungariei și Statului sârbo-croato-sloven. [...] Această linie – așa cum a fost comunicată oficial la 11 și 21 iunie 1919, și așa cum este descrisă în Anexa I a Procesului-verbal al ședinței din 16 mai 1919 al Comisiei de Geografie [...] – a rămas definitivă și o regăsim în art. 27 atât în proiectul de tratat prezentat delegațiunii ungare la 15 ianuarie 1920 [...], cât și în Tratatul de la Trianon. Într-un raport din 17 iunie 1919 al șefului Marelui Stat Major, generalul Prezan, către președintele Consiliului de Miniștri, frontiera româno-ungară fixată de Consiliul Suprem este examinată din punct de vedere strategic, ajungând la următoarele concluziuni: «1. Din punct de vedere militar cea mai bună frontieră este aceea care a fost fixată prin Tratatul din 1916. 2. Dată fiind necesitatea de a avea o cât mai bună și cât mai directă legătură cu Cehoslovacia ar fi necesar să se obțină calea ferată Careii Mari-Csap. 3. În tot cazul, nu putem retrage forțele la est de linia indicată de Aliați decât dacă se respectă una din condițiunile arătate – dezarmarea Ungariei sau oprirea forțelor ungurești pe Tisa – și în plus ni se va da latitudinea de a utiliza în întregime calea ferată Oradea Mare-Arad». Hotărârile Consiliului Suprem privitoare la frontierele Ungariei vor rămâne definitive, lucru confirmat și printr-o Notă diplomatică din 12 octombrie 1919 adresată guvernului român. Vezi în AMAE, fond *Conferința Păcii 1946*, vol. 96, p. 26-30 (Lucrarea secretarului de legăție Zeno Câmpeanu asupra *Frontierei româno-ungare*). Cf. *Ibidem*, fond 71/1914. E.2, partea I, vol. 180, f. 208-214. Vezi și la Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Aplicarea clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain-en Laye, Trianon, Neuilly-sur-Seine. Studiu istoric și de drept internațional*, București, 1935, p. 308.

Evenimentele ulterioare, circumscrise unui climat internațional complicat, în cadrul cărora presiuni de tot felul vor fi făcute la București pentru a ceda din poziția inițială, evenimente ce vor scoate la iveală serioase contradicții între Puterile Aliate în abordarea concretă a raporturilor cu România față de „problema Transilvaniei”, aveau să conducă la amânarea nejustificată a deciziei forumului internațional al păcii până în toamna lui 1919³⁵. „Cum a fost tratată România?” – se întreba „Le Journal français”, într-un comentariu din noiembrie 1919, tot el dând răspunsul, foarte sec: „într-un mod nedemn”, adăugând: „Cuvântul nu este prea tare [...] Aici politica s-a făcut executarea operațiunilor josnice ale unei finanțe fără scrupule”³⁶.

Într-adevăr, neavând frontierele recunoscute, frontiere care să-i garanteze securitatea națională, agresată în nord-vest, nord și nord-est de forțele ostile, bolșevice – ungare, ruse și ucrainene –, având relații tensionate în sud cu sârbii și bulgarii, România avea să se afla în continuare într-o stare nedeclarată de război, în timp ce, în cea mai mare parte a Europei, ostilitățile militare încetaseră de câteva luni. (**Va urma**).

BIBLIOGRAFIE

AMAE, fond 71/1914. E.2.

AMAE, fond *Conferința Păcii 1946*.

AN-B, fond *Microfilme Franța*.

1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1879-1916, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1916-1918, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

1918 la români. Documentele unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918, vol. VII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

A History of the Peace Conference of Paris, ed. H.W.V. Temperley, vol. I, London, 1920.

Barrett, Michael B., *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România – 1916*, București, Editura Militară, 2016.

³⁵ V.F. Dobrinescu, *op. cit.*, pp. 84-88.

³⁶ Apud Ion Rusu Abrudeanu, *România și războiul mondial. Contribuțiuni la istoria războiului nostru*, București, 1921, p. 431.

Botoran, C., Calafeteanu, I., Campus, E., Moisuc, V. (coord.), *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920): triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

Brătianu, Gheorghe I., *Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, București, 1939, p. 168.

Cook, Bernard, Preda, Dumitru, *United States of America and Romania. Diplomatic Relations 1912-1919*, Bucharest, Cavallioti, 2010.

Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe. August 1918 – iunie 1919, vol. III, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

Dobrinescu, V.F., *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, 1993.

Giurcă, Ion, *Armata română de la București la Mărășești 1916-1917*, București, Editura Militară, 2017.

Gorun, Hadrian, *Relațiile româno-franceze în anii neutralității României (1914-1916)*, Craiova, 2006.

Iordache, Anastasie, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Albatros, 1994.

Kirițescu, C., *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, 1. *Tratatativele cu Antanta*; II. *Tratatativele cu Puterile Centrale*, București, 1940.

La Romania nella grande Guerra. România în Primul Război Mondial 1914-1918. Documenti militari i diplomatici italiani. Documente militare și diplomatice italiene, ed. Rudolf Dinu, Ion Bulei, București, Editura Militară, 2006.

La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Ses revendications territoriales. Mémoire présenté a la Conférence dans la séance du 29 janvier 1919. Résumé de l'exposé verbal fait par le Premier délégué de Roumanie.

Luddendorff, Erich, *Souvenirs de guerre (1914-1918)*, tome I, Paris, 1921.

Preda, Dumitru, *La Roumanie et l'Entente. Les avatars d'une petite puissance dans une guerre de coalition 1916-1917*, Bucarest, Cavallioti, 2017.

Idem, *Sub semnul Marii Uniri. Campaniile armatei române pentru întregirea țării 1916-1920*, București, Editura Academiei Române, Editura Militară, 2018.

Idem, Ciobanu, Nicolae, *Bătălia de la Mărășești, 24 iulie/6 august-21 august/3 septembrie 1917*, București, Editura Militară, 2017.

Preda, Dumitru, Prodan, Costică, *Rumania en la Guerra de Unidad Nacional 1916-1919*, La Habana, Bucarest, Editorial de Ciencias Sociales, Editura Militară, 2016.

România în anii Primului Război Mondial, vol. 2, București, Editura Militară, 1987.

România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Documente diplomatice, vol.1, 1 decembrie 1918 – 28 iunie 1919, ed. de Dumitru Preda, Ioan Chiper, Alexandru Ghișa, București, Editura Semne, 2010.

Rudeanu, Vasile, *Memorii din timp de pace și război*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, București, 2004.

Rusu Abrudeanu, Ion, *România și războiul mondial. Contribuțiuni la istoria războiului nostru*, București, 1921.

Saint-Aulaire, Comte de, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris [1953].

Scurtu, Ioan, Cojocaru, Ionuț, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Enciclopedică, 2017.

Seișanu, Romulus, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Aplicarea clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain-en Laye, Trianon, Neuilly-sur-Seine. Studiu istoric și de drept internațional*, București, 1935,.

Spector, Sherman David, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, New York, 1962.

Stanciu, Ion, *Aliați fără alianță. România și SUA 1914-1920*, București, 1992.

II. BISERICA ȘI ȘCOALA / THE CHURCH AND THE SCHOOL

Între separație confesională și unitate națională. Bisericele românești din Transilvania și Marea Unire

Between the Confessional Separation and National Unity. The Romanian Churches of Transylvania and the Great Union

Ion CÂRJĂ

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Cecilia CÂRJĂ

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

Abstract:

The aim of the research is to revisit a topic that presented many controversial engagements and statements in the confessional historiography and the ecclesiastical environments, regarding the consequences of the existence, since 1700, of two Churches and two denominational identities among the Transylvanian Romanians and the impact of this state of affairs on the national unity. In other words, we consider it appropriate that this year following the Centenary of the Great Union of Romania, we should reflect on the impact on the public and community life during the last three centuries, concerning the 'confessional separation' of the Romanians from the Habsburg Empire, respectively the Austro-Hungarian Monarchy since 1867. Starting from the hypothesis that unity in the church and religious life constitutes the binder and foundation of the national unity, the political and denominational discourse have reiterated the idea that two confessional identities, Orthodox and Greek-Catholic, became an obstructive factor and therefore completely unfortunate for the Romanian national solidarity and unity.

Rezumat:

Intenția noastră este să revizităm o dezbatere care a cunoscut angajamente și poziționări foarte adesea polemice în istoriografiile confesionale și în mediile ecleziastice de la noi de-a lungul timpului, referitor la consecințele existenței, începând de la 1700, a două Biserici și două identități confesionale printre românii ardeleni și la impactul acestei stări de fapt asupra unității naționale. Altfel spus, considerăm oportun ca în acest an următor al Centenarului României Mari, să reflectăm asupra impactului pe care l-a avut „separația confesională” a românilor din Imperiul habsburgic, devenit de la 1867 Monarhie austro-ungară, asupra vieții publice și comunitare a acestui popor, de-a lungul ultimelor trei secole. Pornind de la premiza că unitatea în planul bisericesc și al vieții religioase constituie liantul și fundamentul unității naționale, discursul politic și cel

confesional au reiterat ideea că existența a două identități confesionale, ortodoxă și greco-catolică, a fost un factor obstructiv și deci complet nefericit pentru solidaritatea și unitatea națională românească.

Keywords: the Orthodox Church, the Greek Catholic Church, identity, confession, separation.

Cuvinte-cheie: Biserica Ortodoxă, Biserica Greco-Catolică, identitate, confesiune, separație.

Unirea cu Roma a românilor ardeleni la sfârșitul secolului al XVII-lea începutul secolului al XVIII-lea a inaugurat o realitate cu totul nouă în istoria vieții religioase a poporului român: biconfesionalismul. Întemeierea unei a doua structuri ecleziastice, Biserica Greco-Catolică, s-a dovedit un fapt de lungă durată și s-a instalat ca un element al specificității identitare a unei națiuni pe cale de a deveni moderne, românii, ajunși de puțină vreme supuși ai împăraților Habsburgi odată cu extinderea imperiului dunărean spre Europa răsăriteană. Asumarea de către români, la nivelul conștiinței de sine, a existenței „celor două strane”, Biserica Ortodoxă, reactivată instituțional în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și cu episcopi de neam român în fruntea ei din 1810 (începând cu Vasile Moga), și respectiv Biserica Unită sau Greco-Catolică, a fost un exercițiu dificil și complicat, o realitate care s-a instalat pe termen lung, până la urmă și care a impus o anume reconfigurare a vieții comunitare românești în ansamblul său. Istoria celor două confesiuni românești este cunoscută, în linii mari cel puțin, ca urmare a contribuțiilor istoriografice mai vechi și cu deosebire a celor apărute după 1989¹, astfel rândurile de față nu se doresc a fi un demers care să îmbogățească sub aspect cantitativ bibliografia de specialitate a temei, ci mai degrabă să încerce unele chestionări și evaluări de ansamblu.

Intenția noastră este să revizităm o dezbatere care a cunoscut angajamente și poziționări foarte adesea polemice în istoriografiile confesionale și în mediile ecleziastice de la noi de-a lungul timpului,

* Într-o variantă prescurtată, prezentul articol a mai apărut sub titlul: *Două biserici, o singură națiune. Considerații privind biconfesionalismul românilor din Imperiul Habsburgic/Austro-Ungaria, secolele XVIII-XX*, în Alin Albu, Valer Moga, Adrian Nicolae Petcu, Dragoș Ursu (editori), *Centenarul unirii românilor și Europa de azi. Religie și geopolitică*, vol. I, Cluj-Napoca / Alba-Iulia, Presa Universitară Clujeană / Editura Reîntregirea, 2018, pp. 175-192.

¹ Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003; Ion Cârja, Cecilia Cârja, *The history of the Greek-Catholic Church as reflected in the post 1989 Romanian historiography. Some considerations*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, Cluj-Napoca, vol. 61, nr. 2, 2016, pp. 157-176.

referitor la consecințele existenței, începând de la 1700, a două Biserici și două identități confesionale printre românii ardeleni și la impactul acestei stări de fapt asupra unității naționale. Altfel spus, considerăm oportun ca în acest an următor al Centenarului României Mari, să reflectăm asupra impactului pe care l-a avut „separația confesională” a românilor din Imperiul habsburgic, devenit de la 1867 Monarhie austro-ungară, asupra vieții publice și comunitare a acestui popor, de-a lungul ultimelor trei secole. Pornind de la premiza că unitatea în planul bisericesc și al vieții religioase constituie liantul și fundamentul unității naționale, discursul politic și cel confesional au reiterat până la a deveni loc comun ideea că existența a două identități confesionale printre românii intracarpatici, ortodoxă și greco-catolică, a fost un factor obstructiv și deci complet nefericit pentru solidaritatea și unitatea națională românească². Așa cum se întâmplă frecvent în studierea și înțelegerea trecutului, schimbarea perspectivei de abordare și renunțarea la grile de lectură cu concluziile dinainte știute, oferă posibilitatea unor nuanțări, cel puțin, dacă nu chiar a reformulării unor idei considerate de multă vreme certitudini.

Înainte de toate, trebuie reamintit faptul că în cazul românilor, ca peste tot în Europa central-răsăriteană, confesiunea a participat la construcția identității naționale moderne, în sensul în care a servit ca factor de identificare etnică, cu deosebire la popoare aflate în componența unor imperii multinaționale, pentru care nu exista un cadru statal propriu care să funcționeze ca element identitar de referință și care se regăseau, sub raportul definirii identitare, în spiritul concepției romantice, etno-culturale, a națiunii, așa cum a formulat-o Johann Gottfried Herder. Popoare aflate sub dominația imperiilor habsburgic, țarist și otoman, ale căror interese se intersectau și se ciocneau în zonă, lipsite așadar de structuri statale proprii, pentru multă vreme s-au refugiat în elaborări de altă factură, culturale și confesionale, pentru a se individualiza ca identități comunitare distincte și pentru a se diferenția de alteritățile, nu de puține ori opresive, cu care coabitau. Astfel, polonezii sau românii, bulgarii sau grecii, pentru a nu reține decât puține exemple, fac parte din acea categorie pentru care nu „statul a creat națiunea”, ci elementele de factură cultural-istorică și confesională au contribuit decisiv la construirea identității naționale. Pentru

² Una din cele mai cunoscute scrieri polemice pe această temă este lucrarea pr. acad. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*. Pentru articolul de față am consultat ediția apărută la Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2017; vezi mai ales pp. 77-80. În istoriografia confesională greco-catolică, o abordare de o factură similară este: Zenobie Pâclișanu, *Biserica și românismul*, Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2005, a se vedea mai ales pp. 110-111.

o serie de popoare din aria central-sud-estică a bătrânului continent, alături de limbă, religia sau confesiunea a funcționat ca un factor major de individualizare etnică, iar apartenența la propriul perimetru confesional a ținut loc, pentru multă vreme, de conștiință politică sau politico-națională. Solidaritățile confesionale vor fi treptat și tot mai evident înlocuite, pe măsură ce ne apropiem de secolul al XIX-lea, de solidaritățile de factură națională, se va trece de la naționalismul cultural la naționalismul politic și la politizarea ideii de națiune. Pentru popoarele sud-est-europene însă, rolul confesiunii în definirea și susținerea identităților naționale nu s-a încheiat odată cu impunerea ideologiilor naționale, iar Biserica a continuat să fie un „stâlp al națiunii”³. Rolul deținut de confesiune și de structurile sale, ca furnizori de simboluri și semnificații pentru națiune și pentru sfera politicului, a continuat să se manifeste și în perioada contemporană și recentă, regăsindu-se și astăzi, în variate forme pe plan internațional; fundamentalismul religios din spațiul islamic reprezentând în această ordine de idei o variantă extremă de politizare și instrumentalizare a dimensiunii religioase.

În cazul românilor, din Principate sau din spațiul intracarpatic, confesiunea ortodoxă deopotrivă cu cea greco-catolică pentru aceștia din urmă, după 1700, au deținut în mod substanțial calitatea de marcă identitară, apartenența la un perimetru confesional fiind decisivă pentru identificarea etnică. Astfel, pe baza acestei logici, în Transilvania și în celelalte teritorii aparținătoare Imperiului habsburgic (austro-ungar după 1867), „ortodox” și „greco-catolic” au ajuns să evidențieze în mod decisiv identitatea de „român” și să facă diferența față de parametrii identității celuilalt: „romano-catolic” și „reformată” – ca distinctive identitar-confesionale pentru maghiari, „evangelic”/„luteran” pentru sași etc.⁴ Confesiunea a fost astfel, pentru români, un determinant etnic și național foarte important, iar elitele eclesiastice au deținut până la jumătatea secolului al XIX-lea, cel puțin, calitatea de fruntași ai națiunii.

Popoarele la care confesiunea continuă să aibă, până târziu, în plină modernitate, rolul de parametru al identității etnico-naționale, înfățișează situația unor elite bisericești care au asumat un rol fundamental în istoria lor națională. Astfel, în cazul grecilor, mișcarea de eliberare națională *Heteria* a

³ Alexandru Duțu, *Sacru și profan în sud-estul european. Secolele XVII-XIX*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, Cluj-Napoca, XXXI, 1992, p. 43 sqq.

⁴ Nicolae Bocșan, *Alterități în relațiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic – greco-catolic)*, în Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, Reșița, Editura Banatica, 1996, pp. 96-110.

beneficiat de adeziunea și larga participare a clerului ortodox, la bulgari semnalul renașterii naționale a fost dat prin scrierile monahului Paisie de la Hilandar⁵, la românii din Transilvania, așa cum a spus-o Andrei Mureșanu în *Răsunetul* său, preoții sunt „cu crucea-n frunte căci oastea e creștină”, elitele ecleziastice asumându-și integral, până la nașterea unei intelectualități laice, postura de elite naționale. Fruntașii bisericești încep, prin episcopul Inochentie Micu Klein în veacul al XVIII-lea, mișcarea de emancipare națională, la conducerea căreia se vor afla până la mijlocul următorului secol. La românii ardeleni, lipsiți de o nobilime proprie, precum și de pături urbane îndeajuns de semnificative, clerul va deține de la începuturile modernității până în secolul al XIX-lea calitatea de elită națională, atât la nivelul de vârf al conducerii afacerilor generale ale națiunii, cât și la nivelul de masă al comunităților locale. Episcopatul a gestionat mișcarea politico-națională românească pe durata veacului al XVIII-lea și, în bună măsură, și în cel următor și a proiectat și susținut strategii de emancipare și dezvoltare a comunității în plan școlar și cultural⁶. Odată cu revoluția de la 1848, s-a dat semnalul inversării raporturilor de putere în favoarea elitelor laice. Faptul a devenit o realitate tot mai limpede pe durata celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, când mișcarea națională a românilor din Monarhia dunăreană s-a organizat în forma modernă a structurii de partid (1869, 1881)⁷, astfel încât, de acum erau demult apuse timpurile în care episcopii celor două confesiuni, ortodoxă și unită, diriguiau în exclusivitate afacerile naționale, ca în veacul precedent, în vremea lui Inochentie Micu Klein sau a Supplex-ului. Îndepărtarea episcopatului de la conducerea mișcării politice

⁵ Despre contribuția Bisericii la renașterea națională din Balcani în secolul al XIX-lea, vezi: Roberto Morozzo Della Rocca, *Le Chiese Ortodosse. Una storia contemporanea*, Roma, Editura Studium, 1997, pp. 27-113; Andrea Pacini, *L'Ortodossia nella nuova Europa. Dinamiche storiche e prospettive*, Torino, Editura Fundației Giovanni Agnelli, 2003, pp. 185-236, 285-302. A se vedea și Rita Tolomeo, *La Santa Sede e il mondo danubiano-balcanico. Problemi nazionali e religiosi (1875-1921)*, Roma, La Fenice Edizioni, 1996.

⁶ Ion Cârja, *Per una storia delle élites ecclesiastiche romene nella Transilvania dell'Ottocento. Alcune considerazioni*, în Rita Tolomeu (coord.), *Vecchie e nuove élites nell'area danubiano-balcanica del XIX secolo*, Soveria Mannelli, Editura Rubbettino, 2011, pp. 51-72.

⁷ Informații despre constituirea partidelor în mișcarea națională a românilor din Austro-Ungaria, a se vedea la Liviu Maior, *Memorandul – filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1992, pp. 65-122; Teodor Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, Editura Daco-Press, 1994, pp. 26-30 sqq.

românești n-a însemnat excluderea totală a arhierilor și nici anularea relevanței naționale a elitelor bisericești⁸.

Revenind la tema dublei identități confesionale a românilor din imperiul central european, trebuie spus că aceasta a fost considerată de elite, pe parcursul formării și maturizării conștiinței naționale moderne și concomitent cu desfășurarea proiectului politic de emancipare, ca un risc, o „piatră de poticnire” pentru identitatea națională. Au întrevăzut acest aspect elitele pașoptiste ardeleni mai întâi, avansând drept soluție pentru depășirea „separației confesionale” generoasa și utopica idee a unei Biserici naționale, românești, și a unei Mitropolii autonome⁹. Discursul național românesc a vehiculat această idee, în special dinspre zona confesională ortodoxă, că existența a două Biserici fragilizează solidaritatea și unitatea națională, devenind un loc comun odată cu trecerea timpului. Cât adevăr și câtă exagerare conține acest enunț, care a căpătat o valoare axiomatică, nu este locul și nici nu ne-am propus să arătăm în paginile acestui articol, vrem doar să punctăm un alt aspect reținut de discursul politic și de cel istoriografic, anume că în momentele hotărâtoare pentru națiunea română intracarpatică elitele celor două confesiuni au știut să depășească neînțelegerile și fricțiunile și să se solidarizeze în numele interesului național (a se vedea în acest sens două momente considerate relevante: Blaj, 15-17 mai 1848, când marea adunare a fost prezidată de întâistătătorii celor două Biserici, Andrei Șaguna și Ioan Lemeni, și Marea Unire de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, undeau participat deopotrivă episcopii (Miron Cristea și Ioan I. Papp – ortodocși, Dimitrie Radu și Iuliu Hossu – greco-catolici), clerul local și credincioșii de ambele confesiuni. Aprecieri și interpretări cu privire la rolul benefic sau, dimpotrivă, negativ jucat de Biserică și religie în formarea națiunilor moderne, se regăsesc pe scară largă, practic, în fiecare cultură europeană, sfera religioasă având pentru fiecare popor în parte o relație complexă și multiformă cu evoluțiile impuse de modernitate. Apare deosebit de interesant de reflectat, din această perspectivă, la cazul formării națiunii italiene moderne și mai ales la unificarea statală, care s-a realizat într-o relație de totală adversitate cu Biserica Catolică: în anul 1861 papalitatea

⁸ Vezi și Ion Cârja, *Élite e nazione. L'episcopato greco-cattolico romeno e il tardo Risorgimento*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania verso l'unità nazionale. Convegno di studi in occasione del 150 anniversario dell'unità d'Italia (16-17 Giugno 2011)* Università di Bucarest, București, Editura Humanitas, 2011, pp. 91-94.

⁹ Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, Editura Fundației „Cele Trei Crișuri”, 1994, p. 97-188.

pierde „Statele Bisericii”, iar în septembrie 1870 orașul Roma însuși, în favoarea regatului sabaud. A urmat după aceasta dificila și complicata „chestiune romană”, cu un papă, Pius al IX-lea, autodeclarat prizonier în Vatican, și cu o relație de ostilitate între Curia romană și statul italian unificat, cu capitala mutată pe Tibru din anul 1871, o situație tensionată care a durat până la „marea reconciliere” de la sfârșitul anilor '20 ai perioadei interbelice, pe parcursul căreia Biserica Catolică italiană a fost acuzată că acționează ca un factor obstructiv pentru comunitatea națională¹⁰.

O mai atentă analiză a biconfesionalismului românesc ardelean, pe durata întregii sale existențe, ne relevă aspecte interesante, mai greu de observat altfel, de pe pozițiile unei atitudini angajate confesional sau politico-ideologic. Astfel, în opinia noastră, configurația biconfesională a vieții religioase și comunitare a românilor din Transilvania și din celelalte provincii stăpânite de Imperiul habsburgic/austro-ungar, departe de a fi fost o calamitate din perspectiva solidarității și unității naționale, a avut consecințe pozitive și a adus beneficii care, pe termen lung, s-au răsfrânt asupra întregii națiuni, din interiorul și din afara arcului intracarpatic. Admițând că relația concurențială și dimensiunea prozelitară a vieții religioase, generate de existența în ultimele trei secole a două Biserici românești în Transilvania, a cauzat tensiuni și a instalat o stare de conflictualitate la nivel comunitar, aceasta nu anulează beneficiile, urmările pozitive pe care le-a adus cu sine existența celor două identități confesionale românești.

Primul aspect pe care dorim să-l evaluăm din această perspectivă este practicarea biconfesionalismului în cotidian. Dacă secolul al XVIII-lea și cu deosebire prima jumătate a acestui veac a fost un răstimp al frământărilor și conflictelor religioase, marcate de treceri și reveniri, o mobilitate deosebit de dinamică în relația dintre cele două confesiuni, ortodoxă și greco-catolică, în perioada următoare „frontiera” dintre cele două Biserici s-a stabilizat în datele ei fundamentale. În jumătatea de veac care a precedat revoluția de la 1848, „trecerile” confesionale printre români s-au făcut de la Ortodoxie la Greco-Catolicism, autoritățile provinciei transilvane favorizând schimbările de confesiune pe această direcție¹¹. Pe durata celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a

¹⁰ Despre relația Biserică-Națiune în Italia după declanșarea „Chestiunii romane” a se vedea lucrarea lui Guido Formigoni, *L'Italia dei cattolici. Dal Risorgimento a oggi*, Bologna, Società editrice il Mulino, 2010, passim.

¹¹ Simion Retegan, *Aspecte ale biconfesionalității românilor din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca” Cluj-Napoca, XXXV, 1996, pp. 181.

celui următor, nu mai avem schimbări de proporții ale identității confesionale în rândul românilor, viața religioasă la nivelul comunităților s-a caracterizat printr-o stabilitate mai pronunțată, o anumită conflictualitate interconfesională a mai persistat cu precizarea că este vorba de disensiuni, neînțelegeri locale, de mică anvergură, fără vreun impact deosebit asupra relațiilor de ansamblu dintre cele două Biserici românești. Istoriografia ecleziastică nu dispune, în prezent, de cuantificări exhaustive ale schimbărilor de confesiune, în lipsa unor serii complete de date de proveniență arhivistică, cu mențiunea că cercetările întreprinse în ultimele două decenii au documentat realizarea unor schimbări de confesiune locale, care n-au generat o dinamică de proporții¹². Stabilitatea a luat locul fragilității, pe planul identității confesionale, iar românii au deprins la nivelul existenței curente un alfabet al conviețuirii și și-au format reflexe și deprinderi de a coabita cu alteritatea de proximitate, din propriul perimetru etnic¹³. Existența celor două confesiuni în Transilvania și în celelalte provincii stăpânite de Asutro-Ungaria până în 1918, n-a luat așadar proporțiile unei „tragedii” naționale, așa cum încearcă să acrediteze adesea unele discursuri polemic-alarmiste.

Un argument foarte important, pentru care merită revenit asupra biconfesionalismului românesc de la Nord și Vest de Carpați, este acela că Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică i-au unit pe români cu mult înainte ca unirea politico-statală a întregii națiuni să fi fost posibilă. În primele două decenii ale celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, s-a concretizat în formulă confesională, pentru fiecare Biserică în parte, idealul autonomiei bisericești și dezideratul înființării instituției mitropolitane, exprimat programatic la 1848-1849. Astfel, în 1853, Biserica Greco-Catolică românească este ridicată la statutul canonic de mitropolie, și se înființează în același timp două episcopii noi, la Gherla și la Lugoj¹⁴. Unsprezece ani mai târziu va fi înălțată la rang mitropolitan Biserica Ortodoxă a Transilvaniei, în componența căreia se înregistrează de

¹² Macarie Drăgoi, *Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergențe și divergențe*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011, pp. 137-141.

¹³ Ion Cârja, *The Dilemmas of Cohabitation: The Orthodox and the Greek Catholic Communities in Transylvania in the Second Half of the 19th and Early 20th Century*, în Mihai I. Spăriosu (ed.), *Intercultural Conflict and Harmony in the Central European Borderlands*, Göttingen, V&R unipress GmbH, 2017, pp. 163-173 passim.

¹⁴ Octavian Bârlea, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în „Perspective”, nr. 37-38 (X), 1987; Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003; Ioana Mihaela Bonda, *Mitropolia Română Unită în timpul păstoririi lui Alexandru Șterca Șuluțiu (1853-1867)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009.

asemenea înființarea unei eparhii noi, cu sediul la Caransebeș¹⁵. Obținerea statutului mitropolitan s-a făcut concomitent cu realizarea unui alt obiectiv, de mare importanță, care depășește prin semnificațiile sale sfera strict ecleziastică: în 1853 și respectiv 1864, cele două Biserici au ajuns la „autonomia bisericească deplină”, prin ieșirea Bisericii Unite de sub jurisdicția Arhiepiscopiei catolice maghiare de rit latin de la Esztergom și apoi, în cazul ortodocșilor, prin înfăptuirea „separației” ierarhice a românilor ortodocși de Biserica sârbă (Patriarhia de la Karlowitz). Înlăturând dependența de cele două ierarhii străine, românii din Imperiul austriac au realizat în cadre ecleziastice idealul „neatârării”, o premiză și o încurajare, am putea spune, pentru viitoarea unitate politică. Trebuie remarcat, de altfel, că anii '50 și '60 ai veacului al XIX-lea reprezintă o perioadă fastă pentru toți românii, de la nord și de la sud de Carpați, sunt anii „unirilor”, ani în care se înfăptuiesc proiecte politice și ecleziastice majore ce pun împreună părți importante ale blocului etnic românesc din epocă: 1853 – scoaterea Bisericii Greco-Catolice române de sub dependența jurisdicțională a Bisericii Romano-Catolice maghiare și constituirea celei dintâi ca Biserică mitropolitană „sui iuris”, sufragana direct Sfântului Scaun, fapt care semnifică „unirea” tuturor românilor greco-catolici din imperiul Habsburgilor într-o singură provincie mitropolitană, „de Alba-Iulia și Făgăraș”, independentă („autonomia deplină” în plan canonic, de care vorbește discursul din epocă, înseamnă tocmai acest lucru: înlăturarea unor dependențe, jurisdicții, „stăpâniri” străine sub aspect bisericesc și mai ales etnico-național); 1859 – unirea politică a celor două principate danubiene, Moldova și Țara Românească, „Mica Unire”; 1864 – finalul fericit al străduințelor lui Andrei Șaguna de a înlătura jurisdicția ierarhică sârbească și înființarea Mitropoliei (autocefale), sub a cărei jurisdicție se vor regăsi toți românii ortodocși din Imperiul austriac, cu excepția Bucovinei, unde s-a constituit o altă mitropolie ortodoxă pentru românii și ucrainenii din această provincie. De asemenea, trebuie remarcat faptul că cele două mitropolii române, greco-catolică și ortodoxă, cu independența în plan canonic recunoscută de foruri bisericești mai înalte și de autoritatea de stat din

¹⁵ Nicolae Popea, *Vechia Metropolia ortodosa romana a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sabiniu, tiparul tipografiei lui S. Filtsch (W. Kraft), 1870; Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea mitropoliei. Dimpună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, Tipografia Archidieceșană, 1900; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, s.l., 1992, pp. 299-311; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3 (*Secolele XIX și XX*), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, pp. 91-94.

imperiu, au cuprins în aria lor de jurisdicție întregul bloc etnic românesc din monarhia dunăreană (cu excepția Bucovinei, al cărui întâistătător, episcopul Eugeniu Hacman, n-a rezonat la proiectul șagunian), iar limitele lor teritoriale au coincis, pe partea de nord, vest și sud-vest, cu frontierele statului național unitar român așa cum au fost acestea validate prin tratatele de pace din anii 1919-1920¹⁶. Cele două mitropolii românești, cu sediul la Blaj și Sibiu, au fost, astfel, împreună cu instituțiile din subordinea lor: vicariate, protopopiate, parohii, școli, fundații, instituții naționale prin excelență. Dând dovadă de un minimum de obiectivitate și ținând seama de dificultățile enorme care stăteau în calea transpunerii în faptă a proiectului romantic al „Daco-României”, în condițiile în care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu se întrevedea cu niciun chip eventualitatea și momentul destrămării Monarhiei austro-ungare, trebuie să recunoaștem meritul Bisericilor de a fi reușit să-i pună împreună pe o bună parte dintre românii aflați sub stăpânire străină, meritul instituțiilor și al structurilor eclesiastice de a fi reușit să-i adune laolaltă pe români și să realizeze „uniri parțiale”, în cadre confesionale, ale blocului românesc din Imperiul habsburgic, Austro-Ungaria de mai târziu.

Interesante, în această ordine de idei, a istoriei ideilor și proiectelor care și-au propus într-un fel sau altul să-i unească pe români, sunt și planurile de factură misionară și prozelită pe care le-au nutrit elitele ambelor Biserici românești transilvane. Astfel, la modul explicit sau nu, elitele celor două Biserici au elaborat discursuri cu adresabilitate general-românească, anvergura lor misionară ambiționând la a-i aduce pe toți românii în interiorul propriei arii de jurisdicție. Episcopul și apoi mitropolitul Șaguna, mai sus menționat, s-a gândit la o mitropolie care să-i păstorească pe toți românii ortodocși din Imperiul habsburgic. Deosebit de sugestive sunt, apoi, proiectele de „unire a tuturor românilor”, elaborate de mediul greco-catolic ardelean, în sensul în care elitele acestei Biserici s-au gândit adesea la „lățirea Sfintei Uniri”, extinderea comuniunii cu Roma la scara întregii națiuni române din imperiu și din afara arcului carpat. Unirea însăși cu Biserica Romei, la începutul veacului al XVIII-lea, a fost de altfel, în intenția celor care au realizat-o, o unire religioasă a tuturor românilor ardeleni cu venerabilul Scaun apostolic, proiect redimensionat ulterior, în a doua jumătate a acestui secol, când autoritățile habsburgice au realizat că trecerea efectivă la noua confesiune n-a fost decât una parțială pe teritoriul fostului principat transilvan. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la

¹⁶ Adela-Maria Herban, *România – Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Deva, Editura Călăuza, 2002, p. 34.

începutul celui următor, se cunosc câteva proiecte de acest fel, în Biserica greco-catolică, foarte interesante și relativ puțin cunoscute la nivelul dezbaterii culturale românești de astăzi, primul dintre acestea fiind înaintat sub forma unui memoriu de către mitropolitul Ioan Vancea papei Pius al IX-lea, în 4 mai 1870, cu prilejul prezenței prelatului român la lucrările conciliului ecumenic Vatican I. Este un proiect amplu, unul din cele mai limpezi și mai bine argumentate din câte se cunosc, „prin care sunt propuse Sfântului Scaun, cu plecăciune și omagiu, demersurile și maniera de primire a Națiunii Române în Sfânta Unire a credinței”. Avansând argumente istorice, culturale și de oportunitate, Vancea îi cere Pontifului roman să ridice scaunul arhiepiscopal și mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș „la un nou rang și la o mai mare jurisdicție ecleziastică”, astfel încât Biserica românească greco-catolică să poată aborda de pe poziții adecvate obiectivul extinderii unirii religioase printre români. Arhiepiscopul român solicita, în concret, ridicarea Bisericii sale la rang de patriarhie și, în al doilea rând, constituirea unei misiuni greco-catolice române la Vidin, unde se verificase disponibilitatea românilor din zonă de a se converti la Unirea cu Roma¹⁷. De proiectul unionist de la Vidin, care n-a lăsat indiferent Blajul, s-a interesat timp de cel puțin un deceniu după aceea băănățeanul Samuil Draxin, un personaj controversat și enigmatic¹⁸. În 1906, Augustin Bunea trimite la Roma un alt proiect de unire a românilor, ardeleni și apoi regăteni, sub semnul confesiunii greco-catolice, prin care dezideratul unionist este legat de necesitatea întăririi Bisericii românești astfel încât să o facă inabordabilă pentru Autonomia Catolică maghiară, proiect care a stârnit foarte multă vâlvă în epocă și pe care românii uniți îl considerau riscant pentru autonomia și în cele din urmă pentru identitatea Bisericii lor¹⁹. Având în vedere obiective concrete, impuse de situația locală și de realitățile politico-ecclesiastice din Austro-Ungaria, fruntașii români greco-catolici au știut să conecteze propriile aspirații unioniste la proiectele și strategiile formulate de

¹⁷ Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, pp. 187-190; Ion Cârja, *Biserica și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 260-270.

¹⁸ Alături de referința citată mai sus: I. Cârja, *Biserica și societate*, pp. 260-270, vezi și Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *A Greek-catholic missionary south of the river Danube: Samuil Draxin*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XLIX, 2010, nr. 1-2, pp. 37-58.

¹⁹ Vezi: I. Cârja, *Biserica și societate*, pp. 171-222; Cecilia Cârja, Ion Cârja, *Identità confessionale-identità nazionale. Le élites della Chiesa greco-cattolica romana e l'Autonomia cattolica dell'Ungheria nel periodo del dualismo (1867-1918)*, în Andrea Ciampani, Rita Tolomeo (edited by), *National Identities and Transnational European Elites*, Soveria Manelli, Editura Rubbettino, 2015, pp. 121-138.

Sfântul Scaun, în epocă, odată cu Pius al IX-lea și Leon al XIII-lea, la adresa creștinismului răsăritean²⁰. În această enumerare a proiectelor „de unire” ale mediilor greco-catolice ardelene, trebuie să-l amintim și pe cel gândit și promovat de părintele Vasile Lucaciu, care a crezut cu tărie că unirea românilor cu Catolicismul va fi benefică pentru națiune²¹. Sfârșitul primei conflagrații mondiale a reactivat elanul prozelit al celor două Biserici românești, care făuresc o serie de planuri „unioniste” la adresa celeilalte confesiuni. Din ambele părți se pornește de la necesitatea folosirii contextului cu totul special, al unirii politice a tuturor românilor, pentru a-i aduna în sfârșit sub păstorirea uneia și aceleiași Biserici. Voci din Biserica Ortodoxă consideră că Biserica Greco-Catolică și-a încheiat misiunea istorică și că românii uniți trebuie să revină în sânul „Bisericii strămoșești”. La rândul său, Biserica Greco-Catolică a reluat și repropus mai vechiul proiect de extindere a comuniunii cu Roma la scara întregii națiuni române, în contextul favorabil al realizării Marii Unirii, idee de care a legat unele obiective punctuale, ca de pildă mutarea sediului mitropoliei în capitala statului, București²². Cele două Biserici au avut, așadar, proiecții misionare cu o largă adresabilitate, vizând încorporarea întregii națiuni în propria jurisdicție, fiecare dintre ele considerându-se reprezentative pentru comunitatea românească din fosta Austro-Ungarie. Acest program „național” al Bisericilor românești ardelene reluat în contextul de excepție al sfârșitului de război și se menține, în tonalități diferite, și în perioada următoare, fiecare confesiune dorind să înfăptuiască în nume propriu reunificarea bisericească prin absorbirea celeilalte, pentru ca în felul acesta unitatea în plan ecleziastic să o dubleze pe cea politică realizată odată cu Marea Unire.

În același timp, este binecunoscut faptul că cele două Biserici românești ale Transilvaniei au adus o contribuție deosebit de solidă la renașterea culturală și la formarea unei culturi românești moderne, prin

²⁰ Pe această temă, a se vedea: Angelo Tamborra, *Catholicisme et monde orthodoxe à l'époque de Pie IX*, în „Miscellanea Historiae Ecclesiasticae”, IV, Louvain, 1972, pp. 179-193; Constantin G. Patelos, *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique romaine à l'égard des orientaux (1869-1870)*, Louvain, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, fasc. 65, 1981, pp. 1-77; Rosario F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Milano, Edizioni Paoline, 1961; Giorgio Del Zanna, *Leone XIII e l'Impero otomano (1878-1903)*, Milano, Edizioni Angelo Guerini e Associati, 2003.

²¹ Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016, pp. 55-56.

²² I. Cârja, *Biserică și societate*, p. 274; vezi și Lucian Turcu, *Între idealuri și realitate. Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, p. 360 sqq.

seminariile și academiile teologice, prin rețeaua de școli elementare confesionale de la sate, prin presă și prin tipografiile de la Blaj și Sibiu, prin operele istorice, filologice și teologice ale unor personalități ortodoxe și greco-catolice din perioada secolelor XVIII-XX. Dacă această dimensiune a întâlnirii dintre viața bisericească și cultura națională în Transilvania dispune de solide reconstituiri istoriografice, a fost mai puțin evidențiată contribuția biconfesionalismului românesc ardelean la formarea unor reflexe și deprinderi pozitive la nivel comunitar și la exersarea unor practici, a unor atitudini și comportamente compatibile în ultimă instanță cu valorile democratice. Traversând, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în special, o perioadă de reforme și de reșezare în plan constituțional, cele două Biserici au construit instituții, la nivelul central al administrației bisericești și pe plan local, pe care le-au făcut să funcționeze în baza unor proceduri și practici care trebuiau să le asigure eficiența în cotidian. Administrarea vieții bisericești curente i-a obligat pe enoriași să se ocupe de averea parohiei, de întreținerea și reparațiile bisericii sau construirea de noi locașuri de cult, de școala confesională și de salarizarea preotului și a învățătorului, de relația cu autoritățile bisericești și de stat ș.a.m.d., toate acestea impunând asumarea unei experiențe și a unei culturi instituționale deloc lipsite de importanță. Biconfesionalismul a însemnat, totodată, existența a două altare în comunitățile românești intracarpatiche, numeroase fiind satele în care se regăseau ambele comunități, ortodoxă și greco-catolică. Deși percepută frecvent, în epocă și astăzi, drept o cauză a neînțelegerilor și dezbinării dintre români, această realitate însemna că niciuna din cele două Biserici nu deținea monopolul în comunitate și că, în consecință, cele două structuri ecleziastice au fost nevoie să abordeze mai atent și mai responsabil relația cu comunitățile de credincioși. Nu mai puțin important este faptul că existând de la 1700 încoace două identități confesionale în componența aceleiași comunități românești din imperiu, românii „greco-orientali” și „greco-catolici”, „uniți” și „neuniți”²³, așa cum erau denominați în discursul epocii, aceștia au fost obligați să învețe să conviețuiască unii cu ceilalți, să se obișnuiască sub aspect mental și comportamental cu existența „celuilalt”, alteritatea de proximitate din

²³ Analize interesante ale denominației uzitate în epocă referitor la Biserica Ortodoxă din Transilvania, a se vedea la: Mihai Săsăujan, *Biserică greco-neunită sau Biserică greco-răsăriteană? Considerații istorice și ecleziologice ale episcopului Andrei Șaguna la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Tabor”, Cluj-Napoca, II, 2009, nr. 11, februarie, pp. 47-55; Mircea Gheorghe Abrudan, *De la „Biserica grecească neunită” la „Biserica greco-orientală” – itinerarul redenumirii Bisericii Ortodoxe din Austria între pașoptism și dualism*, în „Academica”, București, XXV, 2015, nr. 8-9, pp. 43-48.

propriul perimetru etnico-național. Este evident, astfel, că la nivelul țesutului social, comunitar, cele două Biserici românești din fosta Monarhie austro-ungară au favorizat pătrunderea și instalarea unor influențe de tip apusean, cu deosebire Biserica Greco-Catolică²⁴ și astfel, lumea românească din provinciile fostului imperiu a metabolizat fermentii unei occidentalizări culturale în cadre ecleziastice²⁵.

Astfel, la o privire de ansamblu asupra istoriei Bisericii și a vieții religioase din perioada cuprinsă între Unirea cu Biserica Romei la 1700 și Marea Unire din anul 1918, se poate observa că acest caracter biconfesional al identității românilor a generat în timp elemente de mentalitate și de cultură politică de care trebuie ținut seama pentru o mai bună înțelegere și pentru o interpretare pertinentă a modernității românești. Triumful principiului național în Biserică, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul obținerii deplinei autonomii bisericești și a formării mitropoliilor autonome, a fost o achiziție de importanță majoră, care a făcut ca instituțiile bisericești să fie la toate nivelele, de la parohie până la nivel de provincie mitropolitană, „instituții naționale” românești. Având în vedere obiective și finalități specific ecleziastice, precum autonomia canonică și organizarea constituțională, cele două Biserici au înfăptuit unificări parțiale ale blocului etnic românesc din monarhie, care au avut o importanță enormă în condițiile în care drepturi colective sau autonomia ori independența politică nu le erau accesibile, iar Marea Unire era încă departe. De asemenea, în organizarea și funcționarea lor curentă, Bisericile românești au favorizat apariția și consolidarea unor practici, atitudini și comportamente, a unor reflexe culturale apropiate de ethosul și de modelul occidental de civilizație.

Apreciat și detestat în același timp, considerat drept o provocare de către unii, o oportunitate aducătoare de avantaje culturale și civilizaționale de către alții, caracterul biconfesional al vieții religioase românești din provinciile unite cu România la 1918, după prăbușirea Austro-Ungariei, are dreptul astăzi, în anul următor Centenarului României Mari la o evaluare

²⁴ A se vedea în acest sens analiza excelentă a lui George Em. Marica, din studiul intitulat „Spiritul ardelean”, publicat în volumul: George Em. Marica, *Studii sociologice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1997, pp. 245-249, 276-279.

²⁵ Considerații dezvoltate și în: Cecilia Cârja, Ion Cârja, *Ortodossia, Cattolicesimo ed identità europea tra i romeni transilvani nel XIX secolo. Appunti per una ricerca*, în Ioan-Aurel Pop, Ovidiu Ghitta, Ioan Bolovan, Ana Victoria Sima (coord.), *Dal cuore dell'Europa. Omaggio al professor Cesare Alzati per il compimento dei 70 anni*, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 307-308.

mai obiectivă și mai corectă, în spiritul mai vechiului dicton: „sine ira et studio”.

BIBLIOGRAFIE

Abrudan, Mircea Gheorghe, *De la „Biserica grecească neunită” la „Biserica greco-orientală” – itinerarul redenumirii Bisericii Ortodoxe din Austria între pașoptism și dualism*, în „Academica”, București, XXV, 2015, nr. 8-9, pp. 43-48.

Bârlea, Octavian, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în „Perspective”, nr. 37-38 (X), 1987.

Bocșan, Nicolae, *Alterități în relațiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic – greco-catolic)*, în Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, Reșița, Editura Banatica, 1996, pp. 96-110.

Idem, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, Editura Fundației „Cele Trei Crișuri”, 1994, p. 97-188.

Idem, Cârja, Ion, *A Greek-catholic missionary south of the river Danube: Samuil Draxin*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XLIX, 2010, nr. 1-2, pp. 37-58.

Idem, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001.

Bonda, Ioana Mihaela, *Mitropolia Română Unită în timpul păstoririi lui Alexandru Șterca Șuluțiu (1853-1867)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009.

Cârja, Cecilia, Cârja, Ion, *Identità confessionale-identità nazionale. Le élites della Chiesa greco-cattolica romena e l’Autonomia cattolica dell’Ungheria nel periodo del dualismo (1867-1918)*, în Andrea Ciampani, Rita Tolomeo (edited by), *National Identities and Transnational European Elites*, Soveria Manelli, Editura Rubbettino, 2015, pp. 121-138.

Cârja, Cecilia, Cârja, Ion, *Ortodossia, Cattolicesimo ed identità europea tra i romeni transilvani nel XIX secolo. Appunti per una ricerca*, în Ioan-Aurel Pop, Ovidiu Ghitta, Ioan Bolovan, Ana Victoria Sima (coord.), *Dal cuore dell’Europa. Omaggio al professor Cesare Alzati per il compimenti dei 70 anni*, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 307-308.

Cârja, Ion, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.

Idem, *Élite e nazione. L'episcopato greco-cattolico romeno e il tardo Risorgimento*, în Francesco Guida (coord.), *Italia e Romania verso l'unità nazionale. Convegno di studi in occasione del 150 anniversario dell'unità d'Italia (16-17 Giugno 2011)* Università di Bucarest, București, Editura Humanitas, 2011, pp. 91-94.

Idem, *Per una storia delle élites ecclesiastiche romene nella Transilvania dell'Ottocento. Alcune considerazioni*, în Rita Tolomeu (coord.), *Vecchie e nuove élites nell'area danubiano-balcanica del XIX secolo*, Soveria Mannelli, Editura Rubbettino, 2011, pp. 51-72.

Idem, *The Dilemmas of Cohabitation: The Orthodox and the Greek Catholic Communities in Transylvania in the Second Half of the 19th and Early 20th Century*, în Mihai I. Spărișu (ed.), *Intercultural Conflict and Harmony in the Central European Borderlands*, Göttingen, V&R unipress GmbH, 2017, pp. 163-173.

Idem, Cârja, Cecilia, *The history of the Greek-Catholic Church as reflected in the post 1989 Romanian historiography. Some considerations*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, Cluj-Napoca, vol. 61, nr. 2, 2016, pp. 157-176.

Del Zanna, Giorgio, *Leone XIII e l'Impero otomano (1878-1903)*, Milano, Edizioni Angelo Guerini e Associati, 2003.

Drăgoi, Macarie, *Ortodocși și greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergențe și divergențe*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011.

Dușu, Alexandru, *Sacru și profan în sud-estul european. Secolele XVII-XIX*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, Cluj-Napoca, XXXI, 1992.

Esposito, Rosario F., *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Milano, Edizioni Paoline, 1961.

Formigoni, Guido, *L'Italia dei cattolici. Dal Risorgimento a oggi*, Bologna, Società editrice il Mulino, 2010.

Herban, Adela-Maria, *România – Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Deva, Editura Călăuza, 2002.

Maier, Liviu, *Memorandul – filosofia politico-istorică a petiționalismului românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1992.

Marica, George Em., *Studii sociologice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1997.

- Morozzo Della Rocca, Roberto, *Le Chiese Ortodosse. Una storia contemporanea*, Roma, Editura Studium, 1997.
- Pacini, Andrea, *L'Ortodossia nella nuova Europa. Dinamiche storiche e prospettive*, Torino, Editura Fundației Giovanni Agnelli, 2003
- Patelos, Constantin G., *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique romaine à l'égard des orientaux (1869-1870)*, Louvain, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, fasc. 65, 1981, pp. 1-77.
- Pavel, Teodor, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, Editura Daco-Press, 1994.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3 (*Secolele XIX și XX*), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
- Idem, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, s.l., 1992.
- Idem, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2017.
- Pâclișanu, Zenobie, *Biserica și românismul*, Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2005.
- Popea, Nicolae, *Vechia Metropolia ortodosa romana a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sabiniu, tiparul tipografiei lui S. Filtsch (W. Kraft), 1870.
- Pușcariu, Ilarion, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea mitropoliei. Dimpreună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, Tipografia Archidiececană, 1900.
- Retegan, Simion, *Aspecte ale biconfesionalității românilor din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca” Cluj-Napoca, XXXV, 1996.
- Idem, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.
- Sășăujan, Mihai, *Biserică greco-neunită sau Biserică greco-răsăriteană? Considerații istorice și eclesiologice ale episcopului Andrei Șaguna la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Tabor”, Cluj-Napoca, II, 2009, nr. 11, februarie, pp. 47-55.
- Sima, Ana Victoria, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.
- Tamborra, Angelo, *Catholicisme et monde orthodoxe à l'époque de Pie IX*, în „Miscellanea Historia Ecclesiasticae”, IV, Louvain, 1972, pp. 179-193.

Teodor, Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

Tolomeo, Rita, *La Santa Sede e il mondo danubiano-balcanico. Problemi nazionali e religiosi (1875-1921)*, Roma, La Fenice Edizioni, 1996.

Turcu, Lucian, *Între idealuri și realitate. Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017.

Episcopia Aradului – mărturiile implicării în realizarea Marii Uniri de la 1918

The Bishopric of Arad – Testimonies Concerning Its Involvement to the Great Union of 1918

† *Emilian CRIȘANUL*

Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Conf. univ. dr., Facultatea de Teologie ortodoxă, Universitatea din Craiova

psemilianrm@yahoo.com

Abstract

The study aims to highlight the role played by the Bishopric of Arad in the context of the Great Union from the 1st of December 1918.

Guided by their faith in God, the Romanian people achieved its unity due to numerous sacrifices and historical acts since Middle Ages, with the voivodes: Mircea cel Bătrân, Saint Voivode Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Saint Voivode Martyr Constantin Brâncoveanu, continuing with the 1859 Union of the Romanian Princedoms, and the generation of the Great Union from the 1st of December 1918.

The history of our people harmoniously intertwines with the history of the Romanian Orthodox Church and the Bishopric of Arad, through its representatives, also were part to the Act of the Union from the 1st of December 1918. As 'Locum tenens' for the Metropolitan of Ardeal, Bishop Ioan I. Papp (1903-1925) played an important role during the year 1918, being involved in the events concerning the Great Union and organizing the Metropolitan Synods in Arad that decided major resolutions regarding the self-determination of the Romanians and the autonomy of the Church, concluding with the decisions of the unity of the nation and Church.

The Hierarchs of the Bishopric of Arad, together with the clergy and the followers, fought for maintaining the Romanian spirit and the Orthodox Faith using all means: the cult, the culture, the education, and the social ministration.

In Arad, on 19th of November, they decide to convoke the National Assembly from Alba Iulia, on the 1st of December 1918.

Analyzing the historical timeframe that includes the Holy Confessors of Transylvania, and the Hierarchs of Arad who served the unity of faith and nation of the Romanian people, we also mention the political personalities of Arad who fought for the Great Union of 1918: Vasile Goldiș, secretary of the eparchy, Ștefan Cicio-Pop (who decided to be a resident of Arad), Ioan Suciu, Priest PhD Gheorghe Ciuhandru, Ioan Slavici, PhD Emil Monția, and many others.

The Romanian National Central Council, formed in Arad during the fall of the year 1918, organized the Great Assembly from Alba Iulia and The Union from the 1st of December. As delegates of the Bishopric of Arad to the Great Assembly from Alba Iulia were: Bishop Ioan I. Papp, archpriests, and many priests. The Revue of the Eparchy, entitled 'The Church and the School' reflected all the stages of completing the unity of the Romanian people.

Thus, we evoke also the sacrifice of the forefathers who, having faith in God and love for the Romanian people, they founded Great Romania.

Rezumat

Prin studiul de față dorim să evidențiem rolul pe care Episcopia Aradului l-a avut în contextul realizării Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

Poporul român, având credință în Dumnezeu, și-a dobândit unitatea prin multe jertfe și acte istorice, împlinite în timpul voievozilor, dintre care îi amintim pe Mircea cel Bătrân, Sfântul Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu, precum și în vremea făuritorilor Unirii Principatelor din anul 1859 și ai Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

Istoria poporului nostru s-a împletit armonios cu Istoria Bisericii Ortodoxe Române, iar Episcopia Aradului a pregătit, prin personalitățile ei, Actul Unirii de la 1 Decembrie 1918, un rol însemnat avându-l Episcopul Ioan I. Papp (1903-1925), care în anul 1918 păstora și Mitropolia Ardealului, ca și locțiitor, luând parte la toate evenimentele legate de actul Unirii și organizând la Arad Sinoadele mitropolitane, unde s-au luat decizii importante cu privire la autodeterminarea poporului român și autonomia Bisericii, pentru ca apoi să se hotărască realizarea unității bisericești și naționale.

Ierarhii Episcopiei Aradului împreună cu clerul și credincioșii au luptat pentru menținerea românismului și credinței ortodoxe prin toate mijloacele: cult, cultură, educație și slujire socială.

La Arad, în ziua de 19 noiembrie, s-a hotărât convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, pentru ziua de 1 decembrie 1918.

Privind în timp, pe lângă Sfinții Mărturisitori din Transilvania și ierarhii arădeni slujitori ai unității de credință și neam a românilor, îi amintim pe arădenii luptătorii pentru Marea Unire de la 1918: Vasile Goldiș, Secretar eparhial, Ștefan Cicio-Pop (devenit arădean), Ioan Suciș, Preotul Dr. Gheorghe Ciuhand, Ioan Slavici, Dr. Emil Monția ș.a.

Consiliul Național Român Central constituit la Arad în toamna anului 1918 a pregătit organizarea Marii Adunări de la Alba Iulia și Unirea de la 1 Decembrie. Din partea Episcopiei Aradului, la Marea Adunare de la Alba Iulia au participat Episcopul Ioan I. Papp, protopopii și mulți preoți de drept și aleși. Revista Eparhiei, intitulată „Biserica și Școala”, a reflectat etapele realizării unității poporului român.

Astfel, aducem în actualitate faptele și jertfa înaintașilor care, cu credință în Dumnezeu și dragoste față de poporul român, au împlinit România Mare.

Keywords: 1918, Bishopric of Arad, Ioan I. Papp, Orthodoxy, the Great Union.

Cuvinte-cheie: 1918, Episcopia Aradului, Ioan I. Papp, ortodoxie, Marea Unire.

1. Introducere

Contextul istoric al sărbătoririi Centenarului Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 ne determină să promovăm rolul pe care Episcopia Aradului l-a avut în devenirea istorică a României Mari.

Având în vedere faptul că zona Arad împlinește anul acesta 990 de ani de atestare documentară (1028-2018), orașul Arad împlinește 940 de ani de atestare documentară (1078-2018), cei 100 de ani de la împlinirea Marii Uniri (1918-2018) pot fi așezați pe temelia istoriei multiseculare a

existenței, muncii și jertfei poporului român într-un spațiu providențial și potrivit pentru evoluție în dezvoltare, echilibru între popoare, sinteză între culturi și spiritualitate răsăriteană.

Misiunea unui cleric sau mirean, a unei parohii sau eparhii în istoria Bisericii se fundamentează pe îndemnul Mântuitorului nostru Iisus Hristos adresat ucenicilor Săi: „Mergând învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin!” (Matei 28, 19-20).

Observăm așadar că împlinirea unității ființiale se realizează pe baza Botezului creștin săvârșit în numele Preasfintei Treimi. Treimea înseamnă unitatea Persoanelor Dumnezeiești: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. De aceea, prin Taina Sfântului Botez, Sfânta Treime lucrează la unitatea persoanei umane, la unitatea familiei și la unitatea comunității creștine care se împărtășește în aceeași Biserică și din același Sfânt Potir.

În jurul Sfântului Potir, Episcopia Aradului a luat ființă și s-a dezvoltat prin har și lucrarea preotească.

Unitatea Eparhiei Aradului cu parahiile aferente, în comuniune cu alte parohii și eparhii din provinciile românești, s-a dezvoltat, cultivat și menținut în Biserica devenită la un moment dat Biserica Ortodoxă Română.

Dumnezeu ne dorește uniți în credință, dragoste și nădejde, „Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (Ioan 17,21).

Ierarhii, clerul și credincioșii din Eparhia Aradului au trecut prin multe etape istorice, suferințe și bucurii, ca de altfel întreaga Transilvanie și România, secole de asuprire și dezbinare din partea altora, mărturii amintite de Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului în Cuvântarea ținută poporului român adunat la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918: „În fața asupririlor și a nedreptăților, pe care nu le putem opri, ne-am retras resemnați la vetrele familiilor și la altarele bisericuțelor noastre și acolo am străjuit cu neadormită grijă și am salvat scumpele comori ale sufletului: legea, limba, datinile strămoșești și toată moștenirea ființei noastre etnice de români”¹.

Asuprirea românilor ortodocși din Transilvania și Banat a durat câteva secole. Amintim aici următoarele aspecte: propaganda calvină (secolele XVI-XVII), prozelitismul romano-catolic (secolele XVII-XIX), care au avut ca urmări trecerea forțată a unor clerici și credincioși la tradiția

¹ Ion Rusu Abrudeanu, *Implicarea Episcopului Miron Cristea în înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, în „Marea Unire de la Alba Iulia 1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2018, pp. 88-89.

apuseană; desființarea Mitropoliei Ortodoxe române a Transilvaniei și așezarea ei sub tutela spirituală sârbă și controlul imperial habsburgic și maghiar; apoi martiriul multor mărturisitori ortodocși; distrugerea bisericilor și mănăstirilor; învățământul românesc desființat și obligativitatea învățământului în limba maghiară; interdicții pentru ardeleni în comunicare și conlucrare cu frații români de peste Carpați; participarea forțată a ostașilor români din Transilvania (preoți și învățători) în Primul Război Mondial alături de armata imperială; arestarea, maltratarea și închiderea multor preoți, învățători și ostași români în închisorile din Transilvania și Ungaria și multe alte suferințe îndurate de răbdătorii români ortodocși care nu și-au pierdut credința în Dumnezeu și speranța în unitatea poporului român.

2. Aportul Episcopiei Aradului la realizarea Marii Uniri de la Alba Iulia

Ierarhii Episcopiei Aradului împreună cu clerul și credincioșii au luptat pentru menținerea românismului și credinței ortodoxe prin toate mijloacele: cult, cultură, educație și slujire socială.

Sfânta Liturghie și Sfintele Slujbe au fost săvârșite în limba română după anul 1829, când Eparhia Aradului este păstorită de un ierarh român (primul episcop român al Aradului), episcopul Nestor Ioanovici din Făgăraș, un naționalist român care a trasat direcția bisericii și a societății românești din zonă pe drumul biruinței.

Păstorirea Sfântului Ierarh Andrei Șaguna în Transilvania (1864-1873) a însemnat reînființarea Mitropoliei ortodoxe române (1864), crearea Statutului Organic, înființarea de școli, publicarea de cărți și manuale, fapte care au avut repercusiuni pozitive și asupra Eparhiei Aradului, prin implicarea Episcopului Ioan Mețianu al Aradului (1875-1902). Acest ierarh, admirator și ucenic al lui Șaguna, a dezvoltat la Arad infrastructura administrativă, culturală și educațională prin înființarea *Tipografiei diecezane* (1879), cu scopul promovării culturii poporului român, a înființat sau a dinamizat continuarea apariției multor publicații religioase, culturale și educaționale: revista „Biserica și Școala” (1877), Foaie bisericească, scolastică, literară și economică, în scopul dezvoltării simțului religios-moral al clerului și credincioșilor, pentru a iubi Biserica, cultura și învățământul românesc; ziarele „Speranța” (1869) și „Lumina” (1872), Foaie bisericească, scolastică, literară și economică, organ eparhial oficial, din dorința cultivării clerului și poporului din punct de vedere cultural, economic și social pentru eliberarea națională activă; „Calendare diecezane” (1880) în care erau publicate articole cu caracter literar și istoric românesc.

La acestea se adaugă tradiția învățământului pedagogic și teologic românesc, *Preparandia* (1812) și *Institutul Teologic* (1822), înmulțirea școlilor confesionale, întemeierea *Școlii civile de fete* (1895), prin care s-a arătat și demonstrat latinitatea limbii române².

O contribuție istorică și un rol important în deșteptarea conștiinței naționale a românilor ardeleni a avut-o asesorul consistorial și apoi protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu, care prin faptele și publicațiile sale numeroase a înălțat stindardul ortodoxiei și românismului. A sprijinit Școlile confesionale românești, a publicat între altele volumele *Instrucțiuni și dispozițiuni pentru îmbunătățirea învățământului poporal confesional* (1907), *Școala noastră populară și darea culturală* (1918), colecția de lucrări *La vatra sufletească a neamului* ș.a., multe studii și articole în revistele din Ardeal: „Tribuna”, „Tribuna poporului”, „Românul”, „Biserica și Școala”, „Telegraful român”, „Legea românească”, „Candela” ș.a.³.

Pe fondul acestor activități s-a pliat și păstoria Episcopului Ioan Ignatie Papp (1903-1925), originar din localitatea Pociovaliște, județul Bihor.

Aradul fusese în secolul al XIX-lea și continua să rămână „Centrul puternic al luptei naționale a poporului român”.

În timpul păstoririi episcopului Ioan Papp la Arad și în perioada în care a fost apoi Locțiitor de mitropolit al Ardealului (1918-1919), au avut loc o mulțime de evenimente ce au culminat cu realizarea Marii Uniri. În pofida faptului că guvernul maghiar încerca tot mai des să subordoneze Biserica Ortodoxă din Transilvania și să se amestece în organizarea școlilor confesionale românești, ierarhii, preoții și învățătorii au rezistat eroic în păstrarea specificului etosului și credinței.

În timpul Primului Război Mondial (1914-1918), „s-a creat la Budapesta un comitet pentru urmărirea românilor din Ungaria și Transilvania”⁴.

Mobilizarea în război a învățătorilor și apoi a preoților a creat probleme învățământului confesional și Bisericii, fapt care l-a determinat pe Episcopul Ioan Papp să se adreseze în mai multe rânduri Ministerului

² Gheorghe Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă”, Arad, Editura Episcopiei Române a Aradului, 1989, pp. 57-63.

³ Mircea Păcurariu, *Cultura bisericească în Eparhia Aradului în trecut și astăzi*, în *Ibidem*, pp. 138-142.

⁴ Stelean-Ioan Boia, *Biserica arădeană și Marea Unire*, în „Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri. O perspectivă cronologică”, coordonatori Marius Ioan Grec, Stelean-Ioan Boia, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017, p. 103, apud S. Stanca, „Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1918)”, Cluj, 1923, p. 9.

Cultelor și Instrucțiunii Publice, dar și guvernului pentru ca învățătorii și preoții să beneficieze de scutire pentru armată și înrolare în război.

Din statistici reiese că 43% dintre învățători fuseseră mobilizați, iar dintr-un „raport din 1 aprilie 1916, aflăm că din cei 252 de învățători obligați la armată, doar 97 erau cu serviciul militar activ, 86 au fost «absolviți» pe timp nelimitat, 40 au fost eliberați din armată, 21 erau prizonieri și 8 au căzut în luptă”⁵. Intervențiile Episcopului Ioan Papp pentru învățători au dat roade, însă în locul lor au fost mobilizați preoții, încât în perioada anilor 1914-1916 au fost să lupte 43 de preoți arădeni⁶.

După intrarea României în război (1916), autoritățile maghiare au început arestări în rândul preoților și învățătorilor considerați lideri de opinie proromânească, fiind închiși fără anchetă în închisorile de la Cluj, Aiud, Sibiu, Brașov, Timișoara, Făgăraș, Oradea, Seghedin, în condiții inumane și tratament discriminatoriu, unde au murit mulți din cauza suferințelor și bolilor⁷.

În aceste condiții, Episcopul Ioan Papp a intervenit din nou la autoritățile maghiare pentru eliberarea preoților din închisori, adresând guvernului un memoriu formulat de Vasile Goldiș.

Astfel și în primul memoriu și în al doilea (toamna anului 1916), episcopul arădean cere ca preoții să fie anchetați, iar cei nevinovați să fie eliberați pentru a se întoarce în parohiile lor. Au fost preoți acuzați de propagandă românească printre țărani, ca să lupte în favoarea României, cum a fost cazul protopopului din Ineu, preotul Pavel Dârlea⁸.

Preoții nedreptățiți de autoritățile maghiare se adresau episcopului arădean pentru a interveni să îi ajute: preotul Iosif Ogorean (cu 6 persoane în familie) din Săvârșin, preotul Teodor Ioaneș, preotul Ioan Popovici din Bârsa și mulți alții⁹.

Episcopul Papp a apărut cu tărie școlile confesionale românești, pe învățători, pe toți românii ortodocși, lucrare pe care a săvârșit-o și după ce a ajuns locțiitor de mitropolit al Transilvaniei, când a rostit celebrele cuvinte, „unde merge poporul, mergem și noi vlădicii”¹⁰.

⁵ *Ibidem*, p. 104.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, pp. 104-105.

⁸ *Ibidem*, p. 106.

⁹ *Ibidem*, p. 108.

¹⁰ Constantin Rus, *Participarea preoților ortodocși din Arad la pregătirea și realizarea Unirii din 1918*, în volumul „1918-1998. Aradul și Marea Unire”, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1999, p. 165.

Până la 1 Decembrie 1918, în primele decenii ale secolului al XX-lea au avut loc o mulțime de evenimente care au pregătit indirect sau direct Marea Unire, dintre care le amintim pe următoarele: în anul 1908 a avut loc reorganizarea Partidului Național Român cu sediul la Arad, după ce în anul 1894 fusese interzis de către guvernul Ungariei, avându-i în biroul central pe Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciș și Nicolae Oncu; publicarea ziarelor „Tribuna poporului” (1897) și apoi „Românul” (1911), care militau pentru lupta românilor spre făurirea României Mari; Primul Război Mondial (1914-1918) sau războiul pentru eliberarea națiunilor; în toamna anului 1918 are loc transferul de putere socială și politică de la autoritățile maghiare la autoritățile nou constituite românești: „fiecare comunitate etnică își va constitui un Comitet Național”, având atribuții specifice unui guvern; la Budapesta se va organiza Consiliul Național Român (30 octombrie 1918), care se mută cu sediul la Arad în 2 noiembrie și se transformă în Consiliul Național Român Central, așa încât Aradul devine capitala primei guvernări românești a Transilvaniei¹¹.

Acest Consiliu Național Român avea ca obiective organizarea și conducerea celor 26 județe din Transilvania, locuite de români, și înfăptuirea unirii tuturor românilor.

Nu era pierdută din vedere nici organizarea militară, războiul nu se terminase, încât s-a generalizat prezența *gărzilor românești* în toată Transilvania, sub „Comanda Supremă a Gărzilor Naționale Române din Ungaria și Transilvania”, cu sediul la Arad, la 11 noiembrie 1918¹².

Consiliul Național Român Central (CNRC) clarifică faptul că este independent și nu se supune Consiliului Național Ungar, care la 31 octombrie preia guvernarea Ungariei.

CNRC devine total legitim prin faptul că este recunoscut de către Biserica Ortodoxă și cea Greco-catolică, eparhiile ortodoxe ale Aradului și Caransebeșului, precum și Episcopia greco-catolică de Gherla susținând activitatea acestui Consiliu.

Episcopul Aradului, Ioan Papp, le-a cerut în scris ierarhilor români ortodocși și greco-catolici să-și exprime poziția față de CNRC. Primul care a răspuns a fost Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului (1 noiembrie). Apoi toți ierarhii greco-catolici, dr. Demetriu Radu al Oradiei, dr. Valeriu Traian Frențiu al Lugojului și dr. Iuliu Hosu al Gherlei și-au exprimat adeziunea la Consiliul Național Român: „Noi subsemnații episcopi ai

¹¹ Stelean-Ioan Boia, *Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului*, în „95 de ani de la Marea Unire”, coordonator Marius Ioan Grec, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, p. 29.

¹² *Ibidem*, pp. 30-31.

Bisericii Ortodoxe Române și Greco-catolice române avem ferma convingere că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești suntem, pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru”¹³.

Au fost purtate tratative diplomatice între CNRC și CNU, care s-au finalizat cu nerecunoașterea de către partea maghiară a autorității românești în teritoriile locuite de români și continuarea de către Consiliul în „preluarea puterii executive pe teritoriile locuite de români, pe baza dreptului la autodeterminare”¹⁴.

În acest context istoric, Biserica Ortodoxă nu a rămas indiferentă și a acționat prin mijloacele ei pentru susținerea dorințelor poporului român din Transilvania și Ungaria. Astfel au fost organizate Sinoade mitropolitane pentru dobândirea autonomiei bisericești, autodeterminare românească în Transilvania și unirea cu România, ținute la Arad.

Primul Sinod mitropolitan a avut loc în ziua 8/21 noiembrie 1918, la Arad, la inițiativa Episcopului Ioan Papp al Aradului și Locțiitor de mitropolit al Transilvaniei, când ierarhii recunosc CNRC ca fiind „reprezentantul și conducătorul politic al poporului român din Ungaria și Transilvania”, și menționează că vor conlucra cu acest consiliu spre binele românilor.

Al doilea Sinod mitropolitan s-a desfășurat tot la Arad, tot sub președinția Episcopului Papp, două zile mai târziu, la 10/23 noiembrie în prezența fruntașilor Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, hotărându-se schimbarea rugăciunii pentru conducători, fiind acceptată formula: „Pentru Înalta noastră stăpânire națională și pentru Marele Sfat al românilor..., Domnului să ne rugăm”¹⁵.

Pe de altă parte, Vasile Goldiș și membrii CNRC au discutat în ziua de 15 noiembrie 1918 despre organizarea și convocarea Adunării Naționale. Au fost voci care au cerut Consiliului să proclame în acel moment Unirea Transilvaniei cu România. Vasile Goldiș a temperat entuziasmul tineresc și a precizat că Unirea trebuie să „exprime voința întregului popor”¹⁶.

Unii reprezentanți au dorit ca această Adunare să se desfășoare la Arad sau Blaj, alții la Sibiu sau Alba Iulia, însă Consiliul Național a înțeles

¹³ Idem, *Biserica arădeană și Marea Unire*, în „Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri...”, p. 113, apud „Lumina”, An I (1918), nr. 45, p. 2.

¹⁴ Idem, *Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului...*, pp. 33-34.

¹⁵ *Notă Circulară nr. 147/1918, Către iubitul cler al Mitropoliei ortodoxe române din Ungaria și Transilvania*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLIII, Nr. 47, 1918, p. 2.

¹⁶ Stelean-Ioan Boia, *op. cit.*, p. 35.

și hotărât că Alba Iulia este locul cel mai potrivit pentru o Adunare Națională a românilor.

În sala de festivități a „Școlii civile de fete” (școala aparținea Episcopiei), de lângă sediul Episcopiei Aradului, s-a desfășurat în ziua de 15 noiembrie ședința plenară a CNRC, la care a participat și Episcopul Ioan Papp, în care s-a luat hotărârea că, „unirea Transilvaniei cu România trebuie să fie expresia Marii Adunări Naționale a tuturor românilor...”¹⁷.

Existența a două partide politice românești, Partidul Național român și Partidul Social-Democrat a întărit lucrarea CNRC.

Tot în sediul „Școlii civile de fete” din Arad s-a ținut în ziua de 3/16 noiembrie 1918 o altă ședință a CNRC în care s-a stabilit ca dată pentru convocarea Adunării Naționale „ziua de 1 decembrie”, iar locul de desfășurare, orașul Alba Iulia¹⁸.

Ambele ședințe au fost prezidate de Ștefan Cicio-Pop. Textul convocării Marii Adunări Naționale a fost redactat de Vasile Goldiș la 7/20 noiembrie și a fost semnat de dr. Ștefan Cicio-Pop, președintele CNRC și dr. Gheorghe Crișan, secretar.

Precizăm faptul că Vasile Goldiș era secretar eparhial al Episcopiei Aradului, având o pregătire teologică, culturală și politică excepțională. El reprezintă Biserica Ortodoxă a Aradului alături de Episcopul Papp în toate demersurile pentru realizarea Marii Uniri.

Menționăm că din partea Episcopiei Aradului, „la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au participat ca delegați de drept Episcopul Aradului și 16 protopopi români (...). În total deci, din județul Arad au fost aleși și au participat ca delegați oficiali 135 de deputați, cu 138 de mandate, ceea ce înseamnă că arădenii reprezentau 10,99% din totalul celor 1228 de delegați prezenți la 1 Decembrie 1918 la actul epocal al revenirii Transilvaniei la Patria mamă. În rândul delegaților arădeni, cei mai mulți erau țărani (38), urmați de reprezentanții bisericii în număr de 27 (1 episcop, 16 protopopi, 9 preoți și 1 preot din partea Consistoriului din Arad), apoi 22 de avocați, 17 profesori și învățători (8 profesori, printre care și Vasile Goldiș și 9 învățători), 11 reprezentanți ai Gărzilor Naționale Române (8 ofițeri, 1 subofițer, 1 voluntar și gardistul din cercul Nădlac), și număr mic: 2 tipografi, 2 ziariști, 3 medici, 5 funcționari, 4 studenți, 3 meseriași și cele 3 delegate din partea Reuniunii femeilor române din Arad”¹⁹.

În cele ce urmează, prezentăm delegația Episcopiei Aradului condusă de Episcopul Ioan Papp, care a participat la Alba Iulia: „protopopii

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 36-37.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 37-38.

Fabrițiu Manuilă (Lipova), Patrichie Țiurca (Vinga), Procopie Givulescu (Radna), Traian Vățianu (Arad), Dimitrie Barbu (Chișineu-Criș), Mihai Leucuța (Șiria), Ioan Gorgea (Ineu), Florian Sorin (Buteni) și Cornel Lazăr (Hălmagiu); Gheorghe Ciuhandu (reprezentant al Consistoriului), Teodor Botiș (reprezentant al Institutului Teologic), profesor diacon Sabin Evuțianu (reprezentant al Preparandiei); preoții din cercurile electorale: Lazăr Iacob (Arad), Iosif Monția (Ineu), Mihail Cosma (Răpsig), Romulus Ganea (Pecica), Romulus Nestor (Nădlac), Iancu Ștefănuț din Mândruloc (Radna), Aurel Sebeșanu din Felnac (Aradul Nou) și Nicolae Debău din Lipova, Vasile Deheleanu din Ususău”²⁰.

Pe lângă delegații oficiali trimiși din județul Arad la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, au participat „peste zece mii de țărani români din părțile arădene”²¹.

La Alba Iulia, în marea zi de 1 Decembrie 1918, programul stabilit în ședințele CNRC de la Arad a fost împlinit întocmai. Desfășurătorul zilei a fost publicat în revista „Biserica și Școala”.

Dimineata a fost săvârșită Sfânta Liturghie de fiecare Biserică românească. Din partea ortodocșilor a slujit Episcopul Ioan Papp în prezența Episcopului Miron Cristea, care la final a rostit o rugăciune „pentru dezrobirea neamului”.

Delegația Episcopiei Aradului a votat la 1 Decembrie 1918 unirea Transilvaniei cu România. Episcopul Papp a fost ales președinte al Marii Adunări Naționale împreună cu Gheorghe Pop de Băsești și episcopul greco-catolic Demetru Radu.

Ștefan Cicio-Pop a deschis lucrările Adunării Naționale și i-a salutat pe toți delegații poporului român din România, Transilvania, Banat, Basarabia, Bucovina și Ungaria. Secretarul eparhial Vasile Goldiș a citit proiectul de rezoluție pentru unirea Transilvaniei cu România. Pe câmpul lui Horea, la Alba Iulia, au participat la momentul Unirii 100.000 de români.

3. Revista „Biserica și Școala”, reflecții cu privire la pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri

Revista Eparhiei Aradului, „Biserica și Școala”, a publicat mai multe articole cu privire la implicarea ierarhului, clerului și credincioșilor în mărturisirea credinței ortodoxe și a identității românești, dar și mărturii istorice din alte provincii românești.

²⁰ Idem, *Biserica arădeană și Marea Unire*, în „Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri...”, p. 116, apud A. Cosma, *Biserica din Banat și Unirea de la Alba Iulia*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Anul 1968, nr. 10-12, pp. 60-608.

²¹ Gheorghe Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în volumul „Episcopia Aradului...”, p. 67.

În bilanțul făcut pe anul 1917, redacția revistei constată că în cei trei ani și jumătate de când a început Războiul, chiar dacă România a intrat mai târziu (1916), au murit mulți oameni. În fața suferinței și a morții, poporul român din Transilvania „nu și-a renegat trecutul său”²². În același număr al revistei este relatată discriminarea etnică și confesională față de învățământul românesc din Arad, de către autoritățile imperiale. Angajamentul asumat de Eparhia Aradului față de cler și popor a fost că va apăra moștenirea națională pentru ca fiii Bisericii să beneficieze de cult și învățământ în limba română.

Dorința românilor ardeleni de a avea învățământul în limba maternă a fost exprimată și în contextul Primului Război Mondial, dar mai pregnant în zilele pregătirii pentru Marea Unire și după acest eveniment istoric.

Scopul școlii este de a pregăti oamenii de mâine ai țării. Învățământul în limba română înseamnă pregătirea copiilor în spiritul național, să-și iubească țara, limba, credința și valorile. Învățătorul Todor Mariș a publicat un articol în acest sens, arătând că școala cu învățământ în limba română este izvorul educației, al înnobilării neamului, învață dragostea de Dumnezeu și oameni, ca românii să țină la națiunea lor²³.

Sub presiunea războiului și evenimentelor din toamna anului 1918, ministrul ungar pentru culte a trimis o telegramă Consistoriului eparhial al Aradului prin care anunță că învățământul elementar pentru clasele I și II nu mai este obligatoriu și chiar poate fi sistat. Această hotărâre este adusă la cunoștința publicului de Episcopul Ioan Papp, care le amintește românilor că limba maghiară a fost obligatorie în școli și instituțiile publice prin legile guvernamentale din anii 1792, 1825, 1832 ș.a.²⁴.

Tot cu privire la învățământul în limba română, menționăm faptul că în orașul Marii Uniri s-a organizat ad-hoc în timpul evenimentului de la 1 Decembrie, o conferință a profesorilor care s-au aflat la acea vreme între participanții la Marea Adunare Națională. Aceștia au propus mai multe hotărâri cu privire la învățământul în limba română: învățământul primar, gimnazial, la preparandii, la școlile civile să se facă exclusiv în limba română, iar în locul geografiei și istoriei Ungariei să se predea istoria și geografia României²⁵. Aceste proiecte au fost înaintate Consiliului Dirigent

²² *Bilanțul*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 1, 1/14 ianuarie, 1918, p. 1.

²³ Todor Mariș, *Scopul școlii noastre în viitor*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul LXII, Nr. 50, 9/22 decembrie, 1918, p. 1.

²⁴ Ioan I. Papp, *Aviz. Limba școlilor noastre*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 44, 28 octombrie (10 noiembrie), 1918, p. 2.

²⁵ *Conferința profesorilor români la Alba-Iulia*, în „Biserica și Școala”, Arad, Anul LXII, Nr. 51, 16/29 decembrie 1918, p. 3.

spre a lua măsurile necesare pentru implementare în școli până la realizarea efectivă a unirii.

În paginile revistei „Biserica și Școala” au apărut articole cu privire la Unirea Basarabiei cu România, aceste informații fiind un imbold și o determinare pentru ardeleni (și arădeni) pentru a merge pe acest drum al unității românilor. Este interesant punctul de vedere al lui Ioan Bogdan, Vicepreședintele Academiei Române: „Votul dat la 9 Aprilie de Basarabeni ne dovedește că cu toată stăpânirea rusească de un secol, stăpânire care a devenit zi de zi mai apăsătoare, Basarabeni au rămas Români și vor rămâne Români și de aici înainte (...). Actul Basarabenilor de la 9 Aprilie (27 Martie stil vechi) este semnul reînvierii lor la viața naturală românească, este nădejdea de mai bine ce se revărsă în inimile *celorlalți Români*, este glasul care ne spune că oricât de mari ar fi dezamăgirile prezentului, încrederea în puterea de viață a poporului nostru nu trebuie să ne părăsească nici un moment”²⁶.

În același număr al revistei este publicat un alt articol cu privire la Unirea Basarabiei cu România, în care este redat cuvântul ținut de Constantin Stere (care a pătit mult pentru apărarea valorilor românești), în ziua de 9 aprilie în Sfatul Țării²⁷.

În cadrul Sinodului eparhial al Aradului prezidat de Episcopul Ioan Papp s-a reafirmat autonomia Bisericii Ortodoxe Române din Regatul ungar, așa cum s-a prevăzut în legea IX din 1868, când „constituția Bisericii a devenit parte integrantă a Constituției Statului ungar. Această lege la art. 3 statornicește situația de drept public a Bisericii noastre și pe baza acestui articol s-a alcătuit Statutul Organic al nostru.

Acest *Statut* se întemeiază pe două principii cardinale:

1. Libertatea autonomiei a Bisericii, și
2. Rezervarea dreptului la supremă inspecțiune”²⁸.

Este important de subliniat faptul că membrii Sinodului eparhial aveau conștiința demnității românești cu privire la drepturile bisericești și etnice. Ciudat este comportamentul trimisului contelui maghiar Apponyi la Sinod, comitele dr. Barabas Bela, care cerea ca Procesele verbale ale sinodului să nu cuprindă numele localităților cu denumirea în limba română, ci doar în limba maghiară, cerință neluată în seamă de sinodali.

În toamna anului 1918 au avut loc mai multe evenimente pregătitoare pentru Marea Unire, acestea fiind aduse la cunoștința românilor

²⁶ G. T., *Academia Română și Unirea Basarabiei*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 1, 1/14 ianuarie, 1918, p. 5.

²⁷ *Ibidem*, p. 6.

²⁸ *Sinodul eparhial*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 19, 6/19 mai, 1918, p. 2.

și prin intermediul revistei. Într-un comunicat al Consiliului Național Român semnat de dr. Ștefan Cicio-Pop se menționează conducerea Consiliului și a Partidului Social Democrat Român, precizându-se că acest Consiliu reprezintă neamul românesc din Ungaria și Ardeal și că el este recunoscut de marile puteri ale lumii inclusiv de guvernul maghiar revoluționar²⁹. Același comunicat cuprindea informații cu privire la organizarea social-politică a românilor din Transilvania, înregimentarea ofițerilor și soldaților români în gărzile locale care formau „Garda națională română”³⁰.

Susținerea dreptului la auto-determinare a grupurilor etnice aparținând Imperiului Austro-Ungar, de către președintele SUA, Woodrow Wilson, a reprezentat o încurajare și pentru români în dorința lor de a scăpa de opresiunile imperiale și a se afla în unitate cu toți românii. În revista arădeană este publicată o parte din scrisoarea trimisă de ministrul de externe al SUA, care reprezenta poziția președinției, către Guvernul român, în cuprinsul ei regăsindu-se susținerea pentru unirea tuturor românilor, cunoscând suferințele prin care au trecut în istorie³¹.

În preajma zilei de 1 decembrie 1918, reprezentanții Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania publică un manifest intitulat „Către popoarele lumii”, în care evidențiază răbdarea și suferința românilor din Transilvania asupriți de guvernul maghiar, care se opunea dorinței acestora de a trăi liberi și independenți: „Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclavie prin strălucita învingere a armelor, care s-au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă (...). Guvernul opresorilor de până aici a denegat adeziunea sa la această hotărâre a națiunii române și în fața dreptului firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpână asupra sa și a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forța brutală a statului oprimator (...). Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri (...). Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă, că în năzuința ei

²⁹ *Către națiunea Română*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 44, 28 octombrie (10 noiembrie), 1918, p. 1.

³⁰ *Ibidem*, pp. 1-2.

³¹ T.R., *Wilson pentru Națiunea Română. Drepturile naționale și teritoriale ale Românilor recunoscute de America*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 45, 4/17 noiembrie, 1918, p. 2.

pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una voim a fi de aici înainte în veci”³².

Convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia pentru ziua de 1 decembrie 1918 este anunțată în paginile revistei „Biserica și Școala”. Tot aici se specifică și cine va lua parte la Adunare din partea Bisericii și a instituțiilor locale³³. Este reamintită Unirea Basarabiei cu România, modul organizării de la Chișinău și ce cuprinde proclamația unirii: „...«Trăiască, crească și înflorească Basarabia, trăiască Ardealul și Bucovina, unite pentru vecie cu țara mamă în hotarele largi cuprinzătoare ale României mari»”³⁴.

A fost publicat modul în care s-a organizat și desfășurat Marea Adunare Națională, componența delegațiilor Bisericilor românești, programul manifestărilor și entuziasmul românilor³⁵. De asemenea, au fost publicate o parte din discursurile reprezentanților conducerii Adunării.

Înainte de a prezenta Proiectul de rezoluțiune stabilit de Marele Sfat Național, Vasile Goldiș a ținut un cuvânt în care a amintit în sinteză istoria poporului român din toate provinciile, cu momentele cele mai importante până la zi: „(...) Dreptul națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar odată scăpată din robie, ea – *aleargă în brațele dulcii sale mame*. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă: unirea ei cu Țara Românească (...). După drept și dreptate, Românii din Ungaria și Transilvania dimpreună cu teritoriile locuite de dâșii trebuie să fie uniți cu Regatul român”³⁶.

Trebuie să avem în vedere faptul că Vasile Goldiș era Secretar eparhial al Episcopiei Aradului și bun cunoscător al istoriei bisericești și a poporului român.

Contribuția Episcopului Ioan Papp la pregătirile de la Arad pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia este semnificativă. Rolul de copreședinte al Adunării i-a dat prilejul episcopului arădean să își aducă aportul la împlinirea idealului românesc și ortodox de unitate a românilor.

Ultimul cuvânt la Marea Adunare l-a avut chiar Episcopul Papp, care a subliniat ajutorul primit de români prin mila lui Dumnezeu, rugăciunile

³² Ștefan Cicio-Pop, Gh. Crișan, *Către popoarele lumii*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 46, 11/24 noiembrie, 1918, p. 1.

³³ *Informațiuni*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 46, 11/24 noiembrie, 1918, p. 3.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Proclamarea unității naționale. Un neam, o țară*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul XLII, Nr. 48, 25 noiembrie/8 decembrie, 1918, p. 1.

³⁶ *Ibidem*, p. 2.

săvârșite pentru dezrobire și unire, contribuția generațiilor de români la apărarea și promovarea valorilor creștine și românești: „Rugăciuni de cerere am înălțat și noi astăzi la Sfintele Altare și încă rugăciuni încheiate cu lacrimi de bucurie, și acum la încheierea lucrului pentru care ne-am adunat se cuvine să aducem rugăciune de mulțumită la Tronul dumnezeirii cu atât mai vârtos, că a învrednicit și neamul nostru românesc de a ajunge acel moment (...). Episcopatul Bisericii române din Transilvania, Ungaria și Banat a fost în toate aceste timpuri conștient de înalta sa poziție de păstor și conducător natural al turmei sale cuvântătoare (...). Ne-am prezentat și acum în corpore la această mare sărbătoare națională, ca să dăm probe învederate că de câte ori se tratează despre soarta neamului românesc, clerul și poporul credincios, ca fii adevărați sunt una în cugete și simțiri, sunt una în dorințele și aspirațiunile naționale de la vlădică până la opincă și de la opincă până la vlădică (...). După toate acestea mulțumind tuturor care au dat concurs cu cuvântul și cu fapta dragostei lor de neam la ajungerea acestui scop, și rugând pe Dumnezeu să binecuvinteze lucrările noastre, adică să ne învrednicească a vedea întrupată dorința exprimată de noi cei prezenți în concluziile Adunării noastre naționale convocată pe ziua de astăzi, de încheiată”³⁷.

Hotărârea Marelui Sfat Național cu privire la Unire este adusă la cunoștință Regelui Ferdinand printr-o telegramă. Aceasta, ca și răspunsul Regelui și al Reginei Maria, au fost publicate în revistă³⁸.

După aceea, delegația Marelui Sfat Național s-a deplasat la București pentru a înmâna Regelui Ferdinand documentul Unirii. Membrii delegației au fost primiți de Prim-ministrul Ioan Brătianu în ziua de 13 decembrie, luând cuvântul și Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului. A doua zi, după slujba de Te Deum de la Mitropolie, delegația a fost primită de Regele Ferdinand în Sala Tronului, unde arădeanul Vasile Goldiș a citit Actul Unirii, din care prezentăm câteva fragmente: „Românii din Transilvania, din Banat și Țara Ungurească, strânși în număr nemaipomenit de mare la Alba Iulia, au hotărât cu o însuflețire sfântă unirea lor și a teritoriilor românești subjugate, cu Regatul Român.

Prin unirea aceasta, prin unirea Basarabiei și a Bucovinei, s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc: unirea într-un singur stat a tuturor românilor, Unirea aceasta este rezultatul firesc al legilor istorice (...). Fericiți suntem noi românii de azi, că prin noi săvârșește istoria

³⁷ *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Proclamarea României-Mari. – Vorbirea P.S. Sale pâr. nostru episcop Ioan. – Pe câmpul lui Horea*, în „Biserica și Școala”, Arad, Nr. 49, anul XLII, 2/15 decembrie, 1918, pp. 1-2.

³⁸ *Telegrama Marelui Sfat Național către Maj. Sa Regele Ferdinand*, în Ibidem, p. 2.

actul măreț al unirii românilor într-un singur stat român (...). Primește cu dragostea cu care ți-o aducem hotărârea de unire a acelor țări. Primește jurământul de fidelitate și omagiul a 4 milioane de români, locuitori pe alt pământ și întinde asupra lor scutul puternic al Majestății Tale. Patru milioane de români oțeliți prin suferințe și tari în credință ca stânca din munții frumosului Ardeal, strigă azi în extaz de fericire: Trăiască M. Sa, Regele Ferdinand, trăiască M. Sa Regina Maria, trăiască în veci România Mare!”³⁹.

La final, Regele a răspuns delegației transilvănene printr-un mesaj de recunoștință, aprobare și apreciere a jertfei românilor⁴⁰.

După Marea Unire a românilor de la Alba Iulia, Episcopul Ioan Papp a trimis cu prilejul Praznicului Nașterii Domnului o Pastorală clerului și credincioșilor în care a mulțumit lui Dumnezeu că neamul românesc a ajuns la această sărbătoare, că a biruit în război după multă suferință și moarte, și pentru actul Unirii cu România, astfel încât „toți românii să formăm o singură turmă sub unul și același păstoriu”⁴¹.

În concluzie, subliniem importanța aportului adus de Episcopia Aradului, prin ierarhi, cler și popor la punerea în practică a unor idei și dorințe ce s-au constituit într-un program național providențial, favorizat de istorie și realizat de români plini de jertfă și dragoste față de neamul românesc și însuflețiți de o viziune unitar națională.

BIBLIOGRAFIE

„Biserica și Școala”, Arad, 1918.

Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă, Arad, Editura Episcopiei Române a Aradului, 1989.

Grec, Marius Ioan, Boia, Stelean-Ioan, Bulboacă, Sorin (coordonatori), *Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri. O perspectivă cronologică*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017.

Grec, Marius Ioan (coordonator), *95 de ani de la Marea Unire*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2013.

³⁹ A.T. Dacia, *Solii Ardealului*, în „Biserica și Școala”, Arad, Anul LXII, Nr. 51, 16/29 decembrie, 1918, p. 1.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Adresa 4430/1918, *Ioan din îndurarea lui Dumnezeu, dreptcredinciosul Episcop al Aradului, al Orăzii-Mari, Ienopolei și Hălmaგიului, precum și al părților anexate din Banatul-Timișan*. în „Biserica și Școala”, Arad, anul LXII, Nr. 52, 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, p. 1.

Lițiu, Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă”, Arad, Editura Episcopiei Române a Aradului, 1989.

Păcurariu, Mircea, *Cultura bisericească în Eparhia Aradului în trecut și astăzi*, în „Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă”, Arad, Editura Episcopiei Române a Aradului, 1989.

Rus, Constantin, *Participarea preoților ortodocși din Arad la pregătirea și realizarea Unirii din 1918*, în volumul „1918-1998. Aradul și Marea Unire”, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1999.

Rusu Abrudeanu, Ion, *Implicarea Episcopului Miron Cristea în înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, în „Marea Unire de la Alba Iulia 1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2018.

Stanca, S., *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1918)*, Cluj, 1923.

III. MEDALIOANE/PORTRAITS

R. W. Seton-Watson, Aradul și Marea Unire

R. W. Seton-Watson, the City of Arad and the Great Union

Cristian BENTE,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,
cristianbente@uvvg.ro

Abstract

One of the most important supporters of the Romanian national cause in Europe was the British historian R.W. Seton-Watson. After his journey in Transylvania, in May-June 1906, he became a supporter of the nationalities' cause in Austro-Hungarian Empire. An important place on his Transylvanian itinerary was represented by Arad, where he met two of the leaders of the Romanian national movement: Ioan Russu-Șirianu and Vasile Goldiș.

Rezumat

Unul dintre marii susținători la nivel european ai cauzei naționale românești a fost istoricul britanic R.W. Seton-Watson. În urma unei călătorii efectuate în Transilvania în perioada mai-iunie 1906, acesta devine un susținător al cauzei naționalităților din Imperiul Austro-Ungar. Un punct important al itinerariului său transilvănean a fost reprezentat de Arad, unde s-a întâlnit cu doi dintre conducătorii mișcării naționale românești din Transilvania: Ioan Russu-Șirianu și Vasile Goldiș.

Keywords: R.W. Seton-Watson, journey, the Romanian national movement, Transylvania, the Great Union.

Cuvinte-cheie: R.W. Seton-Watson, călătorie, mișcarea națională românească, Transilvania, Marea Unire.

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 reprezintă rezultatul unui proces istoric, care a presupus convergența unei multitudini de factori istorici, de natură internă și externă. Printre cei mai importanți factori interni putem aminti: dorința de unitate națională manifestată din ce în ce mai puternic, atât la nivelul Vechiului Regat, cât și la nivelul provinciilor istorice românești, acțiunea clasei politice românești în sensul înfăptuirii Marii Uniri, lupta eroică a românilor pe teatrele de operațiuni ale primului război mondial. În egală măsură, la înfăptuirea Marii Uniri au contribuit și factorii de natură externă: contextul politic internațional din primul război mondial și sistemul de pace instituit după încheierea acestuia, susținerea

aliaților din cadrul Antantei, existența unei susțineri din ce în ce mai puternice din partea unor intelectuali occidentali, deveniți susținători ai cauzei unității românești.

Lucrarea de față își propune să abordeze tocmai acest ultim aspect enunțat, mai precis susținerea puternică a dorinței românilor de unitate națională venită din partea unor intelectuali de marcă europeni. Un astfel de intelectual care a susținut cu convingere cauza naționalităților din Imperiul Austro-Ungar în fața opiniei publice europene a fost istoricul britanic Robert William Seton-Watson (1879-1951). Contribuția lui R.W. Seton-Watson la promovarea idealului de unitate națională a românilor la nivel european a fost evidențiată pe larg într-o serie de lucrări importante ale istoriografiei românești¹. Prezentul articol își propune să readucă în atenția istoricilor și a iubitorilor de istorie această personalitate istorică majoră, bazându-se pe lucrările istorice mai-sus menționate.

R.W. Seton-Watson (sau Scotus Viator cum va deveni cunoscut) s-a născut la 20 august 1879 la Londra într-o familie de scoțieni. Tatăl său, W.L. Watson și-a dedicat activitatea unei cariere comerciale desfășurate la Glasgow, Calcutta și Londra. Mama, Elisabeth Seton, era descendentă dintr-o familie cu un rol însemnat în Scoția secolelor XIV și XVI. Din respect pentru istoria familiei Seton, care a stimulat în mare măsură propriul său interes pentru istorie, Robert William la majorat, a adoptat numele dublu Seton-Watson.

Fiind încă copil, familia s-a mutat de la Londra, în Scoția, care a devenit țara lui pentru următorii treizeci de ani. Părinții l-au trimis totuși la școală în Anglia, la Winchester, și la universitate, la New College (Oxford), unde s-a simțit atras cu pasiune de trecutul și prezentul Europei. Moartea tatălui său în 1903 i-a adus o moștenire substanțială (de altfel el își va menține prosperitatea financiară până la crahul financiar din 1931), care l-a scutit de obligația imediată de a-și alege o carieră obișnuită. S-a decis astfel să călătorească câțiva ani pe continent, să studieze atât o perioadă anumită din istoria Europei (în acea perioadă era interesat mai ales de Reformă și Contrareformă) cât și viața politică din Europa contemporană. A petrecut cea mai mare parte din anii 1903-1905 în Franța, Germania și Italia (cu deosebire la Berlin și Paris). Cunoștea de pe atunci toate trei limbile și era familiarizat cu literatura lor. La sfârșitul lui 1905 a venit la Viena, cu gândul

¹ Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson și românii (1906-1920)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988 (vol. I-II); Hugh Seton-Watson, Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe. R.W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Seattle, University of Washington Press, 1981.

de a petrece șase luni în Monarhia habsburgică². Trebuie să precizăm că, la acest moment, Seton-Watson manifesta o simpatie deschisă față de monarhia dualistă, pe care o percepea ca pe un element fundamental al stabilității europene. În același timp însă, el se situa de partea mișcărilor de independență națională, având o receptivitate deosebită față de cauza națiunii maghiare devenită cunoscută la nivel european mai ales după Revoluția de la 1848-1849. A stat la Viena până în mai 1906, unde și-a petrecut majoritatea timpului în arhivele Universității, ale Ministerului de Război și ale Parlamentului.

Dornic să afle mai multe despre criza maghiară, aflată în plină desfășurare, pleacă la Budapesta, în mai 1906. Seton avea scrisori de recomandare din partea unor personalități pe care le-a cunoscut la Viena către jurnaliști, profesori și politicieni maghiari. În cursul vizitei desfășurate la Budapesta se întâlnește cu o serie de oameni politici marcanți ai vremii, precum Appónyi Albert, contele Károly Julius, profesorul Lang, fost ministru în guvernul Széll etc. La acest moment, Seton-Watson nu dovedea un interes deosebit pentru problema naționalităților. Cu toate acestea, istoricului britanic nu i-au scăpat derapajele patriotismului maghiar, remarcând faptul că, aproape toți cei cu care a discutat, dovedeau o atitudine iritată și nerăbdătoare față de nemaghiarii din Ungaria³.

Pentru a investiga la fața locului situația minorităților din Imperiul Austro-Ungar, Seton-Watson se îndreaptă spre Transilvania unde, pe parcursul lunilor mai-iunie 1906, are mai multe întâlniri cu reprezentanții sașilor și românilor. Traseul urmat de istoricul britanic a cuprins orașele Debrecen – Oradea – Cluj - Sighișoara - Brașov – Sibiu - Alba Iulia – Blaj – Arad - Timișoara. La Sibiu, are loc întâlnirea cu reprezentanții sașilor: dr. Friederich Teutsch, pastor luteran, dr. Karl Wolff (președintele Consiliului Central Săsesc), Adolf Gottschling, directorul gimnaziului local. Ulterior, istoricul britanic va considera întâlnirea cu liderii sașilor la Sibiu ca fiind una edificatoare în contextul vizitelor întreprinse în anii 1906-1907, aceasta pentru că sașii i-au vorbit deschis și la obiect și ocupau o poziție de mijloc între cele două puncte de vedere naționaliste antagonice – cel român și cel maghiar. Tot sașii au fost cei care au schimbat radical părerea lui Seton-Watson despre liberalismul afișat de clasa politică maghiară, prezentându-i în mod concret modul în care clasa politică maghiară a redus

² Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, vol. I, p. 37.

³ Radu Racovițan, „Istoricul R.W. Seton-Watson (1879-1951), membru de onoare al Astrei”, în *Revista Transilvania*, vol. 11, Sibiu, 2015, pp. 74-75.

constant privilegiile sașilor în perioada imediat următoare consacrării dualismului⁴.

Tot sașii au fost cei care l-au îndrumat pe Seton-Watson să ia legătura cu românii, oferindu-i și recomandările necesare. Românii au fost primii care i-au arătat istoricului britanic modul înjust în care era aplicată Legea Naționalităților din 1868 și i-au împărtășit dorința lor de autoguvernare, egalitate în folosirea limbii și dreptul la o cultură proprie. Urmează întâlnirea de la Sibiu cu T.V. Păcățian, redactor al ziarului „Telegraful român”. Acesta îi confirmă lui Seton-Watson faptul că, legile erau în mod deliberat încălcate, dorința românilor nefiind de a obține autonomia Transilvaniei, nici federalizarea imperiului, ci drepturi privind folosirea limbii proprii, recunoscând însă pe deplin limba maghiară ca limbă oficială. Păcățian a fost acela care l-a îndemnat pe istoricul britanic să viziteze Aradul, întrucât acolo se constatau cele mai mari ilegalități ale autorităților maghiare⁵.

După o vizită în centrul greco-catolicismului transilvan, Blajul, unde se întâlnește cu canonicul Augustin Bunea și cu Iuliu Maniu, Seton-Watson se îndreaptă spre Arad. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Aradul s-a afirmat ca unul dintre cele mai importante centre ale luptei naționale a românilor din Transilvania. Aici, Seton-Watson a întâlnit un mediu diferit, puternic centrat pe valorile ortodoxe și mai apropiat de cultura pur românească. În Arad, rezistența românilor în fața politicii de maghiarizare era coordonată de o elită politică și culturală românească aflată în plină formare⁶.

La Arad, Seton-Watson s-a întâlnit cu Ioan Russu-Șirianu, directorul „Tribunei”, care i-a lăsat impresia unui „naționalist fanatic”. El considera ideile federaliste ale lui A.C. Popovici, exprimate în lucrarea *Statele Unite ale Austriei Mari* (Leipzig, 1906), ca fiind nerealiste, la fel ca și ideea de autonomie a Transilvaniei, care ar fi trebuit obținută pe baze naționale și nu teritoriale. Ioan Russu-Șirianu admitea că nu exista o viziune politică unitară la nivelul reprezentanților românilor. În opinia sa era necesară o reuniune a liderilor români care să revizuiască programul P.N.R. din 1881, pe care îl considera depășit. El aprecia că guvernul ar fi permis desfășurarea unui astfel de Congres la Sibiu și considera că se poate obține aceasta prin colaborarea cu socialiștii maghiari. La întrebarea lui Seton dacă considera adevărate acuzațiile politicienilor maghiare aduse liderilor transilvăneni de daco-românism (mai precis realizarea unirii Transilvaniei cu regatul român),

⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol. I, pp. 165-167.

⁵ Radu Racovițan, *op. cit.*, p. 75.

⁶ Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, vol. I, pp. 168-169; vol. II, p. 942.

Russu-Șirianu a negat, precizând că aceste acuzații nu reprezintă decât un pretext pentru a li se refuza românilor drepturile cuvenite⁷.

A doua întâlnire la Arad a avut-o cu Vasile Goldiș. Iată ce spunea istoricul britanic în urma acestei întâlniri:

„Goldiș – deputat de Radna

Mi-a lăsat impresia unui om în mod evident rezonabil și moderat (mai ușor de discutat cu el decât cu Maniu și mult mai moderat decât Russu-Șirianu).

Am început prin a-i explica faptul că, mă situez de partea maghiarilor în problema Constituțională.

În privința separării de Austria, a declarat el, naționaliștii au hotărât că aceasta este o problemă care îi lasă indiferenți. În mod predictibil ei ar putea obține mai multe de la o Austrie Mare, dar cum acest proiect nu se situează pe teritoriul politicii practice, ei sunt gata să susțină Ungaria.

L-am întrebat care este părerea sa cu privire la tendințele 1) Separatiste, 2) Federaliste, 3) Autonomiste:

1) Mit Rumanien wollen wir gar nichts. A negat cu hotărâre acuzațiile de daco-românism. Singura situație în care românii ar putea fi de acord cu unirea cu Regatul, dacă s-ar putea realiza vreodată, ar fi aceea în care Germania și Rusia ar deveni slabe. Devreme ce ele sunt puternice (și a admis faptul că este mai probabil să devină mai puternice și nu mai slabe) separatismul ar fi o nebunie, căci România Unită nu ar putea exista de una singură. Acestea sunt niște năluci pe care nici un politician practic nu le-ar urma. E adevărat că există câțiva daco-romaniști, dar poporul nu împărtășește aceste idei. Poporul vrea doar să fie glücklich. Afirmația nu este adevărată nici în ceea ce privește presa românească.

2) Federalismul ar putea să reprezinte un avantaj pentru românii din Ungaria, dar nu se poate pune în practică, astfel că nu îl aprobă pe Popovici. Maghiarii se vor lupta până la moarte împotriva acestei idei, iar punerea ei în practică ar genera un asemenea cataclism, încât ar fi extrem de neînțelept să se încerce aplicarea ei. Mi-a dat copii ale celor două articole ale sale despre cartea lui Popovici apărute în Tribuna din Arad.

⁷ Vasile Popeangă, *Aradul. Centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

3) *Autonomie. În sensul lui Rudolf Springer (a făcut distincție clară între Rasă și Națiune). Adaptarea autonomiei bisericești la rasă. Dacă este posibil să permiți autonomia bisericii, de ce să nu o permiți și la nivelul rasei.*

L-am întrebat dacă religia joacă vreun rol în această problemă. A spus că nu, erau chiar mulțumiți în ceea ce privește problemele religioase, astfel că nu are nicio legătură. Există doar o plângere – existența celui Verordnung potrivit căruia „copii trebuiau învățați Catehismul în maghiară!”

Mi-a lăsat impresia că ilegalitățile directe nu erau atât de frecvente la Arad, mai degrabă era vorba de incapacitatea de a pune în aplicare legile existente. Este ferm convins, la fel ca și Rudolf Springer, că în momentul în care va fi acordată autonomia națională, și Nationalitätenfrage va fi rezolvată.

Aproape toți românii din și din apropierea Aradului sunt ortodocși. În Comitatul Arad 85% sunt români. Aradul are 60 000 de locuitori (dintre care doar 8 000 sunt nemaghiari).

S-a plâns de sistemul Virilismus (un anumit număr de locuri din Comitat alocate celor care plăteau cele mai mari impozite) care făcea ca maghiarii să întreacă orice alt element etnic chiar și într-un comitat nemaghiar precum Aradul, unde românii reprezentau 85% din populație. Însă a fost de acord cu mine că avem de-a face în erster Linie cu o reglementare anti-democratică, mai degrabă decât una îndreptată împotriva naționalităților și, astfel, s-ar putea ca mulți maghiari să fie împotriva acesteia.

Apoi a luat Gesetzbuch-ul în maghiară și apoi s-a oprit la câteva părți din Legea Gleichberechtigung din '68, subliniind următoarele: a) nici măcar o singură Volksschule în care româna să fie limba de predare, în ciuda paragrafului...; b) gimnaziile românești sunt în întregime sprijinite de către români. Statul nu contribuie cu nimic la susținerea lor; c) nici măcar un singur Obergespann sau Alispán nu a fost numit vreodată. Doar 2 sau 3 la început, pensionați după câțiva ani.

A făcut referirea la ceea ce scria Kossuth despre naționalități, ceea ce susținea Deak etc. A recunoscut faptul că, între români există diferențe de opinie – de ex. un grup din Banat și din Ungaria propriu-zisă nu doresc autonomia Transilvaniei.”⁸

⁸ Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, op. cit., vol. I, pp. 170-171. Traducerea textului din limba engleză a fost realizată de către autorul articolului. Expresiile în limba germană au rămas în original, așa cum le-a inserat R.W. Seton-Watson.

Relatarea lui Seton-Watson reprezintă un document istoric valoros deoarece ea surprinde, la fel ca și o fotografie, imaginea lui Vasile Goldiș în vara anului 1906. Mulțumită acestei relatări aflăm care sunt problemele majore care îl preocupau pe Vasile Goldiș, în calitate de lider al românilor transilvăneni, care sunt temerile, dar și speranțele lui. Ne aflăm în fața unui conducător politic matur, a cărui principală grijă o reprezintă binele românilor din Transilvania. Rațional, mergând pe linia Realpolitik-ului, respinge ideile care i se par în acel moment imposibil de pus în practică (federalizarea Austriei, unirea cu România). Vasile Goldiș se dovedește, de pe acum, adeptul politicii pașilor mărunți și bine calculați. Astfel, el își dorește să împlinească pentru început obiective clare, referitoare în principal la școala românească, la susținerea ei de către stat și la utilizarea limbii române în procesul de predare. Se dovedește, de asemenea, un excelent cunoscător al legii, fapt care îl va face capabil să lupte cu eficiență sporită pentru cauza românească. De altfel, Seton-Watson se va folosi de întâlnirea cu Vasile Goldiș și de lucrurile pe care le-a aflat de la el, în discuțiile ulterioare cu maghiarii.

Călătoria din mai-iunie 1906 al lui R.W. Seton-Watson în Transilvania, va determina o schimbare fundamentală în concepția acestuia despre Imperiul Austro-Ungar și despre situația naționalităților din cuprinsul acestuia. Din acest moment, istoricul britanic devine un apologet, obiectiv și bine argumentat, al dreptului la autodeterminare al națiunilor din monarhia dualistă. Va apăra această poziție atât în primul cât și în cel de-al doilea război mondial, dovedindu-se un prieten adevărat al națiunii române, căreia îi rămâne datoria să îi păstreze imaginea vie în memoria generației actuale și a celor care vor urma.

BIBLIOGRAFIE

Bodea, Cornelia, Seton-Watson, Hugh, *R.W. Seton-Watson și românii (1906-1920)*, vol. I-II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Popeangă, Vasile, *Aradul. Centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Racovițan, Radu, *Istoricul R.W. Seton-Watson (1879-1951), membru de onoare al Astrei*, în „Transilvania”, Sibiu, vol. 11, 2015, pp. 74-75.

Seton-Watson, Hugh, Seton-Watson, Christopher, *The Making of a New Europe. R.W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Seattle, University of Washington Press, 1981.

Contribuția lui Traian Vuia la înfăptuirea Unirii din 1918 și la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)

The Contribution of Traian Vuia to the Great Union of 1918 and to the Peace Conference of Paris (1919-1920)

Radu HOMESCU
Prof.univ.dr. Universitatea București
raduhomescu@gmail.com

Abstract

As a outstanding personality who pioneered new grounds in the field of world aviation, Traian Vuia also advocated for the rights of Romanians in the Austro-Hungarian Empire. He published articles in the press printed in Romania and also in France, revealing that the Romanians were subject to ill-treatment and disgrace. In Paris, he initiated the National Committee of Romanians from Transylvania and Bukovina, as well as the publication 'La Transilvanie', thus militating for the very idea of Unity. During World War 1 (1914-1918), Traian Vuia, together with other Romanians, organized in France and Italy the legions of Romanian volunteers from the Austro-Hungarian prisoners of Romanian nationality. He was selected in the Delegation for the Paris Peace Conference. As a member of the Delegation, he could facilitate the acceptance of some members in freemasonry in order to achieve fraternal help in favor of Romania. Traian Vuia accomplished numerous diplomatic missions in the Delegation, contributing together with Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Alexandru Vaida-Voevod, Caius Brediceanu, etc., to the success of this major cause. As Caius Brediceanu himself affirmed, Traian Vuia, involved in so many contributions to the Paris Peace Conference, can be considered as 'one of the greatest ones of the Nation'.

Rezumat

*Pionierul aviației mondiale Traian Vuia a fost un militant activ pentru drepturile românilor din monarhia austro-ungară, contribuind prin acțiuni remarcabile la pregătirea spirituală și politică a unității naționale, la realizarea Marii Uniri. Din 1901 publică în presa română din țară, și, mai apoi, în cea franceză, articole de informare și analiză politică a stării de fapt de dinaintea primei conflagrații mondiale, din timpul desfășurării războiului și, ulterior, în vederea luptei pentru înfăptuirea Marii Uniri. La Paris organizează **Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina** și înființează revista **La Transilvanie**, organ al Comitetului care a militat fervent pentru Unire. Împreună cu alți patrioți români organizează **legiunile de voluntari români din Franța și Italia** recrutați din rândul prizonierilor austro-ungari de naționalitate română care să lupte împotriva Puterilor Centrale. În calitate de membru al Delegației la Conferința de Pace de la Paris, Traian Vuia, prin relațiile sale, a facilitat intrarea în masonerie a celor mai importanți membri ai Delegației, în frunte cu Alexandru Vaida-Voevod, premier al României, pentru a obține facilități din rândul Consiliului Celor Patru, care aparțineau masoneriei și care luau deciziile Conferinței de Pace, granițele României Mari fiind unul*

din subiectele în litigiu. A colaborat cu Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Alexandru Vaida Voevod, Caius Brediceanu etc. fiind implicat în acțiunile diplomatice ale părții române până la data semnării Tratatului de la Trianon.

Keywords: Traian Vuia, Paris, Union, articles, 1918.

Cuvinte-cheie: Traian Vuia, Paris, Unire, articole, 1918.

Traian Vuia a înscris în cartea istoriei noastre pagini de nestrămutată iubire de neam și țară, de înalt patriotism. Activitatea inventatorului român pe tărâmul vieții naționale – sociale și politice – de pregătire și realizare a actului Unirii de la 1 Decembrie 1918, nu este îndeajuns cunoscută, dimpotrivă, inexistența unui demers conjugat de diseminare oficială din partea istoricilor noștri, a marilor sale realizări întreprinse departe de țară și în folosul exclusiv al acesteia, nu a intrat nici în manualele de școală și nici în enciclopediile românești sau străine. Este adevărat, s-au scris lucrări bine documentate, în special cele semnate de prestigioși istorici bănățeni, precum și de prieteni apropiați ai ilustrului inventator, dar ale căror contribuții deosebit de valoroase nu au cunoscut răspândirea necesară în cunoașterea monumentalei și complexe personalități, care a fost pionierul aviației mondiale născut la Surducul Mic. Realizările sale tehnice prioritare în aeronautică le putem afla, atât în România și în Franța, cât și în cel mai important muzeu de profil din lume și anume *National Air and Space Museum of the Smithsonian Institution* din Washington D.C. În schimb, despre remarcabila sa activitate socio-politică și diplomatică, desfășurată de-a lungul a câtorva decenii, nu găsim decât foarte puține indicii în muzeele țării noastre și deloc în cele străine. Cât despre arhivele noastre și cele franceze, ele dispun de multe documente care așteaptă, în continuare, să fie cercetate.

Traian Vuia a fost un militant fervent pentru drepturile poporului român. A fost deosebit de bine informat în domeniile istoriei, sociologiei, statisticii și demografiei, filosofiei, politicii, dreptului internațional și diplomației. Cunoscător al limbilor franceză, latină, germană, engleză, italiană, sârbă și maghiară, Vuia a avut acces nelimitat la documentația istorică, filosofică, la presa scrisă internațională, la dialogul cu cele mai importante personalități politice și diplomatice din Franța, Marea Britanie, Statele Unite, Germania, Austria, Italia, Cehoslovacia, Serbia, Slovenia, Polonia etc. Fiind unul dintre puținii oameni preocupați și implicați în domeniul zborului mecanic din Franța, Traian Vuia era anturat, dar și cunoscut prin intermediul publicațiilor, de cele mai influente personalități din sfera politicului, diplomației, tehnicii, științei și culturii, a mediului universitar, jurnalistic, asociațiilor și cercurilor elitiste pariziene – cu toții

dornici să cunoască progresele din domeniul începutului aeronauticii găzduit de Paris, Orașul Luminilor. Acest mediu propice influențelor pentru demersurile românești în țara sprijinitoare a cauzei noastre naționale de întregire a teritoriilor aflate sub stăpânire străină, a fost constant și fructuos valorificat inclusiv de Vuia, în calitatea sa de constructor-strateg al relațiilor internaționale, în echipă cu ilustre personalități precum Ion I. C. Brăteanu, Take Ionescu, Alexandru Vaida-Voevod, Nicolae Titulescu, Caius Brediceanu, Ioan Cantacuzino etc., implicate în pregătirea Marii Uniri din 1918 și în consfințirea acesteia în actul final al Conferinței de Pace de la Trianon. În împrejurările menționate, hotărâtoare pentru România, Traian Vuia a desfășurat o activitate intensă și eficientă, dar puțin cunoscută în societatea românească, de ieri și de azi.

În pregătirea a ceea ce avea să se înfăptuiască la 4 iunie 1920 prin semnarea, inclusiv de către Ungaria, a recunoașterii Unirii de la 1 Decembrie 1918 și a consfințirii granițelor României, ale Austriei și ale regatelor Serbia, Croația, Slovenia și Cehoslovacia, Traian Vuia – cunosător în profunzime al situației din Banat și Transilvania, precum și din România – posedând serioase cunoștințe de drept internațional, despre doctrinele politice și economice, dotat cu un simț politic pragmatic și dublat de o intuiție și de o logică solide, specifice oamenilor de știință și tehnică, marele inventator român a exprimat, cu spirit critic realist și intransigent, opiniile sale, neîncătușate, asupra gravelor și importantelor probleme care stăteau în fața frontului de luptă pentru realizarea unității naționale și teritoriale. Curajos expuse, alegațiunile sale au văzut lumina tiparului în presa de limbă română din Banat, Transilvania și România, respectiv în cea de limbă franceză din Franța, principalele publicații fiind **Drapelul** (Lugoj), **Viața socială** (București), **Orizontul** (București), **Sămănătorul** (Brașov), **Luceafărul** (Timișoara), **Fruncea** (Timișoara), **La Transylvanie** (Paris) și **La Roumanie** (Paris) – primul articol apărând la Lugoj în **Drapelul** (1901). Un rol deosebit de important l-a jucat studiul său intitulat **Le Banat (Timishana)**, apărut la Paris în 1918, sub forma unei broșuri, difuzată în cancelariile europene, precum și în Statele Unite, fiind pusă, de asemenea, pe masa Conferinței de Pace de la Paris. Broșura conține argumente statistice solide, extrase din datele oficiale maghiare și austriece, precum și o hartă, toate doveditoare ale dreptului românilor la autodeterminare, la alipirea Banatului și Transilvaniei la Țara Mamă.

Traian Vuia a fost savantul care a contribuit la îmbogățirea patrimoniului universal de gândire și creație, la realizarea primilor pași în aviație, adăugându-i-se numele, totodată, la importantul șir de personalități ale vremii care au crezut în democrație și care au militat pentru instaurarea

ei în Europa și în lume. Statura sa intelectuală, de doctor în drept, cu serioase cunoștințe tehnice și de fizică, a fost dublată de o moralitate și modestie ieșite din comun. De asemenea, studiase serios multă filosofie și sociologie. Preferații săi erau: **Herbert Spencer** – filosof, sociolog și psiholog englez, întemeietorul pozitivismului, fondatorul „școlii organice” în sociologie; **Spinoza** – pe care l-a studiat în limba latină și pe **Hegel**, în germană. Trebuie precizat că în 1901 obține la Budapesta titlul de *doctor în drept* însoțit de distincția academică *Magna cum laude* cu teza intitulată ***Militarism și industrialism, regimul de status și contractus***. În disertația sa de doctorat ideile originale, avangardiste pentru primul an al secolului al XX-lea, sunt consecvent continuate într-un serial de articole pe care le publică la Lugoj în ***Drapelul*** sub titlul ***Viitorul***.

În privința gândirii sale politice, în strânsă legătură cu situația popoarelor oprite din imperiu austro-ungar, Vuia demonstrează, în acea perioadă, că ignorarea principiului naționalităților este o chestiune de inactualitate, ținând cont de faptul că preceptul a avut ca efect emanciparea popoarelor, așa cum o demonstrează istoria modernă: *Principiul de naționalitate duce înaintea popoarele, cari țin cont de el, le mărește și le asigură victoria... Cine încearcă a-l comprima, îi mărește puterea. Din ce ne nisui (străduim – n.n.) mai tare a-l stăpâni, cu atât mai tare îi crește violența. Acesta este un fapt al evoluției generale, pe care nime nu o poate opri și orice rezistență e un anacronism. Acest principiu își are baza și izvorul în cele mai nobile cuceriri, în cele mai mari revindicațiuni, cu cari se fălește epoca modernă – egalitatea, suveranitatea poporului, regimul constituțional și parlamentar, descoperirile științei, difuzia luminii, cultura filologiei și a literaturii. Mișcările naționale au deci rădăcina lor în tot ce constituie caracterul deosebit al societății actuale... Urmează deci că pentru a le opri trebuie să oprim orice progres și să mănăm îndărăt popoarele în evul mediu. Aceia cari prin un regim absolut de orice formă cred a-l putea sufoca, comit un anacronism. Acest proces dizolvă imperiile cu popoare subjugate. A dizolvat și continuă să dizolve Turcia și va dizolva și imperiul austro-ungar. Traian Vuia nu vede posibilă soluționarea problemei naționale fără grave crize, fără mișcări revoluționare. Anacronismele din imperiu dualist, menținute prin legea electorală, legea presei, măsuri economice de tip medieval, inclusiv ignorarea principiului naționalităților, vor conduce la destrămarea construcției dualiste. Popoarele cari țin cont de progresul omeniei cresc și triumfează, iar acelea cari apără și susțin instituțiile trecutului, în butul (scopul – n.n.) unui succes aparent, slăbesc și decad. Prudența recere să nu facem niciodată pentru alții legi pe cari nu le-am accepta noi înșine. Maghiarii se laudă cu forța, istoria, însă, ne*

demonstrează la ce lamentabile dezastre poate reduce omenirea ambițiunea unită cu forța, ei au uitat cu totul maxima lui Deák «dacă voiți să fiți liberi, începeți a fi drepți».

Prevăzând izbucnirea marii conflagrații, în care vor fi antrenate, în primul rând, țările Europei, Traian Vuia se gândește, cu multă speranță, la faptul că după război bătrânul continent va deveni o nouă Europă, cu o politică democratică, în concordanță cu aspirațiile popoarelor ei. În articolul său din 1914 intitulat ***Criza politică europeană***, Vuia arată că este vorba despre o criză politică și economică generală, determinată de *nefericita organizare politică a Europei care chiar în statele cele mai mari și prin urmare mai hotărâtoare în viața popoarelor din Europa este astfel alcătuită încât numai la aparență servește interesele națiunilor, de fapt stă în slujba altor interese. Pentru susținerea acestor alte interese este indispensabilă asmuțirea popoarelor întreolaltă și dominarea tuturor prin molohul militar*. Popoarele sunt împovărate de cheltuielile militare, iar analistul politic Traian Vuia consideră că acestei stări de lucruri *i se va pune capăt chiar prin molohul militar în forma unui război european, în urma căruia se va ridica de sine în Europa o organizație politică democratică corespunzătoare intereselor neamului*. Căci, așa cum afirma el în 1903, *destinul omenirii pare a fi udat căile progresului cu sânge*.

În contextul asperităților între statele europene și al politicii de pregătire a stării de beligeranță care a condus la marea conflagrație mondială, ilustrul nostru compatriot bănățean, posesor a unor vaste și profunde cunoștințe politice și de drept internațional, s-a implicat în lupta pentru drepturile națiunii române judecând situația existentă și apreciind că destrămarea imperiilor austro-ungar și țarist este obiectivă, creând condiții favorabile eliberării provinciilor românești și alipirii lor firești la România. Trebuie precizat că neutralitatea României, în vâltoarea marii conflagrații, era o soluție provizorie, o etapă necesară pe calea încheierii alianței cu Antanta care promitea sprijinul pentru unirea cu România a provinciilor românești aflate în chingile monarhiei austro-ungare măcinată în acele timpuri de o criză profundă fără soluții de ieșire. Spirit vizionar, Traian Vuia a argumentat convingător că finalitatea stării de lucruri din imperiu este eliberarea necondiționată a popoarelor înjugate. În același timp, fiind convins de necesitatea alianței cu puterile Antantei, Traian Vuia se află în fruntea emigrației române din Franța și înființează la 30 aprilie 1918 **Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina**, fiind numit președintele acestuia. Ulterior a îndeplinit și pozițiile de vicepreședinte și secretar general al Comitetului. Mai mult, în timpul primului război mondial Vuia a lucrat în cadrul **Biroului de Investiții al**

Ministerului Apărării Naționale din Franța, valorificându-și cunoștințele tehnice la realizarea unor noi arme și la perfecționarea celor existente. În această perioadă, el elaborează un manifest adresat ostașilor români, sârbi, cehi și slovaci înregimentați în trupele austro-ungare, mobilizându-i la refuzul vărsării de sânge pentru o cauză străină intereselor lor și care se va întoarce ca un bumerang împotriva-le. Manifestul, multiplicat, a fost lansat de avioanele franceze în teatrul de operațiuni de pe frontul italian. În conținutul său manifestul îndemna ostașii să militeze pentru libertate, pentru descătușarea popoarelor lor din chingile imperiale.

În declarația dată publicității, **Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina**, exprima aserțiunea eliberării de sub dominație, chemând pe toți românii la o acțiune solidară în vederea atingerii țelului național: unirea tuturor provinciilor românești cu Țara. În funcțiile pe care le-a deținut în cadrul Comitetului, Traian Vuia a desfășurat o amplă și salutară activitate de organizare a unor **legiuni de voluntari** transilvăneni și de constituire a unui comitet unic al românilor stabiliți în Franța și Italia, inițiativă agreată de guvernul și comandanții militari ai Franței. Înființarea legiunii de voluntari a intrat în atribuțiile generalului **Dumitru Iliescu**. Mai trebuie remarcat faptul că în vederea organizării unităților de voluntari care să lupte împotriva Puterilor Centrale, guvernul român a sprijinit inițiativa prin trimiterea la Paris, spre finele anului 1917, a unui grup semnificativ de intelectuali, din Regat și Transilvania, format din 30 de universitari și 40 de parlamentari. Din rândul acestora reținem următoarele notabilități: **dr. Nicolae Lupu, Simion Mândrescu, Dumitru Drăghicescu, Traian Lalescu, dr. Thoma Ionescu** (fratele diplomatului Take Ionescu), **Toma Stelian, Orest Tafrali, Constantin Banu-deputat, Jean Th. Florescu, Dragomir Hurmuzescu, George Murnu, Nicolae Coculescu, Ermil Pangrati, Dimitrie Comșa etc.**

La Paris, în 17 ianuarie 1918, apare primul număr al săptămânalului **La Roumanie**, organ de presă destinat apărării drepturilor românești, care ulterior devine *organ săptămânal al unității naționale române* și care își încetează apariția în iunie 1919. Publicația este condusă de politicianul **Paul Brătășanu**, fost senator și membru al Partidului Național Român și de deputatul **Constantin Banu**, având drept colaboratori prestigioșii ziariști **Constantin Mille** și **Emil D. Fagure**. În cuprinsul paginilor ei, regăsim numele lui **Traian Vuia** exprimându-și opiniile solid elaborate vizând drepturile românilor oprimați din imperiul austro-ungar, protestând față de condițiile grele, economice și teritoriale, impuse României de Pacea de la București (7 mai 1918) ș.a.

Traian Vuia a cunoscut și cultivat personalități de seamă ale emigrației cehe, slovace, sârbe, poloneze etc. aflate în capitala Franței. Printre ei se numără **Edvard Beneș**, ministru de externe al Cehiei, reprezentant al emigrației cehe și șef al delegației la Conferința de Pace, ulterior premier și președinte al Cehoslovaciei. Vuia participă la conferințele acestuia organizate la Paris și cunoaște pe **Roman Dmowski**, cel care a avut o importantă contribuție la refacerea statului polonez, șef al delegației la Conferința de Pace, precum și pe contele **Luio Voinovici**, jurist și publicist muntenegrean, fost secretar al cneazului Nicolae I Petrovici, fost ambasador al Muntenegrului la Vatican și delegat la Conferința de Pace de la Londra (1913). Totodată, Traian Vuia era în bune relații cu **Henry Franklin-Bouillon**, deputat (din gruparea radical-socialistă), ministru de stat și membru al Comitetului de Război (1917), diplomat francez.

În timpul conflagrației mondiale, Traian Vuia a întreținut strânse legături inclusiv cu mișcarea socialistă franceză, precizând că *în Anglia și Franța, ca în toată lumea din Occident, organizațiile socialiste sunt tot atâția factori de forță al căror cuvânt apasă greu în cumpăna marilor hotărâri ale statelor respective. Neamurile subjuate din Austro-Ungaria aveau tot interesul ca să obțină și concursul socialiștilor în marele lor sbucium pentru libertate.* Trebuie menționat că primul forum socialist, care s-a ocupat de problema naționalităților din imperiul habsburgic, a fost Congresul de la Londra, care a elaborat un program în această chestiune și la care partea română a avut un singur participant, în persoana doctorului Nicolae Lupu. La Paris, primele manifestări organizate de socialiștii francezi la care a participat activ Traian Vuia, în calitate sa de reprezentant al transilvănenilor, sunt cele prezidate de profesorul de la Sorbona **Mario Roques**, lingvist, filolog și romanist, preocupat de limba și literatura română, editor al *Paliei de la Orăștie*, conducător al revistei *România* și întemeietor al Institutului de Filologie Română din Paris. În raport direct cu problemele de mare interes ale emigrației române în fruntea căreia se afla, Traian Vuia frecventează cu regularitate adunările socialiștilor, arătând că *D-l Albert Thomas, șeful mișcării socialiste și revoluționarul înțelegător al vremii a făcut eforturi uriașe pentru a lămuri și determina puternica opinie publică socialistă, ca să accepte ca unul din scopurile supreme ale războiului, dezrobirea națiunilor subjuate.* Precizăm că în 1920 Albert Thomas devine președintele Biroului Internațional al Muncii de pe lângă Liga Națiunilor, funcție pe care o îndeplinește până în 1932. Contrar majorității membrilor, a existat în sânul mișcării socialiste franceze o grupare minoritară care se opunea dezmembrării Austro-Ungariei.

De la Traian Vuia aflăm că *minoritarii socialiști din Franța, în frunte cu Jean-Laurent-Frederick Longuet, deputat socialist, director al gazetei «Le Populaire» și al cărui bunic a fost Karl Marx, pledau pentru menținerea imperiului austro-ungar, pretinzând, pentru a atrage masele sociale de partea lor, că dezrobirea națiilor din Austro-Ungaria reclamă prelungirea războiului. Toată lumea înțelegea că această campanie era inspirată, susținută și alimentată de către germani. Mai mult, de la Vuia aflăm că Albert Thomas, sprijinit de amici și de reprezentanții națiunilor oprite, a reușit să-și impună teza și să convingă opinia socialistă din Franța că războiul, din contra, se va scurta prin rezolvirea problemei naționalităților și că rezolvarea aceasta va înlătura pentru vecie una din cauzele esențiale provocatoare de războaie. Traian Vuia menționează ajutorul oferit de socialiștii francezi, grupați în jurul lui A. Thomas și sprijiniți de delegații Belgiei care afirmau că socialismul internațional a făcut o mare greșală atunci când a voit să devină internațional înainte de a fi național și că socialismul stă în fața unei evidente primejdii atunci când se desinteresează de soarta popoarelor asuprite.*

Trebuie subliniat că dintre toate naționalitățile oprite din Austro-Ungaria, românii erau cei mai vitregiți, după cum arăta Traian Vuia: *Noi românii eram până la această epocă condamnați de a rămâne simpli spectatori îndurerați ai sforțărilor pe care aliații le făceau pentru biruința Dreptului, a Dreptății și Libertății. Toată lumea vorbea de cehi, de slovaci, de cehoslovaci, de italieni, dar de români prea puțin (și ș-atunci rău !), iar de ardeleni de loc.*

Apartenența lui Traian Vuia la mișcarea socialistă trebuie menționată și în legătură cu un episod din viața sa de politician. În urma binecunoscutelor eforturi în lupta pentru unirea Banatului și a celorlalte provincii românești cu Țara Mamă, amicii săi din Lugoj l-au propus candidat, în circumscripția Răcășdia pentru alegerile parlamentare din 1919. Unii din reprezentanții Partidului Național Român l-au contestat pentru că a fost socialist. Vuia își retrage candidatura și-i scrie avocatului George Dobrin, politician bănățean de seamă, explicându-i că el a aderat la Comitetul de înțelegere socialistă între aliați, prezidat de Albert Thomas, deoarece în acest Comitet toate popoarele iredente din vechia monarhie austro-ungară au fost reprezentate. Cehii aveau în acest comitet ca reprezentant pe Dr. Beneș, care azi este Ministru de Externe al Republicii Cehoslovace. Acest Comitet nu numai că nu era contra minorităților, ci avea ca misiune a arăta socialiștilor și opiniunii publice din Apus, că eliberarea naționalităților oprite de Austro-Ungaria este un postulat al democrației... Am devenit socialist din patriotism, sinceritatea mea nu a

tras-o nimeni la îndoială și azi toate cercurile unde mă învârtesc, se știe, ce opinie am. Cu justificată tristețe și cu demnitate, Traian Vuia precizează: Dacă mi-aș fi încrucișat brațele aici (în Franța – n.n.) în decursul războiului și nu aș fi făcut nimica, cei din Centru (eșichierului politic – n.n.) m-ar afla demn de a fi reprezentant al poporului, dar fiindcă din patriotism am intrat în partidul socialist și acum tot din considerațiuni patriotice doresc să rămân fidel principiilor odată adoptate, mă văd descalificat. Cei din Centru doresc poate ca partidul socialist să cadă cu totul sub direcțiunea străinilor, dușmanilor a tot ce este românesc ?...În timp ce cehoslovacii fac din un socialist un Ministru, la noi patriotismul acelaia care a făcut parte din același Comitet (ca și cehoslovacul – n.n.) este discutat.

În prima decadă a lunii martie 1918 Vuia participă la o conferință organizată de reprezentanții cehilor, slovacilor, iugoslavilor și polonezilor, împreună cu Comisia de Afaceri Străine a Senatului Franței. Intervenind, Traian Vuia a subliniat insistent asupra singurei soluții menită să rezolve problema națională din imperiu, exprimându-se astfel: *Autonomia preconizată de unii pe seama popoarelor oprite din imperiul habsburgic este o imposibilitate, că federalizarea propusă de alții este irealizabilă și că unica soluție acceptabilă și ducătoare la scop este independența tuturor acestor popoare.*

La 8 iulie 1918, printr-o notă a Ministerului francez al Afacerilor Externe cu privire la proiectul realizării legiunii sunt abordate aspecte care-l interesau pe Vuia. Așa de pildă sunt prezentate sintetic acțiunile românilor din Franța, Italia și Statele Unite ale Americii, precum și portretele personalităților românești implicate în organizarea și coordonarea acțiunilor acestor legiuni. În Franța sunt prezentați filosoful, sociologul și diplomatul **Dumitru Drăghicescu**, cunoscut promotor al neoliberalismului, **generalul Dumitru Iliescu**, cel care a condus delegația României în iulie 1917 la lucrările Conferinței interaliatice la Paris, și **Traian Vuia** despre care semnatul notei ministerului francez al afacerilor externe remarcă că *dl. Vuia are avantajul că este transilvănean; el este un bărbat capabil și serios.* În Italia se remarcă ca organizator al legiunii ardeleanul **Simion Mândrescu**, lingvist și folclorist, iar în SUA preotul și politicianul **Vasile Lucaciu**. În nota menționată sunt aduse și critici la adresa neînțelegerilor dintre membrii emigrației române, propunându-se sprijinul pentru constituirea unui comitet *pur transilvănean* care să reunească *pe domnii Mândrescu, Vuia, Lalescu, Ursu, Stoica și părintele Lucaci* într-un organism unic. Președintele Franței, **Raymond Poincaré**, aprobă la 22 octombrie 1918, prin decret, înființarea *Legiunii Române*.

În toamna lui 1918, Imperiul austro-ungar intră în starea de dezintegrare datorită luptei îndârjite a popoarelor oprimate, iar pe de altă parte, la 11 noiembrie 1918 are loc armistițiul între Germania și Puterile Aliate, evenimente care au condus la imposibilitatea intrării în teatrul de război a unităților militare (legiunilor) preconizate de Traian Vuia.

La inițiativa lui, Comitetul Național din Transilvania și Bucovina editează, începând cu 15 mai 1918, revista de propagandă bilunară intitulată ***La Transylvanie*** care apare la Paris sub patronajul unor importante personalități franceze progresiste din sfera politică, militară și din cea a științei și tehnicii. Sunt edificatoare numele următorilor: academician **Paul Deschanel**, președintele Camerei Deputaților, devenit președinte al Franței în 1920, **Edouard Herriot**, scriitor, șef al partidului radical-socialist, primar al Lyon-ului, **D. Kerguezec**, deputat, **Jean Cruppi**, deputat, fost ministru, **Henri Michel**, senator, **H. Franklin-Bouillon**, deputat, **Georges Lacour Gayer**, academician, președintele Comitetului franco-român, **R. Georges Lévy**, academician, profesor la Școala de Științe Politice, **Emmanuel de Martonne**, profesor de geografie la Sorbona, **Etienne Fomol**, secretar general al Parlamentului interaliat, **Mario Roques de Martonne**, **G. Herve** și **Albert Thomas**, șeful mișcării socialiste. De-a lungul apariției revistei, ideile ce o străbat vizează cu obstinație necesitatea eliberării popoarelor opresate din imperiul austro-ungar, dreptul la autodeterminare și astfel, la constituirea statelor naționale. În paginile revistei, Traian Vuia susține cu tărie, că provinciile românești aflate sub dominația Austro-Ungariei trebuie mai întâi să-și declare independența, iar apoi să consimtă liber la unirea lor cu Țara-Mamă. Unirea – sublinia Vuia – poate avea loc doar în virtutea a două acte: prin anexiune (adică încorporare prin violență) sau printr-un act de unire. Actul de anexiune nu poate fi acceptat deoarece reprezintă un act unilateral și nu necesită consimțământul părților anexate, în timp ce *uniunea* (unirea – n.n.) *este un act bilateral și are două faze. Pentru ca o țară să se poată uni cu alta, ea trebuie să aibă posibilitatea să-și exprime în mod liber voința sa*, așa cum sună principiile președintelui Th. W. Wilson.

În tribuna emigrației române din Franța, ***La Transylvanie***, prin articolul *Un Oubli* (*O uitare* – n.n.) Traian Vuia adresează o notă președintelui Comisiei parlamentare a Afacerilor Străine din Franța prin care semnalează că presa franceză a publicat două tabele care enumerau popoarele aliate, precum și cele oprimate, dar în nici unul nu figurează românii. În intervenția sa Vuia își exprimă regretul arătând injustețea omisiunii și motivând că *România poate actualmente să ia loc între națiunile cele mai oprimate și ultimul Tratat de la București n-a ușurat cu nimic jugul românilor din Transilvania*.

Într-un alt număr al revistei **La Transylvanie**, Traian Vuia precizează că nu poate concepe ca Antanta să nu ducă până la capăt nimicirea totală a militarismului prusac, arătând că *să învingi militarismul, dar să-i lași mijloacele pentru a se reface, este o întreprindere așa de monstruoasă, că noi nu credem că aceasta ar putea să fie scopul războiului Antantei.*

Sosirea la Paris, la 22 iulie 1918, a lui **Take Ionescu**, adept fervent al alianței cu Antanta, a impulsionat serios activitatea emigrației române. Împreună cu **Nicolae Titulescu** și alți colaboratori se deplasează din capitala Franței la Londra pentru întrevederi cu premierul **David Lloyd George** și cu emigrația românilor din Transilvania, cu **George Moroianu** care lucra la Foreign Office în domeniul problemelor românești. La 3 octombrie 1918, ia ființă la Paris **Consiliul Național al Unității Române**, prin reorganizarea Consiliului Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, avându-l ca președinte pe **Take Ionescu**, iar ca vicepreședinți pe **Vasile Lucaciu**, **Octavian Goga**, **dr. C. Angelescu** și **Jean Th. Florescu**. Din Comitetul Consiliului făceau parte **dr. I. Cantacuzino**, **N. Titulescu**, **P. Brătășanu**, **Thoma Ionescu**, **T. Vuia**, **D. Drăghicescu**, **C. Diamandi**, **G. Mironescu**, **S. Mândrescu**, **G. Moroianu**, **I. Ursu**, **C. Mille**, **I. Găvănescu**, **Sever Bocu**, **Partenie Cosma**, **V. Stroescu** și alții. Recunoașterea oficială a Consiliului Național al Unității Române are loc după cum urmează: la 12 octombrie 1918 de către **Stéphen-Jean-Marie Pichon**, ministrul francez de externe; la 5 noiembrie de către **Robert Lansing**, secretarul de stat al Statelor Unite ale Americii; la 11 noiembrie de către ducele **Arthur James Balfour**, ministrul britanic de externe; la 22 noiembrie de către baronul **Giorgio Sydney Sonnino**, ministrul de externe al Italiei. Consiliul a desfășurat ofensive serioase în plan politic pentru contracararea tentativelor de federalizare ale Imperiului Austro-Ungar, respectiv de păstrare a Ungariei Mari.

Deși în nou înființatul Consiliu Traian Vuia a acceptat să fie membru, Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina și-a continuat în paralel activitatea, fără promovarea unor hotărâri disjuncte cu acest recent *comitet provizoriu*, așa cum îl considera pionierul aviației mondiale. Statutul Consiliului Național al Unității Române a fost recunoscut de Prefectura de Poliție franceză, iar Comitetul Consiliului a obținut autorizația de la Ministerul de Război al Franței de a recruta voluntari pentru legiunile care să combată alături de armatele aliaților – menționează Vuia. Totodată, Comitetul a vizitat, împreună cu patru ofițeri din România lagărele prizonierilor români *iredenți*, izbutind să le amelioreze situația, precum și să recruteze voluntari pentru legiuni, aceștia urmând a fi instruiți într-un lagăr separat. Constituirea Consiliului a avut loc la 1 august 1918, în

cadrul unei adunări generale prezidate de **Louis Marin**, deputat de Nancy, însoțit de câte un reprezentant al Ministerului de Război și al Ministerului Afacerilor Străine din Franța, cu propunerea ca președintele, după formarea Consiliului din români de pe ambele versante ale Carpaților, să fie **dr. Ion Cantacuzino**. Într-o scrisoare adresată lui Take Ionescu, Traian Vuia propune ca majoritatea membrilor Consiliului să fie românii *iredenți*, din provinciile subjugate, iar membrii acestui Consiliu Național al Unității Române să formeze un început de guvern care să mobilizeze populația civilă românească din provinciile oprite. În același timp, Vuia precizează că acest Consiliu nu se poate substitui Consiliului Național al Românilor din Transilvania și Bucovina.

Activitatea lui Traian Vuia în anul 1918 este în totalitate dedicată, ca a întregii emigrații române din Franța, aceluiași scop, în acele momente decisive pentru Unire, mai ales prin convingerea opiniei publice europene privind cauza dreaptă a națiunii noastre. După cum menționează istoricul Elena Borugă, opiniile lui Traian Vuia *s-au situat pe pozițiile cele mai înaintate ale vremii. El a militat pentru înfăptuiri radicale, democratice. În problema națională Traian Vuia preconiza eliberarea tuturor popoarelor oprite, acordarea dreptului acestor popoare de a-și hotărî singure soarta, iar în ceea ce privește pe românii din Transilvania, a căror năzuință o cunoștea foarte bine, cerea să se unească cu România, însă noua Românie trebuie democratizată.*

Sunt semnificative acțiunile întreprinse de președintele Comitetului Național al Românilor din Transilvania și Bucovina. Printre ele, una reține atenția. Astfel, în articolul intitulat *Comemorarea revoluției românilor din Transilvania din 1848*, publicat în *La Transylvanie* în iunie 1918, T. Vuia scrie: *Cu ocazia aniversării revoluției românilor din Transilvania (la 70 de ani – n.n.) care s-au ridicat în 1848 împotriva tiraniei ungurești... Comitetul Național al Românilor din Transilvania, precum și numeroși membri ai coloniei românești, au depus la 29 mai (1918 – n.n.), la statuia din Piața Concorde din Strasbourg, o coroană de flori « ca un omagiu adus Alsaciei și Lorenei –martire, și Franței care duce neobosită lupta pentru triumful dreptății între națiuni»... Alsaciei și Lorenei pentru că sunt simbolul popoarelor oprite de o dominație străină și tiranică... și Franței pentru că Franța a fost pentru noi o educatoare, ea ne-a inițiat în secretele civilizației moderne. Atașamentul nostru față de ea a devenit un instinct național... Astăzi de la ea și de la martirii săi aliați, Anglia și America, ne așteptăm salvarea.*

Sub titlul *Notre politique national*, din 15 decembrie 1918, publicația **La Transylvanie** expune principiile Comitetului Național al

Românilor din Transilvania și Bucovina: 1. *Românii sunt un popor indivizibil*; 2. *Nici o parte a poporului român nu trebuie să rămână sub o dominație străină*; 3. *Românii nu pot să conceapă decât o pace bazată pe dreptul poporului de a se conduce singur*; 4. *Conform acestui principiu, românii din Austro-Ungaria și-au exprimat voința de nestăvilit de a trăi uniți cu frații lor din România și cu cei din Basarabia, într-o Românie nouă guvernată de principii democratice. În România nouă trebuie să se stabilească egalitatea politică a locuitorilor, fără a se ține cont de originea națională și credința lor. Trebuie acordate drepturi politice femeilor. Trebuie stabilit votul universal: cu vot secret obligatoriu și reprezentarea minorităților.*

După un an de zile de existență, la 9 aprilie 1919, Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina s-a întrunit într-o ultimă ședință. Președintele Traian Vuia, neistovitul luptător în slujba intereselor națiunii române, a prezentat raportul final de activitate, precizând următoarele: *Românii din Transilvania, în acest timp, au declarat independență și unirea lor cu Regatul. Comitetul a considerat rolu său politic terminat și a arătat aceasta într-o scrisoare adresată la 24 decembrie ministrului României la Paris (ministru plenipotențiar al Legației României – n.n.), rugându-l să ia românii transilvăneni sub protecția sa.*

Guvernul maghiar nu recunoaște actul unirii Transilvaniei cu România. Drept consecință, trupele bolșevice, sub conducerea lui Béla Kun, au atacat la data de 16 aprilie 1919 armata română aflată în zona Munților Apuseni. Evenimentele care au urmat sunt bine cunoscute, mai cu seamă riposta română, soldată la 4 august 1919 cu ocuparea Budapestei. Toate aceste fapte se petreceau sub lupa **Conferinței de Pace de la Paris** care și-a început lucrările la 18 ianuarie 1919. Scopul acestei istorice Conferințe a fost recunoașterea *de jure* a noului statut teritorial al României hotărât de poporul român prin plebiscitele pronunțate în provinciile lui istorice la 9 aprilie (Chișinău), 28 noiembrie (Cernăuți) și 1 decembrie 1918 (Alba Iulia) și care au fost acceptate de puterile Antantei, pe baza recunoașterii principiului autodeterminării națiunilor. În urma conflictului armat româno-ungar, lucrurile s-au complicat la nivelul deciziilor Consiliului celor Zece (șefii de guvern și miniștri de externe ai SUA, Marii Britanii, Franței, Italiei și Japoniei), dar mai ales în organul esențial de decizie și anume, **Consiliul celor Patru** format din președintele american **Thomas Woodrow Wilson**, premierul britanic **David Lloyd George**, premierul italian **Vittorio Emanuele Orlando** și primul ministru francez **Georges Clemenceau**, președintele Conferinței de Pace. Participarea la acest înalt forum de la Paris a delegației române, în fruntea căruia s-a aflat inițial **Ion I. C. Brăteanu**, a

fost un *calvar al păcii* deoarece României i se reproșa semnarea păcii cu Puterile Centrale (Pacea de la București, 7 mai 1918), considerându-se astfel că țara noastră nu are drept la toate revendicările ei formulate anterior începerii Conferinței. Miniștri Antantei și secretarul de stat al SUA considerau *nule și neavenite toate clauzele acestei păci*, acestui *veritabil faliment al Dreptului internațional*. Mai mult, au apărut acuzații din partea președintelui Wilson și al premierului Lloyd George conform cărora România ar fi contribuit *prin acțiunea sa la instituirea bolșevismului în Ungaria*. În afara acestor nedrepte afirmații, care ar fi putut avea consecințe dramatice asupra recunoașterii internaționale a Unirii și stabilirii noilor frontiere ale României Reîntregite, dar care au fost evitate spectaculos prin acțiuni diplomatice energice și inteligente, primul ministru I. I. C. Brătianu, care deținea și portofoliul afacerilor străine, nu a fost invitat la întrunirea Consiliului de Miniștri de Externe, la Quai d'Orsay, din 11 iunie 1919, pentru discutarea granițelor de nord-vest ale României.

În paralel cu acțiunile politico-diplomatice ale delegației române la Paris, condusă de I. I. C. Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod a avut un rol deosebit în afilierea colegilor săi din delegație, la una din cele mai influente loji masonice din Franța. Astfel, înainte ca Ionel I. C. Brătianu să părăsească Parisul, după conflictul dintre el și Consiliul celor Patru și în urma refuzului său de a semna Tratatul de Pace cu Austria, Alexandru Vaida-Voevod a purtat un dialog constructiv cu premierul roman. În interesul major al României, s-a antamat posibila apartenență a membrilor delegației la Ordinul Masonic al Marelui Orient al Franței. Premierul Brătianu și-a dat fără rezerve acordul, considerând util sprijinul masonic în demersurile românești. În acest context, Vaida-Voevod, la 21 mai 1919, printr-o epistolă, solicită și acordul lui **Iuliu Maniu**, președintele Consiliului Dirigent transilvan, argumentând că Serbia a beneficiat de protecția unui general francez, mason cu mari influențe, sprijin care a avantajat țara respectivă în problema Banatului. Iuliu Maniu agreează propunerea. Legăturile cu masoneria au fost realizate prin **Samuel Silvan Krainik**, originar din București, avocat la Curtea de Apel pariziană și angajat în calitate de avocat-consilier al Legației României la Paris, fiind desemnat să efectueze *călătorii în diferite țări ale Antantei pentru a îndeplini misiuni*. Încă din 1917, Krainik era membru al influentei loji **Ernest Renan**, care cuprindea 100 de membri. Dintre aceștia 11 erau jurnaliști și publiciști de notorietate. Venerabilul lojii era **Marcel Maximilien Huart**, membru al Consiliului Ordinului Marelui Orient al Franței, cunoscut jurnalist la **Le Temps**, una din publicațiile franceze de mare tiraj și credibilitate. La intervenția lui Krainik, M. M. Huart obține de la autoritățile Ordinului,

dispensele necesare pentru reducerea termenelor de investigații procedurale, astfel că la 4 august 1919 are loc *inițierea* celor 7 membri ai delegației române la Conferința de Pace, și anume: **Alexandru Vaida-Voevod, Caius Brediceanu, Traian Vuia, Ion Pillat, Mihail Șerban, George Crișan și Voicu Nițescu**. La 23 ianuarie 1920, cei șapte obțin gradul de *maestru*. Marcel M. Huart a sprijinit întreaga delegație română, în frunte cu Vaida-Voevod, în toate acțiunile politico-diplomatice întreprinse, stabilindu-le, de la început, puternice legături cu senatorul mason **Macurand**, președintele Comitetului republican pentru comerț, industrie și agricultură, precum și cu un alt *frate*, **Gilles Marcel Cachin**, deputat, directorul ziarului *L'Humanité*. Prin intermediul acestor *frați*, membrii delegației române reușesc să contacteze și să obțină sprijin necondiționat de la înaltele personalități ale Conferinței de Pace, inclusiv formarea unei puternice opinii în rândul populației franceze și internaționale în favoarea României prin intermediul presei. Asaltat de poziția favorabilă a unor politicieni de marcă masoni, precum socialistul **Aristide Briand**, viitor premier, Guvernul francez a sprijinit masiv cauza română. Lobby-ul masonic al delegației române transcende grupul personalităților franceze și își câștigă noi protectori în rândul masonilor din delegațiile engleză, americană, belgiană, italiană și germană, inclusiv pe Ed. Beneș și președintele Th. G. Masaryk, printre participanții la Conferința de Pace regăsindu-se consilieri de rang superior, miniștri de externe și premieri masoni. Rezultatele au început să se arate. Astfel, la 12 iunie 1919, Georges Clemenceau a solicitat *înțelegere* din partea participanților pentru propunerile părții române.

La 20 aprilie 1920, **Nicolae Titulescu** este numit șef al delegației române la Conferința de Pace. În această calitate va colabora cu Traian Vuia, care fusese numit, la recomandarea lui Caius Brediceanu, **consilier tehnic** al *Delegațiunii transilvane* la Conferința de Pace de la Paris. Traian Vuia a desfășurat o remarcabilă și neobosită activitate dedicată succesului delegației române. Folosind presa, el publică memorii și articole destinate forumului de pace pentru recunoașterea de către acesta a cauzei românești. Declarația lui **Caius Brediceanu**, membru al delegației, în presa timișoreană de mai târziu, este edificatoare: *Din amintirile mele de la Conferința Păcii, una trebuie să încante pe fiecare bănățean: faptul că l-am ales imediat la sosirea mea la Paris de colaborator în calitate de consilier tehnic pe marele inventator român, inginerul bănățean Traian Vuia. El a devenit în delegațiunea noastră prin forța enormă de muncă, prin cunoașterea perfectă a limbii franceze, prin claritatea judecății sale de mare gânditor și filozof, prin maniera sa modestă și discretă, unul din*

factorii principali ai misiunii noastre... Îl consider pe Traian Vuia ca pe unul din cei mai mari fii ai Neamului.

La 8 ianuarie 1920, la cererea lui Caius Brediceanu, Legația României la Paris, îi eliberează lui Traian Vuia un pașaport diplomatic, pentru efectuarea unei misiuni la Bruxelles în vederea pregătirii evenimentelor politico-diplomatice ulterioare datei mai sus menționate, la care urma să participe delegația României. Trebuie arătat că primul ministru **Alexandru Vaida-Voevod** a fost desemnat, la 10 ianuarie 1920, în calitate de prim delegat al României la Conferință, însărcinat cu puteri depline.

După încheierea conflagrației mondiale și înfăptuirea actului istoric de la 1 Decembrie 1918, propaganda maghiară îndreptată contra României a căpătat proporții de nedescris. La 20 ianuarie 1920, Vaida-Voevod, în cadrul ședinței Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, a atenționat reuniunea diplomatică asupra revizionismului de care era animat guvernul amiralului Horthy, de rolul jucat de primul delegat al Ungariei, contele Albert Apponyi, în capitala Franței, arătând atitudinea sa antiromânească, contrară evidențelor și pozițiilor politice și strategice ale țărilor occidentale. ”Justificările” pretențiilor maghiare conțineau afirmații de genul: „*Românii sunt o nație inferioară*” și „*Românii sunt importanți prin numărul de analfabeți*”.

Pe durata misiunii sale la Paris, din perioada 16-27 ianuarie 1920, **Alexandru Vaida-Voevod** a avut întrevederi cu **Georges Clemenceau**, cu **David Lloyd George**, cu **Francesco Saverio Nitti**, premierul italian, și cu **Hugh C. Wallace**, reprezentantul SUA. Într-o altă etapă, Alexandru Vaida-Voevod a participat, între 26 februarie și 3 martie 1920, la Conferința Puterilor Aliate desfășurată la Londra. Toate demersurile întreprinse la nivel înalt erau concentrate pe definitivarea proiectului de Tratat cu Ungaria privind clauzele teritoriale, militare, financiare și de tranzit, document semnat la **4 iunie 1920 la Trianon** și intitulat ***Traité de Paix (Les Puissances Alliées et Associées et la Hongrie – Protocole et Declaration, 4 Juin 1920, Trianon)***, avându-i ca semnatori ai părții române pe **dr. Ion Cantacuzino** și **Nicolae Titulescu**. Din partea Ungariei Tratatul a fost semnat de **Agost Bénard (Gaston de Bénard**, ministrul Muncii și Bunăstării Publice) și de **Alfréd Drasche-Lázár de Torda**, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar acreditat la Paris), în prezența contelui **Albert Apponyi**, șef al delegației de pace la Paris și care a doua zi după semnare, a contestat vehement Tratatul. Cu prilejul dezbaterilor de către Franța, referitoare la ratificarea Tratatului de la Trianon, în iunie 1921, **Aristide Briand** a confirmat frontierele fixate pentru România și integritatea sa teritorială și a afirmat cu tărie că *Franța nu va interveni*

niciodată, oricât de puțin, împreună cu guvernele aliate și prietene, pentru a dăuna dreptului României la suveranitatea națională!

Tratatul de la Trianon, care intra în vigoare la 25 iulie 1921, recunoștea pe plan internațional unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, precum și a Slovaciei și Ucrainei Subcarpatice cu Cehia, a Croației, Sloveniei și părții de vest a Banatului cu Serbia. Totodată, Tratatul de la Trianon consfințea frontierele noilor state.

Ofensiva politico-diplomatică, concentrată pe realizarea acestui obiectiv de importanță istorică majoră, a antrenat personalități marcante ale emigrației române. Printre ele, se află la loc de frunte marele inventator Traian Vuia, jurist, specialist în Drept internațional și subtil politician de factură europeană, cunoscător a mai multor limbi străine, personalitate de primă mărime în pionieratul aviației mondiale și de mare eficiență în ceea ce privește relațiile personale în zona de vârf a politicii și diplomației franceze, engleze, belgiene, germane, cehoslovace, poloneze, iugoslave și maghiare, a presei franceze, culturii și științei europene și americane. Activitatea sa în domeniul recunoașterii internaționale a actului istoric al Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia a fost imens și la înălțimea marilor patrioți români care și-au sacrificat existența pentru binele națiunii lor.

Așezat în Panteonul iluștrilor temerari ai zborului, **Traian Vuia** este, în același timp, statornicit de istorie în Galeria marilor patrioți români a căror gândire politico-socială, cunoștințe temeinice de Drept internațional, practică diplomatică și strălucită activitate neobosită au fost închinete edificării Unirii de la 1 Decembrie 1918 și consfințirii recunoașterii internaționale a acesteia prin Conferința de Pace de la Paris (1919-1920).

Statura impresionantă a acestui om de geniu, de anvergură internațională, s-a ivit din neamul românesc care este dator a o prețui și a o apăra cu sacralitate!

Încheiem cu un elogiu celebru, aparținând **academicianului Victor Eftimiu**: *Bineînțeles, aportul lui Traian Vuia la succesul revendicărilor românești a fost trecut sub cea mai diplomatică tăcere. Se îngărmădeau alți părtași la ospățul victoriei încât nu mai era nevoie de pomenirea acestui bănățean modest, un visător naiv, preocupat de himere mecanice, de realizări din domeniul fanteziei. Câte avantaje, câte profituri ar mai fi tras de pe urma acestei activități patriotice un politician abil, un pescuitor în ape tulburi ale epocii postbelice ! Câte însărcinări propagandistice, câte misiuni, participări la conferințe, onoruri diplomatice, mandate parlamentare, portofolii ministeriale, câte șefii de partide n-ar mai fi revendicat cel care s-ar fi zbatut cât de puțin, în focul luptei.*

Vuia nu este numai al nostru, ci al întregii umanități. Dacă titanul Prometeu a furat din cer focul generator al tuturor artelor și științelor, oameni ca Traian Vuia, precursori de geniu, făclieri ai progresului, au redat cerului focul, răspunzând zeilor, proclamându-le amurgul și ridicarea omului în locul lor. Glorificarea lui Traian Vuia nu înseamnă numai omagiul adus unui singur ins, ci întregii colectivități creatoare. Înseamnă, această gloriificare, sublinierea virtuților unui popor mult înzestrat, care s-a frământat veacuri întregi să-și afle o dezrobire și un rost în concertul universal; popor care a spus și mai are multe de spus, multe de adăugat patrimoniului cultural al omenirii, mersului ei înainte, triumfului civilizației, în pace și în libertate.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Diplomatice, Ministerul Afacerilor Externe, *Fond Paris (Traian Vuia)*.

Biblioteca Națională a României, *Fond manuscrise (Traian Vuia)*.

Biblioteca Academiei Române, Periodice, *Analele Academiei R.P.R.*, 1955, 1960.

Biblioteca Academiei Române, Periodice, *Academica*, septembrie-octombrie 2010.

Biblioteca Academiei Române, Periodice, *Tribuna* (Cluj-Napoca), 1968.

Biblioteca Muzeului Județean Arad, Periodice, *Ziridava*, 1974.

Antoniou, Dan, Buiu, Ioan, Hadîrcă, Dan, Homescu, Radu, Cicoș, George, *Traian Vuia – Viața și opera*, București, Editura Anima, 2013.

Berindei, Dan, *Românii și francmasoneria*, București, Editura Teșu, 2009.

Borugă, Elena, *Traian Vuia 1872-1950 – Studiu monografic și catalog*, Timișoara, Editura Mirton, 2008.

Clopoțel, Ion, *Amintiri și portrete*, Timișoara, Editura Facla, 1973.

Dudaș, Vasile, *Legiunea română din Franța (1918-1919) – pagini de istorie militară și diplomatică*, Timișoara, Editura Mirton, 1996.

Giurescu, Dinu C. (coordonator), *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică, 2010.

Platon, Gheorghe (coordonator), *Istoria Românilor*, vol. VII, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Scurtu, Ioan (coordonator), *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Tomoni, Dumitru, *Traian Vuia gânditor și militant social-politic*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2006.

**Istorie și ideologie națională: unirea din 1918 reflectată în
lucrarea *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*
de Silviu Dragomir**

**National History and Ideology:
the Union of 1918 Reflected in the Work
A Quarter Century after the Union of Transylvania
by Silviu Dragomir**

Sorin ȘIPOȘ
Prof. univ. dr. Universitatea din Oradea

Abstract

Silviu Dragomir (1888-1962) considered, together with the representatives of the Transylvanian Romanians, that the only realistic solution was the union with Romania. Historical writing, in his opinion, had to provide the European political and scientific world with evidence of the legitimacy of national aspirations. In this sense, the purpose of the historian involved in the national movement was to make it known that the national ideals at the beginning of the 20th century were in line with historical truth. Silviu Dragomir identified the internal and external causes that allowed the Romanians in Transylvania to unite with Romania. Last but not least, the author emphasized the role played by personalities such as Vasile Goldiș, Gheorghe Pop de Băsești, Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Aurel Lazăr, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suci, Aurel Vlad and others in the preparation and organization of the main moments that preceded the Great Assembly in Alba Iulia. The historian highlighted the solidarity between the elite and the rest of the Romanian population in Transylvania. Silviu Dragomir did not analyse the reasons that led to the loss of part of Transylvania on 30 August 1940. He preferred to remain focused only on historical analysis. His active presence in Romanian politics, especially between 1937 and 1940, allowed him to observe many of the negative parts of the Romanian political life that facilitated the territorial losses suffered by Romania in 1940.

Rezumat:

Alături de reprezentanții românilor transilvăneni, Silviu Dragomir (1888-1962) considera că singura soluție realistă a reprezentat-o unirea cu România. În opinia sa, scrierea istorică a trebuit să ofere lumii politice și științifice europene dovezile privind legitimitatea aspirațiilor naționale. În acest sens, scopul istoricului implicat în mișcarea națională a fost acela de a face cunoscut faptul că idealurile naționale de la începutul secolului al XX-lea erau în conformitate cu adevărul istoric. Silviu Dragomir a identificat cauzele interne și externe ce au permis românilor din Transylvania să se unească cu România. Nu în ultimul rând, autorul a subliniat rolul jucat de personalități precum Vasile Goldiș, Gheorghe Pop de Băsești, Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Aurel Lazăr, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suci, Aurel Vlad și alții în pregătirea și organizarea principalelor momente ce au precedat Marea Adunare de la Alba Iulia. Istoricul a evidențiat

solidaritatea dintre elite și restul populației românești din Transilvania. Silviu Dragomir nu a analizat motivele ce au condus la pierderea unei părți a Transilvaniei la 30 august 1940. El a preferat să se axeze doar pe analiza istorică. Prezența sa activă în politica românească, în special între anii 1937 și 1940, i-a permis să observe multe din părțile negative ale vieții politice românești ce au facilitat pierderile teritoriale suferite de România în 1940.

Keywords: historical writing, the Great Union, Silviu Dragomir, national movement, historical truth.

Cuvinte-cheie: scrisul istoric, Marea Unire, Silviu Dragomir, mișcarea națională, adevărul istoric.

1. Biographical Highlights

In¹ full war, in 1943, appeared in Sibiu, the city of Transylvania, where the institutions of the Romanian state were established after the North-West Transylvania was ceded to Hungary, the work *A Quarter Century after the Union of Transylvania*, by Silviu Dragomir. Before analysing the content of the study, we will briefly present Silviu Dragomir's biography. The evocation of the Romanian historian's personality throws a beam of light and understanding over the rationales and arguments present in the analysed study. It is clear that there is a close link between intellectual formation, political choices and historical writing professed in the twentieth century.

The future historian was born on 1/13 March 1888, in the commune of Gurasada in Hunedoara County². Silviu Dragomir followed the first years of school in neighboring Ilia village. He completed the elementary studies in 1897. The school in Ilia being a state school, the teaching language was Hungarian, so that as a child acquires from a young age the official language of the state, which will be useful to him in his future historical research³. In the fall of the same year, he is enrolled at the Romanian gymnasium in Blaj, where he attends only to the first six classes. In 1903, Silviu is transferred to Serbian high-school in Novi Sad, as Gojdu Foundation scholar⁴. Completing

¹ Also published in 'Transylvanian Review', Summer 2019, Vol. 28, Issue 2, pp. 53-73.

² According to the excerpt from *Matricula botezaților* of the Romanian Orthodox Church of commune Gurasada, the National Archives – Deva County Department (hereinafter: A.N.-D.J. Deva), *Fond Silviu Dragomir*, file 1; Nicolae Stoian, *Date privitoare la formația intelectuală a istoricului Silviu Dragomir*, in *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XXVIII, 1987-1988, p. 563; Mircea Păcurariu, *O sută de ani de la nașterea istoricului Silviu Dragomir (1888-1962)*, in *Mitropolia Ardealului*, year XXXIII, 1988, nr. 2, Sibiu, p. 109; Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir - istoric*, second edition. Foreword by Ioan-Aurel Pop, Oradea, 2008, p. 30.

³ Nicolae Stoian, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 565; Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 34.

⁴ *Ibidem*.

his studies at Novi Sad, Silviu Dragomir takes steps to enrol in a higher education institution. On September 27, 1905, metropolitan bishop Ioan Mețianu made a request to the Archbishopric Consistory in Cernăuți to accept Silviu Dragomir as a student of the Faculty of Theology at the University of Cernăuți⁵. Thus, the young Romanian from Transylvania, following the steps taken by the Metropolitan bishop of Sibiu, became a student of the University of Cernăuți in the autumn of 1905.

Silviu Dragomir completed his studies in Cernăuți, in July 1909, receiving the theological diploma⁶. After only a few weeks, on July 31, 1909, the young Romanian participated in the first rigorous examination within the doctoral studies at the biblical-historical disciplines⁷. Silviu Dragomir, aware that a specialization in Slavic languages involved contacting a prestigious university in Central Europe, entered on 8 October 1909 at the Faculty of Philosophy of the University of Vienna, receiving a scholarship from the Trandafil Foundation, administered by the Metropolitan Consistory of Sibiu⁸. The young graduate of theology, in parallel with attending courses in Vienna, held his *second rigorous* exam in Cernăuți on March 21, 1910, after which he was granted the doctor in theology title.

Silviu Dragomir stayed in Vienna for only a year, most likely due to lack of financial means, but profitable for his future historical formation. Later, to complete his studies, Dragomir took steps to attend the courses of the Moscow Theological Academy. As early as July 30, 1910, he had asked the Metropolitan Consistory for a scholarship from the Trandafil Foundation to study at the Moscow Academy. He was given financial support of 1,000 crowns a year. Shortly afterwards, on July 18, Ioan Mețianu, on the basis of the authorization received from the Archdiocese Consistory, on 11 June, and in the absence of qualified candidates for teaching positions in the pedagogical section, appoints Silviu Dragomir as substitute professor for the pedagogical section of the Theological Institute in Sibiu⁹. Later, Silviu Dragomir was appointed temporary professor in the theological section of

⁵ 'Driven by the desire to qualify some of our candidates to the priesthood at the Faculty of Theology of Cernăuți, and by linking the spiritual canonical ties between the Orthodox metropolitan churches in the Austro-Hungarian Monarchy, we have advised some of our clergy to enroll at the Faculty of Theology there.' (Sibiu Archbishopric Archives, *Fond consistoriu*, file III/393, 1905, document 8597, p. 1).

⁶ A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 1, p. 30-32.

⁷ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 111.

⁸ *Ibidem*, p. 111; Nicolae Stoian, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 570; Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 43.

⁹ A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 90.

‘*Church History and Ancillaries*’¹⁰. The future historian carried on his activity at the Theological Institute in Sibiu until 1919, with the exception of the school year 1916-1917, when, after Romania declared war on Austro-Hungary and its troops entered Transylvania, the authorities from Budapest decided to move the theological section of the institute to Oradea, and the pedagogical one to Arad. Silviu Dragomir and two other teachers, in this exceptional situation, were transferred to the pedagogical department of the Arad Institute¹¹.

The scientific and didactic activity of the young intellectual as well as the involvement in the national movement of the Transylvanian Romanians led to his election as a correspondent member of the Romanian Academy on May 26 / June 9, 1916, on the vacant place after the election of Ioan Lupaș as an active member. Ioan Bogdan made the proposal and presented a detailed exposition of Silviu Dragomir's activity, insisting on his special training, the importance of the works on the Romanian-Russian religious relations of the 17th and 18th centuries, as well as the introduction from the volume *Historical Contributions on the Past of the Romanians from the royal lands (Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor de pe pământul crăiesc)*¹².

¹⁰ ‘In the sense of the Seminar Regulation, art. 2, the election is provisional until the qualification exam, respectively, until the probation service. The benefit associated with this post is: annual salary of 2,000 crowns and «cuartir money» of 400 crowns, which is paid at the Consistory House in addition to the stamped receipt; the salary in anticipatory monthly installments, the «cuartir money» in three monthly installments as of September 1, 1912.’ (Decree number 10 691 from 1912, in A.N.-D.J. Deva, *Fond Silviu Dragomir*, file 90.)

¹¹ Mircea Păcurariu, *op.cit.*, in *loc. cit.*, p. 115; Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 49.

¹² ‘Mr. Silviu Dragomir, whom I propose to be elected as a corresponding member of our Section in the vacant place by electing Mr. Ioan Lupaș as an active member, was born in 1888 in Gurasada, Hunedoara County. He did his high school studies in Blaj and Novisad, where he learned Serbian and theology at the University of Cernăuți, where he took his doctorate in theology. He also attended some courses at the University of Vienna, then he traveled to Russia to improve his knowledge of Russian language and to collect novelty materials for the history of the Romanian church in Hungary. In 1911 he was appointed professor of church history at the Andreean Seminary in Sibiu, where he still works today. From 1915, when he was elected deputy to the Archdiocese Synod of our Orthodox Church in Transylvania and Hungary, he is also a correspondent member of the Historical Section of the Romanian People's Literature and Culture Association. *Therefore, Mr. Silviu Dragomir, through his situation and activity, is one of the leaders of the Romanians over the mountains* (emphasis added). Although still very young, he published, besides articles of historical, literary and pedagogical content, through Transylvanian newspapers and magazines [...], three more historical works: one in the Annals of the Romanian Academy of 1912, under the title *Contributions to Relations the Romanian Church with Russia in the 17th century*; another in an own edition in Sibiu under the title *The Church Relations of the Romanians in Transylvania with Russia in the 18th Century* (1914); the third one in a collective edition of Archimandrite Pușcariu and of Preda, Borcia, Lupaș and Matei, under the title *Contributions to the Past of Romanians on the Royal Lands*, (1913). [...] This

In 1918, Professor Silviu Dragomir intensively participated in the actions carried out by the Romanians in Transylvania for the realization of the national state. Together with Nicolae Bălan and his former colleague and friend from Cernăuți, Ioan Broșu, founded and led in Sibiu *Gazeta Poporului*¹³. In the pages of the newspaper were published materials supporting the achievement of national unity.

Silviu Dragomir was an official delegate to the Great National Assembly, representing the Romanian press in Transylvania; he spoke at the preliminary conference held in Alba-Iulia on November 30th, pointing out that the only way that the Transylvanian Romanians had to follow was 'unconditional unification with those beyond the Carpathians'¹⁴. On December 1, 1918, the historian was elected through acclamation as secretary of the assembly¹⁵. He was among those who spoke on the *Field of Horea* in front of the 100,000 Romanians present. His speech was 'one of the clearest and flowing, full of wisdom and communicative enthusiasm'¹⁶. On the same day, the *Great Council of the Romanian Nation*, consisting of 212 members, was elected. The following day its board was established: Gheorghe Pop de Băsești – president, Miron Cristea, Iuliu Hossu, Andrei Bârseanu and Teodor Mihali – as vice-presidents, six notary-secretaries, among them Silviu Dragomir, Caius

introduction, which is a thorough critical study of Georg Müller's book, shows Dragomir as an excellent connoisseur of the social history of the Romanians in Transylvania. I do not want to go in here in a more in-depth analysis of these three papers by Mr. Dragomir. *They are important to any researcher of Romanian history as first-hand works* (emphasis added). I only mention that *in his studies Dragomir was helped by the knowledge of the two Slav languages absolutely indispensable for the original researches of church history of the Romanians, the Russian and the Serbian languages, which facilitated the so useful skill of understanding the ancient Slavic church language. For Romanians in Hungary this knowledge is very rare* (emphasis added). I want that the correspondent member of the Romanian Academy title to be for Mr. Dragomir not just the reward of his work so far, *but the urge to work even more earnestly and in the future* (emphasis added).' (*Analele Academiei Române*, series II, volume XXXVIII, 1915-196. The Administrative part and Debates, București, 1916, p. 196-198); Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 50.

¹³ 'I was in Sibiu in 1918. Before the Union, my husband was one of the leaders of the Transylvanian youth. He was also the main founder, organizer and editor of *Gazeta Poporului*' (*Material redacted by Flora Dragomir regarding the role played by Silviu Dragomir in organizing the Assembly at Alba-Iulia on December the 1st 1918*, in Enescu family archives); Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 51.

¹⁴ Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, Sibiu, 1943, p. 25; Ion Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, 1973, p. 197.

¹⁵ Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 197; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, 1983, p. 190.

¹⁶ Eugeniu Sperantia, *Figuri universitare: Silviu Dragomir*, in *Steaua*, year XVII, 1966, nr. 11, p. 43.

Brediceanu and so on¹⁷. In this capacity, according to reports made by his wife attending the Alba-Iulia Assembly, Silviu Dragomir 'was given the task and the honor to present the report of the conclusion of the last National Committee, elected in 1910'¹⁸.

The attending historian was elected head of the *Press Office* of the *Conducting Council*, a post he will hold until the end of 1919. The professor gathered a rich and precious documentary material which he had at the disposal of the Romanian delegation participating in the negotiations of peace¹⁹. Subsequently, he will perform the function of director of higher education at the *Ministry of instruction, cults and arts*, led by Valeriu Braniște, until the beginning of 1920²⁰.

At the Upper Dacia University, which opened its doors in the autumn of 1919, Silviu Dragomir was proposed for employment by Sextil Pușcariu, as an aggregate professor for the history of the peoples of Southeastern Europe, at the Department of History of the Faculty of Philosophy and Letters²¹. The young university professor held at the university of Cluj lectures on the history of the Slavic peoples, the Balkan Romanians, as well as the course on the Revolution of 1848, appreciated by the students, until 1947 when he was retired abusively for political reasons before the legal age²². Silviu Dragomir showed a constant

¹⁷ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 225.

¹⁸ 'I remember that uplifted moment when my husband read the address in the summary form: «Honored National Assembly, on behalf of the Committee, I received the following address: The National Committee – arriving at the time of the release - submits its mandate». The enthusiastic applause of the Assembly, which covered his words, seemed endless.' (*Material drafted by Flora Dragomir on the role played by Silviu Dragomir in the organization of the Alba-Iulia Assembly on December the 1st 1918* in the Enescu Family Archive, p. 1-2).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Eugeniu Sperantia, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 43.

²¹ A.N.-D.J. Cluj, *Fund Universitatea din Cluj. Facultatea de Litere. Minute* no. 186 in 1921/1922; National Archives – Central Historical National Archives Bucharest (hereinafter: A.N.-A.N.I.C. Bucharest), *Onisifor Ghibu Fund*, document 1, 1919-1929, vol. I, file 10; *Anuarul Universității din Cluj*, year I, 1919-1920, Cluj, 1921, p. 32; Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. I, Cluj-Napoca, 1980, p. 111; Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 56.

²² Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 187-202. In the academic years 1919-1920, 1920-1921, Silviu Dragomir, from the department of the history of the Southeast European peoples, held a series of lectures and seminars that familiarized him with the political, social and ethnic realities south of the Danube: *Slavo-Romanian Paleography*, 2 hours; *History of the Serbian people until 1459*, 3 hours of seminar in the first semester, and for the next semester *Chapters of Serbian social and state life until 1459*, 1 hour; *History of Banat*, 2 hours of seminar; *Slavo-Romanian Paleography*, 2 hours (The Yearbook of the University of Cluj in 1919-1920, 1st year, 1920-1921, Cluj, 1921, p. 32). In the academic year 1922-1923, the director of the

interest in the university lectures on the medieval history of Serbs and Bulgarians, as well as on the Romanians in the northern Balkans, by dedicating them to some specialized studies. The research activity of the Romanian population at the south of the Danube, as well as the institutions of the North-Danubian Romanians, was often praised by Ioan Lupaș²³.

Silviu Dragomir is appointed as a professor from 1923 for *the history of Southeast European peoples*, the examining committee being Ioan Ursu – president – and Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Nicolae Bănescu, Ioan Popovici – members²⁴.

Seminar of South-Eastern European History taught the following subjects: *Slavic Language and Romanian Chancelleries*, 3 hours, and *Slavic-Romanian Readings*, 2 hours of seminar (*Ibidem*, Cluj, 1924, p. 112). For the academic years 1923-1924 and 1924-1925, the courses held by Professor Silviu Dragomir anticipated the researches devoted to Western Romanians in the Middle Ages. Thus, in the first semester of the academic year 1923-1924, Dragomir taught the students from Cluj *Old Slav History*, 1 hour; *Slavic language of the Romanian Chancelleries*, 2 hours; *Slavo-Romanian documents*, 2 hours of seminar. In the second semester: *Old Slav History*, 1 hour; *Elements of Slavic-Romanian Paleography and Diplomacy*, 1 hour; *Slav documents of Stephen the Great*; *Crusades in the Balkan Peninsula*, 2 hours (*Ibidem*, Cluj, 1925, p. 124). In the academic year 1925-1926, Dragomir taught the following themes: *History of the Romanian Revolution in Transylvania in the years 1848-1849*, 1 hour; *The problem of Balkan romanity*, 2 hours; *Criticism of the New Opinions on the Origin of the Romanians*, 1 hour of seminar (*Ibidem*, Cluj, 1926, p. 105). In the academic year 1929-1930, Silviu Dragomir held the *Slavic Language of the Romanian Chancellery*, 2 hours a week, and the seminar *Interpreting Slav-Romanian Documents*, 2 hours a week (*Ibidem*, Cluj, 1930, p.193). In the 1930-1931 academic year, he lectured the lecture titled *Political Movements in Southeastern Europe in 1848*, 2 hours, and the seminar *Slave Paleography Exercises*, 2 hours a week (*Ibidem*, Cluj, 1931, p. 200). In the following year, he held the *Classical Language of the Romanian Churches*, 2 hours, and the *Seminar Lectures in Medio-Bulgarian Texts*, 2 hours (*Ibidem*, Cluj, 1932, p. 219). See also A.N.-A.N.I.C. Bucharest, *Onisifor Ghibu Fund*, file 282 / 1919-1929, volume I, document 10.

²³ *Annals of the Romanian Academy*. Administrative part and debates, Series III, vol. XXXIX, 1927-1928, Bucharest, 1929, p. 139-140. 'You have continued, since then, year after year, with zealous research, publishing contributions of interest for the history of the Romanians in Arad County, for the age of the Romanian element in Banat, for the traditional settlements, about which they refer to the documents related to the Vlachs in Serbia in the 12th-12th centuries, as well as for the vlachs and morals of Istria.' (Ioan Lupaș, *The Historical Activity of Mr. Silviu Dragomir*. From the reply of Mr. Ioan Lupaș to the speech at the entrance in the Romanian Academy of Mr. Silviu Dragomir, in *Transylvania*, 8, 1929, p. 646.)

²⁴ 'Mr. Professor. By the Royal High Decree - 1977/1923, you were raised to the rank of tenured professor on May 1, 1923, at the Department of History of Southeast European Peoples', in A.N.-D.J. Deva, *Silviu Dragomir fund*, file 3; *The Yearbook of the University of Cluj*, 1st year, 1919-1920, Cluj, 1921, p. 112; Vasile Pușcaș, *op. cit.*, p. 244; Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 58.

The Transylvanian intellectual held various administrative functions during the interwar period. He is elected dean in the academic year 1925-1926 and dean in the academic year 1926-1927²⁵. Silviu Dragomir, during the refuge of the University in Sibiu, was one of the pro-rectors of the institution²⁶. He was elected a full member of the Romanian Academy in 1928. The proposal was made by Ioan Lupaș, who announced at the meeting on May 28, 1928, the decision of the historical section of the academic plenum, made by a majority vote, that Silviu Dragomir be elected instead of the late and reputed specialist Vasile Pârvan²⁷.

But the political changes that took place in Romania after 1945 have affected intellectuals who have made politics before. Thus, in the *Official Gazette* of October 4, 1947 a decision was published, signed by Minister Ștefan Voitec on 2nd of October 1947, whereby 80 teachers from the higher education were withdrawn from office on 1st of September 1947 to arrange pension rights. Most of them were thus forced through a ministerial decision to withdraw from university life before reaching the minimum retirement age of 65, which was provided for by the law for members of the teaching staff in higher education. In Cluj, Gh. Giuglea, the sociologist Constantin Sudețeanu, the ethnologist Romulus Vuia, the botanist Alexandru Borza were forced to retire on this occasion. Among them was Silviu Dragomir, who at the time was only 59 years old²⁸.

The year 1948 represented for our country the institutionalization of the communist party state. It was the year when one of the national institutions respected and with tradition, namely the Romanian Academy, was, in turn, the

25 'At the Ordinary Session held on October 30, 1925. Present: V. Barbat-president, G. Bogdan-Duică, G. Giuglea, I. Lupaș, Th. Capidan, I. Paul, D.M. Teodorescu, Fl. Ștefănescu-Goangă, O. Ghibu, Șt. Bezdechi, G. Kristof, P. Grimm. Prof. Silviu Dragomir, with unanimity of the votes, is proclaimed dean for the 1925/1926 school year' (Cluj-Napoca, *Cluj University Fund, Minutes 1925-1926*, Stelian Neagoe, *op.cit.*, pp. 178-179.)

26 Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică. Triumful rațiunii împotriva violenței*, II, Cluj-Napoca, 1980, p. 335.

27 'Following balloting in accordance with Article 24 of the Statutes, Mr Silviu Dragomir has from 23 votes, 17 in favor. Mr. Emil Racoviță finds that Mr. Silviu Dragomir gathered two-thirds of the votes of the present members and proclaimed him an elected active member of the Academy in the Historical Section.' (*Annals of the Romanian Academy*, vol. XLVII, Sessions of 1927-1928, Bucharest, 1928, p. 140.)

28 Maria Someșan, Mircea Iosifescu, *Modificarea structurii universității în anii consolidării sistemului comunist*, in *Analele Sighet 6. Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*. Editor Romulus Rusan, Bucharest, 1998, p. 472; Toader Bucula, *Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, 2000, p. 91; Alexander Zub, *Clio în derută. Istoriografia română a anului 1947*, in *Analele Sighet 5. Anul 1947 – Căderea cortinei*, Bucharest, 1997, p. 267.

victim of the process of destroying the system of values in Romania²⁹. Following the inducements, especially from C.I. Parhon and Traian Săvulescu, for the reorganization of the academy, an unprecedented offensive on this institution arose from the communist-Stalinist authorities. On May 20, 1948, Traian Săvulescu presented before the plenum of the Romanian Academy a resolution requesting his abolition and the establishment of the R.P.R. Academy as a party and state organization. Shortly, on June 9, the Presidential Decree no. 76 is signed, through which the Romanian Academy turns into a state institution. According to this document, people who through their work have aided fascism and reaction, harming the interests of the country and the people could not be members of the R.P.R. Academy. Claiming the guilt of the academy and its members, the authors of the decree sign them to death sentences or life-long labour³⁰. In a request addressed to Dr. Petru Groza, the President of the Council of Ministers, on September 6, 1948, Silviu Dragomir protested against the decision to be removed from the academy on the grounds that he was sympathetic to fascist ideas, betraying the country's interests, through the defeatist attitude he had when Transylvania was ceded³¹.

Silviu Dragomir, after he was removed from higher education and the Romanian Academy, was sent to court, being accused of committing an offense to the Law on Banks, also being convicted. The teacher is arrested on 1st of July 1949 in Cluj³² and then transferred to the Caransebeș Penitentiary to serve six months of correctional punishment for an offense under the Banks Act, plus a corrective fine of 2 600 000 lei³³. The correctional fine was subsequently changed to one year in prison, so that Silviu Dragomir was to carry out one year and six months of correctional imprisonment³⁴. On May 5, 1950, Silviu

²⁹ P. Popescu-Gogan, C.Voiculescu-Ilie, *Desființarea Academiei Române și înființarea Academiei R.P. Române*, in *Analele Sighet 6. Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, Bucharest, 1998, p. 498.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ 'I was not a sympathizer for fascist ideas. On the contrary, I have systematically fought them over the last 20 years. I voted for resistance in the Crown Council on 30 August. The Legionnaire Ministerial Commission has condemned me to be suspend from the department, for two years, for misconduct. As a guest of the Minister of Foreign Affairs of the P. Groza government we collaborated in preparing the material for the Peace Conference.' (A.N.-D.J. Deva, *Silviu Dragomir fund*, file 4, p.246); Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 88.

³² *Conceptul cererii adresată de Silviu Dragomir Președintelui Prezidiului Marii Adunări Naționale*, in Enescu family archives, p. 1.; Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 99.

³³ According to the decision taken in the council meeting on December 29th, 1948, the court had the following statement: in solidarity, to be replaced with the words to 2 600 000 fine corrections (A.N. - D.J. Deva, *Silviu Dragomir fund*, file 4, p. 23). Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 99.

³⁴ 'Sentenced by the Cluj Court of Appeal on November 6, 1948 for an offense to the State Bank's Law to 6 months imprisonment and a fine transformed in a year of imprisonment, I

Dragomir was transferred to Sighet Prison, joining politicians and intellectuals arrested and imprisoned here. Silviu Dragomir and the other dignitaries remained in Sighet until July 5, 1955, when some were released, while others were transferred to other prisons³⁵. After the liberation, Silviu Dragomir shyly returned to his scientific activity in 1955, when he was employed as an external collaborator at the beginning, and then a permanent scientific researcher at the Institute of History and Archaeology in Cluj³⁶. Following the investigations of Silviu Dragomir after leaving the communist prisons, we find particularly interesting things. Thus, the historian resumed the research of some subjects such as: the Romanians in the north of the Balkan Peninsula in the Middle Ages, the Revolution of 1848 in Transylvania and the union of the Romanians with the Church of Rome, also investigated during the interwar period, subjects which after 1948 were forbidden by the political leadership. And yet, after incredible efforts, in a continuous battle with the censorship of the time, using the arguments agreed by the Communists, Silviu Dragomir succeeded in 1959 to publish the first work devoted to the Romanians from the southern Danube after the communist regime establishment in Romania³⁷. The historian died on February 23, 1962³⁸.

was arrested in Cluj in July 1949, to be released on December 27, 1950.' (Autobiography of the author of A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 4).

³⁵ According to the Release Letter no. 193 534 of 1956, Silviu Dragomir was released on June 9, 1955 (A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 4). The release on 9 June is also confirmed by the special travel ticket, Sighet-Cluj, class III, series A, no. 0635301, issued to Silviu Dragomir (*Ibidem*). Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 106.

³⁶ According to the address of the Department of Historical Sciences of the Romanian Academy of January 30, 1956, signed by Petre Constantinescu-Iasi, Silviu Dragomir was announced that 'in the meeting of January 24, 1956, your application for employment, [Subsection of Historical Sciences, our note] approved and submitted the request of the Presidium of the RPR Academy. Consequently, please present yourself to the Institute of History of the R.P.R. Academy from Cluj, to receive the work for which you were recommended.' (A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 92). Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 109.

³⁷ Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Bucharest, 1959, p. 224. The work with the initial title *Românii balcanici în evul mediu*, was proposed for publication by the author from February 1956. In the autumn of the following year, the finalized manuscript was corrected by the specialists from the Council for the study of the Romanian People and Language, and in the following year by the publishing house of the Peoples Republic of Romanian Academy - The history department. Silviu Dragomir expressed his reservations towards some of the corrections made by the correctors. According to A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 17, pp. 11-14, 62-67, 16-20, 44-52, 33-34.

³⁸ T. Buculei, *op. cit.*, pp. 92-93. *Certificatul de moarte nr. 565 807*, cause of death is: *thrombophlebitis left leg* (A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 2); Sorin Șipoș, *op. cit.*, p. 147.

2. Context and rationale for the development

In the political-national disputes in Hungary at the end of the nineteenth century and the beginning of the next century, an important argument brought by the Romanian representatives in sustaining their claims was the historic one, respectively their seniority, continuity and latinity. Silviu Dragomir, a Transylvanian intellectual of a positivist formation, was concerned with the research of the history of Transylvania. The author was convinced of the Romanian character of the province and actively involved in supporting the national wishes of the majority Romanian community³⁹. He knew the situation of this population, the deprivations it had been subjected to by Hungary's political leadership before 1918.

The historian was interested in the situation of the Romanian population in the new political realities that emerged after the conquest of Transylvania by the Hungarians. His interest in research of the beginning of the Middle Ages must be related to the existence of a current in Hungarian historiography which denied the presence of the Romanian population in Transylvania at the beginning of the 10th century. Dragomir has directed his research in this respect, especially in the 11th -15th centuries, which Nicolae Iorga considered to be particularly important for the history of the Transylvanian Romanians⁴⁰. He returned to the Romanian-Hungarian relations at the time of the investigation, between the two world wars, of the religious union of the Romanians with the Church of Rome⁴¹. The international political evolution of the decades four and five, in particular the Vienna Dictate and the peace treaties that have succeeded the world conflagration, brought them back to the attention of the historian⁴².

³⁹ We consider the political-national activity deployed by Silviu Dragomir between 1911 and 1918. As a gesture of recognition of merits, he was elected secretary of the Great National Assembly in Alba-Iulia. His initiatives have often put him in conflict with the authorities of the times. For example, the establishment of the newspaper *Gazeta Poporului* by the young teacher was the subject of an investigation by the management of the Theological Institute in Sibiu. Among the proposed measures to be taken against him by the Institute's management was also that he was excluded from the teaching staff. According to the survey, Professors Silviu Dragomir and Nicolae Bălan, as well as the catechist Ioan Broșu, were accused of engaging in political actions (A.N.-D.J. Deva, *Fund Silviu Dragomir*, file 4. *Rezultatul anchetei privind activitatea politică a lui Silviu Dragomir cerută de Mitropolitul Vasile Mangra*, pp. 6-7).

⁴⁰ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. Edition curated by Georgeta Penelea, Bucharest, 1989, p. 20.

⁴¹ Silviu Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a românilor ardeleni în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920; vol. II, Sibiu, 1930.

⁴² Idem, *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*, Sibiu, 1943; Idem, *Le Banat roumain. Esquisse historique*, Sibiu, 1944; Idem, *La Transylvanie*, Paris, 1946. See Stelian Mândruț, 'Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania'. *Istoric și activitate (1942-1948) (I)*, in *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXIX, 1989, pp. 317-344;

Among these contributions, some were scientific works drafted by the author to inform public opinion and politicians in Europe during the pre-war period or during the negotiations for the conclusion of the peace treaties. Others were polemic, especially with historians and Hungarian politicians.

To understand the approach of the Transylvanian historian, we have to integrate it into the historical and political activity unfolded up to that point. Silviu Dragomir pursued the European political evolution, especially from states dissatisfied with the peace treaties concluded after World War I and which threatened the territorial unity of Romania. Well acquainted with historical realities, the professor of the University of Cluj engages in an intensive journalistic campaign aimed at demonstrating, on a scientific basis, the ignorance of the claims of revisionist states. In this respect, it establishes in 1934, in Cluj, the *Revue de Transylvanie*, a publication that will host on its pages studies made on the platform of a remarkable professionalism, in order to propagate in the scientific and public European view the results of the Romanian historical research⁴³. The *Revue de Transylvanie* was edited under the moral and material auspices of *Astra*, director being Silviu Dragomir, and her first editor-in-chief D.D. Roșca, his former student at the Theological Institute in Sibiu. The purpose of the review was to eliminate the informational gap due to the absence of a regular publication in a language of international importance that handles the problems of Transylvania.

The changes that have taken place in the architecture of Europe beginning with 1939 have also affected the Romanian state. The loss of Bessarabia, northern Bukovina, Hertza region, and Northwest Transylvania created a profound state of discontent in the country. It was necessary, in the new context, to intensify the journalistic action by the Transylvanian intellectuals, especially since the Hungarian propaganda, by the establishment of the Transylvanian Institute in Cluj, continued to claim that Transylvania was a Hungarian province.

The establishment of the *Transylvanian Studies Centre* in 1942, headed by Silviu Dragomir, was aimed at publishing documented papers to demonstrate to the European political forces the unfairness of the Vienna Dictate and the Soviet ultimatum of the summer of 1940. The works were to meet the political factor, so that Romania could be prepared in the event of the redesign of the borders of Europe.

Stelian Mândruț, Liviu Ursuțiu, *Repere istoriografice: destinul unei instituții*, in *Buletinul Centrului de Studii Transilvane*, Supplement, April, Cluj-Napoca, 1995.

⁴³ Stelian Mândruț, *La 'Revue de Transylvanie' et l'école d'histoire de Cluj (1934-1945)*, in *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, XXXII, 1, 1987, p. 65.

After the end of the war, Silviu Dragomir, together with other specialists, will engage in the elaboration of a vast work, published under the aegis of the *Centre*, a true history of Transylvania. The work was intended to be a fresco of the Transylvanian realities, brought to the attention of the Romanian delegation at the Peace Conference, to sensitize the political forces of the moment of the rights to Transylvania.

The study was published under the aegis of *Astra*, the *Association for Literature and Culture of the Romanian People*, in the *Astra Library* and in the *Astra Publishing House*, an institution that acted for the cultural and political emancipation of the Transylvanian Romanians. If we add Silviu Dragomir's involvement in the national movement of the Transylvanian Romanians and the use of history as an argument in the political debate, both before 1918 and in the interwar period⁴⁴, we have a general picture of the reasons that led Silviu Dragomir to elaborate the study.

⁴⁴ Only in the third decade he published over 60 articles in magazines and newspapers in Romania, which dealt with Transylvania and the Romanians in that region. *Adevăruri vechi și discuțiuni noi*, in *Universul*, 20 October 1931. *Amurgul germanismului în Ardeal*, in *Universul*, 21 October 1931. *Armonii și discordanțe geografice*, in *Universul*, 25 March 1931. *Atlas pentru istoria României*, Sibiu, 1935. *Autonomia săcuilor*, in *Universul*, 9 February 1932. *Avram Iancu în lumina serviciului de spionaj austriac*, in *Universul*, 21 January 1931. *Biserici vechi în Ardeal*, in *Universul*, nr. 327, 1930. *Bustul lui Bărnăuțiu*, in *Universul*, 6 September 1930. *Cifrele preliminare ale recensământului din Transilvania*, in *Universul*, 14 October 1931. *Comemorarea lui Axente Severu*, in *Universul*, 22 April 1931. *Descoperirea profesorului Șumurlo*, in *Universul*, 16 March 1932. *Elementul românesc din Câmpia Tisei*, in *Universul*, 19 May 1931. *Eugen Goga*, in *Revue de Transylvanie*, II, 1935-1936. *Fire de aur în nisip*, in *Universul*, 5 January 1932. *Frații italieni și propaganda revizionistă*, in *Universul*, 17 February 1932. *Indicativul statistic al recensământului general*, in *Universul*, 19 July 1932. *În așteptarea recensământului din Ardeal*, in *Universul*, 18 March 1931. *Încă un dușman*, in *Universul*, March 1932. *Jules Kornis, Les idéaux de la civilisation hongroise, 1777-1848*, Budapest, vol. I, in 80, X + 607 p., vol. II, X, 650 p., 1927, in *Revue de Transylvanie*, I, 1934-1935, Cluj, 1935. *La convention scolaire entre la Roumanie et la Yougoslavie*, in *Revue de Transylvanie*, I, 1934-1935, Cluj, 1935. *L'âge d'or des minorités*, in *Revue de Transylvanie*, II, *La Hongrie et le Bolchevisme*, in *Revue de Transylvanie*, II, 1936. *La Hongrie et le problème de la Transylvanie*, in *Revue de Transylvanie*, no. 1, 1934-1935, Cluj, 1935. *La politique minoritaire de la Roumanie*, in *Revue de Transylvanie*, I, no. 2, 1934. *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*, Sibiu, 1943. *La Transylvanie Romena e le sue minoranze etniche*, în *L'Europa Orientale*, XV, 1935; XVI, 1936. *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucharest, 1934. *Le comte Étienne Tisza et les Roumains de Transylvanie. Les pour-parlers de 1910*, in *Revue de Transylvanie*, II, 1936. *Les deux attitudes du comte Bethlen*, in *Revue de Transylvanie*, I, no. 1, 1934. *Les modifications de la loi sur l'enseignement secondaire et les minoritaires*, in *Revue de Transylvanie*, I, no. 2, 1934. *Les Roumains de Transylvanie à la veille du mouvement de résurrection nationale*. Extrait de *La Transylvanie*, Bucharest, 1938. *Lutz Körödi și minoritatea germană din România*, in *Universul*, 15 July 1931.

It is not the only historiographical approach regarding the unification of Transylvania with Romania⁴⁵, but it is representative of those drafted by the historian and politician Silviu Dragomir. The study must be judged in the context of studies published in the *Revue de Transylvanie*, as well as contributions published after 1941.

Our interest is especially directed at the message sent by Silviu Dragomir and the truthfulness of the information. The construction of the national discourse of the historian, the significance of some terms and concepts such as: union of 1918, generations of union, intellectuals, folk masses, historical destiny, historical truth, Romanianism, but also a series of terms will be analyzed in the political and historiography context of and in connection with the historical writing of Silviu Dragomir. The analysis follows from a methodological perspective several levels of interpretation in relation to the speech made by Silviu Dragomir in a difficult moment for the Romanians' destiny in the Northwest of Transylvania.

Mărunțișuri istorice: săgeți de peste Tisa, in *Universul*, 5 August 1931. *Minoritatea românească din Banatul iugoslav*, in *Universul*, 25 November 1931. *Moartea lui Antoniu Mandeal (1872-1934)*, in *Renașterea*, 21 October 1934. *Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală de la Alba-Iulia*, Bucharest, 1939. *Nedreptățirea elementului ortodox în Ardeal*, Bucharest, 1930. *Nicolae Bălcescu în Ardeal*, in *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, V, 1928-1930, Cluj, 1931. *O istorie agrară a Transilvaniei*, in *Universul*, 16 January 1932. *O nouă istorie a Ardealului*, in *Universul*, 7 October 1931. *O știre nouă despre adunarea de la 3-15 maiu 1848*, in *Universul*, 31 May 1931. *Opinions anglaises sur le problème de la Transylvanie*, in *Revue de Transylvanie*, IV, 1938. *Petițiunea nouă a minoritarilor maghiari la Societatea Națiunilor*, in *Universul*, 5 May 1931. *Population de la Roumanie d'après la nationalité*, in *Revue de Transylvanie*, II, 1935-1936. *Populația orașelor mici*, in *Universul*, 18 November 1931. *Prohibirea cercetărilor în arhivele ungurești*, in *Universul*, 24 December 1930. *Protecția internațională a minorităților*, in *Universul*, 26 May 1931. *Reforma agrară din Ardeal*, in *Universul*, 18 February 1931. *Revizuire folositoare*, in *Universul*, 16 September 1931. *Rezultate noi privitoare la vechimea românilor*, in *Universul*, 3 February 1931. *România. Hartă istorică, întocmită în colaborare cu mai mulți specialiști*, Sibiu, 1933. *Românii și Universitatea săsească*, in *Universul*, 28 January 1932. *Russie et Petit-Entente*, in *Revue de Transylvanie*, 1937. *Semnificația decorării lui Avram Iancu*, in *Universul*, 28 October 1931. *Simion Bărnuțiu*, in *Universul*, nr. 216, 1930. *Un anuar unguresc al Ardealului*, in *Universul*, 11 February 1931. *Un glas pentru revizuirea politicei ungare*, in *Universul*, 11 March 1931. *Un rotacism în nord-vestul Bosniei și în Toplița Serbiei*, in *Dacoromania*, VII, 1934. *Un strigoi de altădată*, in *Universul*, 6 January 1931. *Un tribun ardelean la Iași (în 1849)*, in *Universul*, 26 August 1931. *Vechi și noi competitori ai Banatului*, in *Universul*, 1 July 1931. *Vlașca din Banat*, in *Universul*, 27 April 1932.

⁴⁵ *Adunarea națională a unirii, 1 decembrie 1918*. With a foreword by Silviu Dragomir. With 12 illustrations containing the only original images from the national assembly from 1918, Sibiu, 1929. *Adunarea națională de la Alba-Iulia și regele desrobitor*, in *Universul*, nr. 302, 1930.

3. Concepts, meanings, terms

The unification of Transylvania with Romania was a moment with a distinct political, national and symbolic burden in the history of the Romanians. As a result, Silviu Dragomir puts forward the reasons why he decided to remember the union of Transylvania with Romania in the first part of the study. They are tied, it's true, to the 25 years that have passed since this important moment in the history of the Romanians, but also by the moment of dramatism, namely the loss of the provinces united with Romania.

*'On December 1, twenty-five years have elapsed since the Romanians in Transylvania decided to unite with the Kingdom of Romania at the Alba Iulia National Assembly. The dramatic event unfolds today with a special significance to the anniversary of the national unity then accomplished by virtue of a historical decision. Its appearance in a brief historical exposition we consider to be useful especially because evoking the atmosphere from a quarter century ago, a whole series of problems that have been discussed once and separated fairly, emerge and from the chaining of the facts that led to the proclamation of unity the Transylvanian cause can reclaim its never aging arguments'*⁴⁶.

The author succeeds by a change of moments, 1st of December 1918, joy, happiness -1943 / present, war, the loss of a part of Transylvania, to create for the lecturer the dramatism of the moment. The rapid change of the historical context, the stressing of the tension is determined by the expression: the dramatic unfolding of the events. It transposes the reader into recent history. The author brings in the times and details about the role of history and the mission of the historian. In exceptional circumstances, the historian had to be a militant, to be a man of the city, to present to contemporaries the teachings that emerge from the tragic contemporary experience. Silviu Dragomir, not by chance, appreciated the historical experience of Transylvania in the following terms: 'The Cause of Transylvania can gather arguments of not passing value.' But the history/historian must encourage his countrymen. In difficult moments for the destiny of the people, the remembrance of events with a special significance in the destiny of the Romanians was meant to show the contemporaries that although the Romanian nation had gone through difficult attempts, it managed to achieve its established goals.

Silviu Dragomir presents the Romanian nation in a sinuous evolution, with rises and returns, with trials and successes. The historical parallel between the destiny of the Romanians in the First World War and the Second World War is precisely what follows. Between 1914-1918, as in the present 1940-

⁴⁶ Silviu Dragomir, *Un sfert de veac dela unirea Transilvaniei*, Sibiu, 1943, p. 3.

1943, the Romanians almost lost their hope. The author points out in a series of terms like: *the Romanians in Transylvania decided, the national assembly, the union, the national unity, the proclamation of the national unity* the national character of the 1918 union, that it was the will of all the Romanians, and that the act of union was legitimate. The Romanians, according to Silviu Dragomir, had historical truth on their side. In this sense, the author places himself on his political judgment on the line of Inochentie Micu, of the Transylvanian political thinkers who participated in the Revolution of 1848 and of the generation that prepared and made the union. Last but not least, the national solidarity, the belief in an ideal, the converging action in the autumn-winter of 1918, should be followed by the Romanian nation in a moment of restraint after the territorial losses.

Silviu Dragomir brings to the attention of contemporaries the status of Romanians living in Transylvania under different rulers. From the reality of the present, the historian appeals to the recourse of the past, to historical memory. We have to do with the staging of some argumentative strategies that are meant to show the legitimacy of the 1918 union and to identify the essential steps taken by the Romanian nation on the road of unity. The union of 1918 is in Silviu Dragomir's vision of the quintessence of the national movement and at the same time it has a symbolic value for contemporaries. Consequently, the remembrance of the stages towards the union, gains value as a symbol for recent history.

*'Hundreds of years, Transylvania had logged in a political configuration that was foreign to its natural connections. Subservient to the Hungarian crown, in a time that cannot be established with precision, it could never fully fit into the idea of the Hungarian empire. Her ethnic character remained predominantly Romanian throughout all ages, though the new mastery strived to impale into her soil, not only by political force, but also by settlement colonists and the organization of feudal institutions that excluded the Romanians of state life. Hungarian principles from Transylvania under the suzerainty of the Turks have perfected the work of the spoliation of the Romanian people. [...] Neither the installation of the Habsburgs nor the creation of the great principality of Transylvania, linked to the Austrian lands, curtailed political and religious oppression, but widened adding a tough tax and police surveillance of its cultural or spiritual aspirations. Yet the dawning epochs of freedom find Transylvania permeated by the idea of Romanianism, which has woken up from its sleep of death.'*⁴⁷

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 3-4.

The historian wants to show from the beginning that the presence of the Romanians in the Kingdom of Hungary and the Habsburg Empire was unnatural. This makes it through a series of expressions of absolute truths: *in a political configuration foreign to its natural affinities, it has never been able to fully fit*. Further on, in the line of argumentation of the truths, it is explained to the reader and why the Romanians did not integrate into the foreign political structures. First of all, due to the majority of the Romanian element: *'its ethnic character has remained'* – writes the historian – *'in the foremost Romanian tradition throughout the ages.'* The demographic majority led, in time, after the collapse of the Austro-Hungarian Empire and the imposition of the principle of self-determination, to a political majority in Transylvania.

But the demographic majority of the Romanians in Transylvania has been very difficult to preserve over the centuries. Here, Dragomir, in addition to the historical arguments, proven by historical and demographic sources, calls upon terms that are meant to sensitize the reader of 1943. The preservation of identity was made with sacrifices and the struggles with the dominant element. Expressions as: *hundreds of years ago, the new mastery ... put in its soil, political force, excluded the Romanians, a plot of action, political and religious oppression, tough taxation, police surveillance* emphasized the conflict, tension, struggle for centuries for the preservation of national identity. Expressions had to sensitize them, mobilize the contemporaries. Romania had great difficulties at that time, but what exactly was the three years compared to the ages of suffering of the ancestors. The historian also presents the oppressors of the Romanians: *the Hungarian crown, the Hungarian princes, the Habsburgs*. The idea that follows the analysis of the historical evolution is that after these unfavourable experiences lived by Romanians under foreign domination, their only chance was to live in a different political configuration, together with their brothers over the mountains.

Silviu Dragomir remarks, however, that *'...the dawn of the epoch of freedom finds Transylvania penetrated by the idea of Romanianism, awakened from his sleep of death'*, creates the impression of the invincibility, the destiny, the naturalness to be followed by the Romanian nation. The terms used as: *freedom, Romanianism, awakened from sleep of death* (rebirth) come from different political philosophies. The concept of freedom, a term specific to the French political philosophy, also taken over by the Romanian revolutionaries of 1848, the Romanianism one, developed especially in interwar Romania, is meant to emphasize the two major directions of freedom and nationality.

The Romanians were conquered and integrated into the Kingdom of Hungary during the 10th-13th centuries, and had the destiny of any people entered into foreign domination. The position of the Romanian people

conquered and oppressed in the Middle Ages and the Modern Age, as it appears in Dragomir's text, fuelled the national discourse and imposed on the Romanian political elite the idea that the only solution for the development of the nation was part of the same political configuration with the other side of the Romanian nation. At the time, the discourse on the oppression and exploitation of Romanians in the Middle Ages and the Modern Age was common. Silviu Dragomir speaks of a continuation of oppression under the Habsburg Empire. Though from a social and economic point of view, the Romanian element benefited indirectly from the Habsburg reformist policy. Probably Dragomir considered the realization of the religious union of a part of the Romanians with the Church of Rome, an event that was perceived as a breakdown of the Romanian element in Transylvania.

However, according to the historian, Transylvania, permeated by the idea of Romanianism, woke up from his sleep of death. The historian evokes the causes, but also the most important moments that contributed to the emergence of the national consciousness of the Romanians in Transylvania:

*'There are two and a half centuries since there is a nationalist movement in the Romanians in Transylvania. Formed under the touch of the culture of the West, the brilliant pleiade of the Transylvanian scholars formulate (1791) a national solidarity program, and in the blaze of 1848, the political objective is clearing, the aspirations are widening, and the massive homogeneity of the Romanian land is now demanding its natural rights'*⁴⁸.

We note the semantics used by the historian to highlight the important moments in the national movement. Intensity and tension is increasing as we approach 1918. For the genesis of the national movement, the historian prefers the formula *laid down under the influence of the Western culture*, the moment of 1791 is *a national solidarity program*, and the year 1848, the Revolution of 1848 appears in the form: *in the blaze of 1848*. The revolution of 1848 is the time to clarify political aspirations. The concepts used by the author regarding the Revolution of 1848 contain elements of political philosophy, *the political objective is clearing, the aspirations are widening*, but also an argumentative strategy *the massive homogeneity of the Romanian soil now demands its natural rights*. The author, by the expression *massive homogeneity*, gives weight and force to political aspirations, and these are placed and originated in *the Romanian soil*. The soil means endurance, eternity, indirectly also the aspirations being related to the Romanian soil, acquires that endurance and eternity, which Lucian Blaga referred to.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 4.

The beginning of the 20th century brings with it clarifications in the Romanians' aspirations. This is also found in Dragomir's study. The tension of the phrases increases, and at the moment of the global conflict, the historian creates a special state of mind expressed in the phrase: *'The unleashing of the war of the summer of 1914 brings finally the fulfilment of the historical maturity for all the unjustly wronged peoples of the Austro-Hungarian Empire.'*⁴⁹

The historian sees in the war the moment of watershed, of historical determinism, a happy ending for the wronged. The expression *fulfilment of historical maturity* has an argumentative role, but at the same time a sentence. History is full of examples that oppression and empires are not eternal. A moment of maturity, the legacy of historical processes comes. The deprivation of minorities by national rights redesigns them and determines them through their leaders to seek solutions for a new political-state construction. The phrase *oppressed peoples* adjoined the *Austro-Hungarian empire* creates an antagonistic, tensed state, individualizing the adversaries. On the one hand, peoples, nations, natural, legitimate creatures who have the right to be free, on the other hand, the empires, remnants, relics of obsolete, retrograded times, which by their mere existence hinder the development of peoples.

*'Our political evolution in the last century and the purpose of the struggles we held for nationality and freedom are therefore summed up on the verge of crunch in these two words: national freedom'*⁵⁰.

The author remembers, on the verge of crunch, the two fundamental dimensions of the national movement, two concepts of the epoch: *nationality* and *freedom*. Political rights, democratic values and national rights, the author sees them in a single phrase: *national freedom in the fall of 1918*.

The terms *the struggle's purpose* expresses certain legitimacy, and *the crunch in the struggle* the fierce, life and death battle, between the oppressed and the Austro-Hungarian Empire. The historian sees in conflict a true clash between the future and the past, between good and evil. And above all this state of uncertainty is omnipresent. The state of tension, of uncertainty during the war, is expressed in terms of: *The years of the war have stifled all the voices*⁵¹. *We felt the angel of death pass over our heads*⁵². *The political horizons of Romanians throughout Transylvania remain, however, covered until autumn 1918*⁵³. *Pain, fear, uncertainty!* The terms: *the hard years, the angel of death,*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 6.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*

⁵² *Ibidem*, p.7.

⁵³ *Ibidem*, p. 8.

silent, covered, are meant to remind the contemporaries of the tragedy of the age. Undoubtedly, the historian's intention is to compare two situations between 1916-1918 with the period of 1940-1943. From the desperate situation for the Romanians in the spring-summer of 1918, Silviu Dragomir remarked the chain of the external and internal events that made possible the national assembly in Alba Iulia. A true national rebirth!

*'The catastrophic defeat of the Austrian army at Piave in the summer of 1918, and then the increasingly clear victories of the allies on the West front, created the atmosphere in Transylvania prior to the final crisis'*⁵⁴.

*'The subjugated peoples begin to shake the chains of slavery, and no reorganization plan satisfies them any longer within the current frontiers'*⁵⁵.

*'The process of disintegration of the monarchy was rushed through the request for an armistice, which was produced on 7th of October to the President of the United States. It was based on the recognition of the right of self-determination of peoples'*⁵⁶.

*'President Wilson's response to the peace offerings of the Austro-Hungarian Monarchy, known on October 18, conditioned the cessation of hostilities, recognition of Czechoslovaks and Yugoslavs as legitimate nations to fully satisfy national aspirations. The formula of national autonomies was outdated...'*⁵⁷

As we can see, changing strengths on the frontiers in Europe has led to the search for solutions for signing the ceasefire. The moment appears described by Dragomir *as the atmosphere prior to the final crisis*. Inevitably, the weakening of the Central Powers has triggered the wave of national movements. By using terms like *subjugated peoples, the chains of slavery*, the author sensitizes public opinion and gives legitimacy to the nations' efforts to declare their choice for another political formation. Also, the *disintegration of the monarchy, the armistice demand, the peace offer, the cessation of hostilities* are meant to highlight the failure of imperial policies until then and to reveal the crisis and the lack of solutions. In opposition to this state: *national aspirations, the reorganization plan, the right to self-determination* are the new concepts that are required at the end of the war. The unfolding of events is historically seen in an interdependence of external factors with internal factors. Among external determinism, the author identifies two, namely the victory of the Allies and the principle of self-determination of peoples. But there are also internal factors that are equally important. The historian speaks, for example, that: the

⁵⁴ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 10-11.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 17-18.

then generation of Romanians has undoubted merit, that it was perfectly prepared for the role that history has reserved for it⁵⁸. He fully understands, due to his formation, the role of political and religious leaders in the great movements of Transylvanian Romanians. Dragomir also remembers the great mass of the Romanian population in Transylvania: *'But the thought of despair was now in the souls of all. In every corner in Transylvania, long counselling is given, projects are being woven, it is required to be heard, with more and more nervous insistence, the determined voice of the Romanian people'*⁵⁹. The year 1918 was the moment of full convergence between political and religious leaders and the Romanian population in Transylvania.

Important events that took place in the autumn-winter of 1918: *the Oradea Declaration of October 12, 1918, the organization of the Romanian National Council, the negotiations with the new Hungarian government* prepared the National Assembly in Alba Iulia. According to the historian: The National Assembly in Alba Iulia would definitively end the period of slavery of the Romanian people and to proclaim to all future generations the will of freedom and the determination to reintegrate the nation⁶⁰. By the words: *definitively conclude, the period of slavery, the Romanian people*, the assembly has symbolic value. It is the moment of the highest affirmation of the Romanian nation. It definitely breaks the ties with the past, it definitely changes the nations. Gains are expressed in the *wishes of freedom, the reintegration of the nation*. They introduce the National Assembly of Alba Iulia and its leaders in the National Pantheon. And by the formulations: *to proclaim, to all future generations*, the historian brings the National Assembly into the actuality of the time. The example must encourage contemporaries, make them hope, force them to act in the same spirit, because it was the moment that brought the Romanian people out of bondage. *Freedom and the reunification of the nation*, according to Silviu Dragomir, become the major objectives for future generations. This is one of the aims of remembrance of the union of Transylvania in 1943!

4. Conclusions

Silviu Dragomir considered, together with the representatives of the Transylvanian Romanians, that the only realistic solution was the union with Romania. Historical writing, in his opinion, had to provide the European political and scientific world with evidence of the legitimacy of national

⁵⁸ *Ibidem*, p. 10. 'But the thought of emancipation lives now in everyone's heart. In every corner of Transylvania meetings are held, plans are devised, the resolved voice of the Romanian people demands to be heard'.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 28.

aspirations. In this sense, the purpose of the historian involved in the national movement was to make known that the national ideals at the beginning of the 20th century were in line with historical truth. The model of the militant intellectual already had a tradition in the Romanians. The national and cultural actions initiated by Nicolae Iorga at the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century coached many intellectuals. The scholar emphasized, in his discourse at the entrance to the Romanian Academy, that there is no incompatibility between the scientific activity and the national one⁶¹. Such a state of mind we find especially present in the Romanians that were at that time under foreign domination. Their intellectual elite considered it its duty to support and encourage the national and political aspirations of the Romanian population.

Silviu Dragomir, formed in the positivist atmosphere of the end of the 20th century, made the centerpiece of his work the historical document. However, in the great problems of the Romanian nation, Silviu Dragomir has been very much involved in the achievement of national unity, in the reunification of Romania, and after 1940 in the rebuilding of national unity. The work, as we can see, is a combination of scientific work and popularization. The historian felt at a difficult time for Romania to reconstitute the atmosphere that had preceded the Great National Assembly in Alba Iulia on 1st of December 1918. Also, Silviu Dragomir identified the internal and external causes that allowed the Romanians in Transylvania to unite with Romania. Last but not least, the author emphasized the role played by personalities such as Vasile Goldiș, Gheorghe Pop de Băsești, Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Aurel Lazăr, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu, Aurel Vlad and so on in the preparation and organization of the main moments that preceded the Great Assembly in Alba Iulia. Last but not least, the historian highlighted the solidarity between the elite and the mass of the Romanian population in Transylvania.

As we have seen, Silviu Dragomir makes no analysis of the reasons that led to the loss of part of Transylvania on 30th of August 1940. He preferred to remain anchored only in historical analysis. His active presence in the Romanian political life, especially between 1937 and 1940, allowed him to observe many of the negative parts of the Romanian political life that facilitated the territorial losses suffered by Romania in 1940.

⁶¹ Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*. 4th edition. Introduction, notes and comments by Andrei Pippidi. Note on the edition by Victor Durnea, Iași, 1999, p. 196.

SELECTED BIBLIOGRAFY

- A.N.-A.N.I.C. Bucharest, *Onisifor Ghibu Fund*.
A.N.-D.J. Cluj, *Fund Universitatea din Cluj. Facultatea de Litere*.
A.N.-D.J. Deva, *Silviu Dragomir Fund*.
Sibiu Archbishopric Archives, *Fond consistoriu*.
The Enescu Family Archive.
Adunarea națională a unirii, 1 decembrie 1918. With a foreword by Silviu Dragomir. With 12 illustrations containing the only original images from the national assembly from 1918, Sibiu, 1929.
Analele Academiei Române, series II, volume XXXVIII, 1915-196. The Administrative part and Debates, București, 1916.
Annals of the Romanian Academy, vol. XLVII, Sessions of 1927-1928, Bucharest, 1928.
Annals of the Romanian Academy. Administrative part and debates, Series III, vol. XXXIX, 1927-1928, Bucharest, 1929.
Anuarul Universității din Cluj, year I, 1919-1920, Cluj, 1921.
Bucula, Toader, *Clio încarcerată. Mărturii și opinii privind destinul istoriografiei românești în epoca totalitarismului comunist*, Brăila, 2000.
Clopoșel, Ion, *Amintiri și portrete*, Timișoara, 1973.
Dragomir, Silviu, *Istoria desrobirei religioase a românilor ardeleni în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920; vol. II, Sibiu, 1930.
Dragomir, Silviu, *La Transylvanie*, Paris, 1946.
Dragomir, Silviu, *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*, Sibiu, 1943.
Dragomir, Silviu, *Le Banat roumain. Esquisse historique*, Sibiu, 1944.
Dragomir, Silviu, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, Sibiu, 1943.
Iorga, Nicolae, *Generalități cu privire la studiile istorice*. 4th edition. Introduction, notes and comments by Andrei Pippidi. Note on the edition by Victor Durnea, Iași, 1999.
Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. Edition curated by Georgeta Penelea, Bucharest, 1989.
Lupaș, Ioan, *The Historical Activity of Mr. Silviu Dragomir*. From the reply of Mr. Ioan Lupaș to the speech at the entrance in the Romanian Academy of Mr. Silviu Dragomir, in *Transylvania*, 8, 1929.
Mândruț, Stelian, 'Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania'. *Istoric și activitate (1942-1948) (I)*, in *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXIX, 1989, pp. 317-344.

Mândruț, Stelian, *La 'Revue de Transylvanie' et l'école d'histoire de Cluj (1934-1945)*, in *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, XXXII, 1, 1987.

Mândruț, Stelian, Ursuțiu, Liviu, *Repere istoriografice: destinul unei instituții*, in *Buletinul Centrului de Studii Transilvane*, Supplement, April, Cluj-Napoca, 1995.

Neagoe, Stelian, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. I, Cluj-Napoca, 1980.

Neagoe, Stelian, *Viața universitară clujeană interbelică. Triumful rațiunii împotriva violenței*, vol. II, Cluj-Napoca, 1980.

Păcurariu, Mircea, *O sută de ani de la nașterea istoricului Silviu Dragomir (1888-1962)*, in *Mitropolia Ardealului*, year XXXIII, 1988, nr. 2, Sibiu.

Pascu, Ștefan, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, 1983.

Popescu-Gogan. P., Voiculescu-Ilie, C., *Desființarea Academiei Române și înființarea Academiei R.P. Române*, in *Analele Sighet 6. Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, Bucharest, 1998.

Șipoș, Sorin, *Silviu Dragomir - istoric*, second edition. Foreword by Ioan-Aurel Pop, Oradea, 2008.

Someșan Maria, Iosifescu, Mircea, *Modificarea structurii universității în anii consolidării sistemului comunist*, in *Analele Sighet 6. Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*. Editor Romulus Rusan, Bucharest, 1998.

Sperantia, Eugeniu, *Figuri universitare: Silviu Dragomir*, in *Steaua*, year XVII, 1966, nr. 11.

Stoian, Nicolae, *Date privitoare la formația intelectuală a istoricului Silviu Dragomir*, in *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XXVIII, 1987-1988.

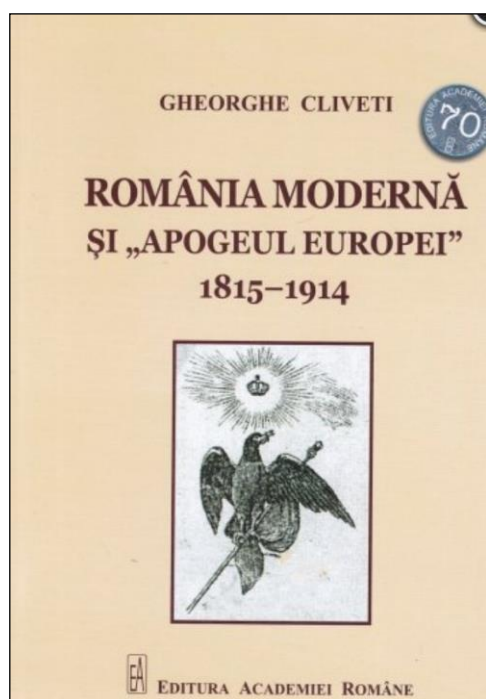
The Yearbook of the University of Cluj, 1st year, 1919-1920, Cluj, 1921.

Zub, Alexander, *Clio în derută. Istoriografia română a anului 1947*, in *Analele Sighet 5. Anul 1947 – Căderea cortinei*, Bucharest, 1997.

IV. RECENZII/REVIEWS

**Gheorghe Cliveti, România modernă și „Apogeul Europei”
1815-1914, București, Editura Academiei Române, 2018,
1162 pagini**

*Ioan BOLOVAN,
Acad. prof. univ. dr.
Prorector Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca*

Așa cum era firesc, în anul 2018 am asistat în România la o bogată producție istoriografică materializată prin publicarea a sute și sute de volume de documente, de lucrări memorialistice, de cărți și monografii dedicate evenimentelor dar și personalităților asociate cu sfârșitul Primului Război Mondial și cu Marea Unire din 1918.

Dincolo de lucrările dedicate războiului și anului astral 1918, au văzut lumina tiparului și monografii care au abordat o secvență cronologică mai amplă, urmărind însă parcursul națiunii române în epoca modern. Inițiativa profesorului Gheorghe Cliveti este prin urmare una nu doar firească în

istoriografia românească contemporană în anul Centenarului, dar și una demnă de apreciat datorită travaliului imens încorporat în munca de elaborare a acestei valoroase sinteze de circa 1 200 de pagini. Autorul și-a propus și a reușit să restituie destinul românilor și al statului român în ansamblul relațiilor internaționale din Europa între 1815-1914, respectiv între Congresul de la Viena, care a imprimat un anume curs istoriei continentului pentru aproape un secol, și izbucnirea Marelui Război, la sfârșitul căruia se va înlocui sistemul politic internațional stabilit în urmă cu

veac, iar arhitectura geopolitică a Europei va suferi schimbări majore. Autorul prezentei monografii este un specialist consacrat în domeniul istoriei relațiilor internaționale și în tratarea cu profesionalism a epocii moderne, numeroasele cărți publicate în ultimii zeci de ani recomandându-l pe Gheorghe Cliveti pentru o cercetare precum tema cărții de față.

Arhitectura cărții este una adecvată scopurilor cercetării, lucrarea fiind alcătuită din trei mari părți, fiecare dintre ele fiind divizate în câte patru sau cinci capitole (Partea I. Cauza română – p. 13-270; Partea a II-a. Constituirea României și garanția colectivă a puterilor europene – p. 271-606; Partea a III-a. Vechiul Regat, „Marile Alianțe” și originile Primului Război Mondial – p. 607-1110), alături de o *Prefață*, *Concluzii*, un *Synopsis* și un necesar dar și foarte util *Indice*. Această valoroasă sinteză pe care istoricul Gheorghe Cliveti ne-o oferă cu generozitate și după un travaliu imens în anul Centenar învederează fără niciun dubiu locul și rolul românilor și al României în contextul relațiilor internaționale, de la stadiul de „cauză europeană”, statut conturat mai cu seamă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, până la statutul internațional onorabil dobândit de România (Vechiul Regat) în perioada 1878-1913 (începând cu recunoașterea independenței, transformarea țării în regat recunoscut și afirmarea plenară a României în cadrul sistemului internațional prin validarea prestigiului ei în timpul războaielor balcanice).

Gheorghe Cliveti a utilizat o imensă bibliografie națională și internațională, precum și consistente fonduri arhivistice din țară și străinătate, alături de documente editate provenind din principalele corpusuri documentare interne referitoare la epoca modernă. Îmbinând în cadrul istoriei relațiilor internaționale din perioada 1815-1914 perspectiva istoriei diplomației, a analizării comparatiste a tratatelor internaționale din segmentul cronologic enunțat, autorul a reușit să recompună modul în care românii, apoi după 1862 România, au reușit să țină mereu interesată de acest spațiu agenda publică europeană. Firește că această realizare a implicat un demers susținut din partea elitelor politice și culturale românești care au știut să exploateze orice oportunitate internațională, să valorifice orice legături personale ori instituționale pentru a maximiza statutul juridic al țărilor lor până la 1856 și mai apoi al României.

Autorul a reușit să descifreze și să sistematizeze care au fost, din perspectivă europeană dar și națională, temele majore ale relațiilor internaționale dar și politica externă a statului român în perioada 1878-1914, să evidențieze spectrul larg al contactelor diplomatice românești de-a lungul a circa un secol, să demonstreze justetea acțiunii politico-diplomatice românești în vederea schimbării statu-quo-lui rezultat după Congresul de

Pace de la Viena din 1815 și până la declanșarea primei conflagrații mondiale. Profesorul Gheorghe Cliveti nu s-a limitat doar să adune informații, să analizeze evoluțiile politice-diplomatice, dar și-a propus și o nouă viziune interpretativă, încercând să enunțe noi ipoteze în ceea ce privește politica externă a României în acest secol al naționalităților, utilizând mai multe metode proprii reconstituirilor din domeniul istoriei relațiilor internaționale: metoda sistemică și metoda comparativă, metoda istorică-factologică etc. În acest fel, s-au combinat în carte în mod organic abordări diverse, interdisciplinare, ceea ce este în măsură să-i confere un plus de originalitate prezentului demers. Fără îndoială, noua carte a istoricului Gheorghe Cliveti va face carieră în istoriografia românească, având convingerea ca va deveni una dintre cele mai citite și citate lucrări.

Pr. Dr. Pavel Vesa, Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862) – după documente, manuscrise, corespondență, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2019, 277 p.

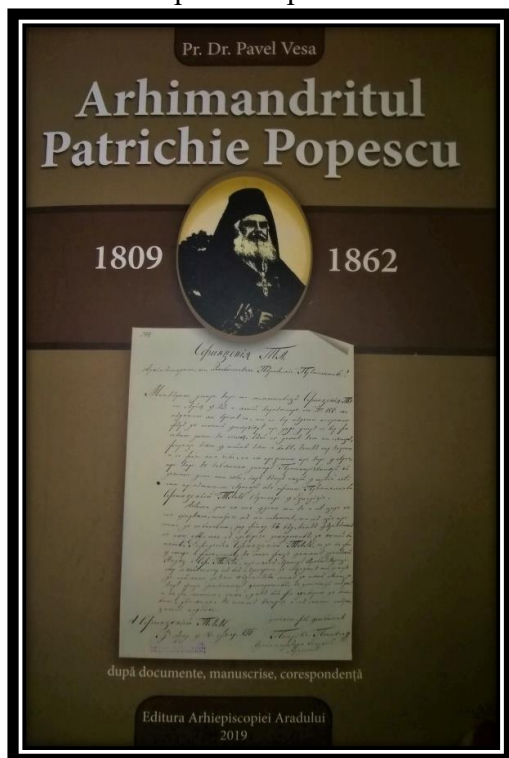
*Ioana NISTOR,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,
Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi*

Editarea postum a lucrării biografice dedicată arhimandritului Patrichie Popescu reprezintă o datorie de onoare față de cel care a fost regretatul pr. dr. Pavel Vesa, un istoric arădean care continuă să fie prezent printre noi, prin intermediul valoroaselor manuscriselor rămase moștenire posterității și care văd lumina tiparului pas cu pas, devenind astfel parte integrantă din cercetarea istorică bisericească pe plan local, național și chiar internațional.

Afinitatea părintelui Pavel Vesa față de trecutul istoric este astăzi prezentă prin studii ce scot la iveală informații istorice, culturale și religioase, selectate cu atenție, având ca izvoare manuscrise, corespondență sau presa vremii. Astfel, prin cercetările sale eclesiastice și istorice, părintele Pavel Vesa a

lăsat posterității lucrări de mare valoare, scrise cu trudă și jertfă personală.

Un astfel de exemplu îl constituie volumul de față, al cărui obiectiv afirmat în „Prefață” este pe deplin atins, lucrarea constituindu-se într-o monografie completă ce abordează viața și activitatea arhimandritului Patrichie Popescu, în contextul vieții bisericești locale și naționale, prezentând, de asemenea, și conexiunile și interacțiunile cu personalitățile vremii, având în vedere că în acest an „se împlinesc 210 de nașterea acestei personalități de seamă ale istoriei eclesiastice și naționale” (p. 8), după cum

afirmă în „Prefață”, protosincol lect. univ. dr. Nicolae M. Tang. Arhimandritul Patrachie Popescu se afirmă în conștiința românilor din părțile vestice drept „o figură luminată, sprijinitor al cauzei naționale și bisericești, un om cu o cultură superioară (p. 140), personalitate deosebită a istoriei ecleziastice de la mijlocul secolului al XIX-lea, administrator al eparhiei arădene în perioada 1850-1862, un bun colaborator al episcopului, viitorului mitropolit, Andrei Șaguna.

Volumul „*Arhimandritul Patrachie Popescu (1809-1862) – după documente, manuscrise, corespondență*”, autor: pr. dr. Pavel Vesa, apare în condiții grafice de o înaltă valoare, girate de Editura Arhiepiscopiei Aradului, Anno Domini 2019, sub îngrijirea protosincol dr. Nicolae M. Tang, DTP: Toma S. Muntean, ISBN: 978-606-9052-06-8.

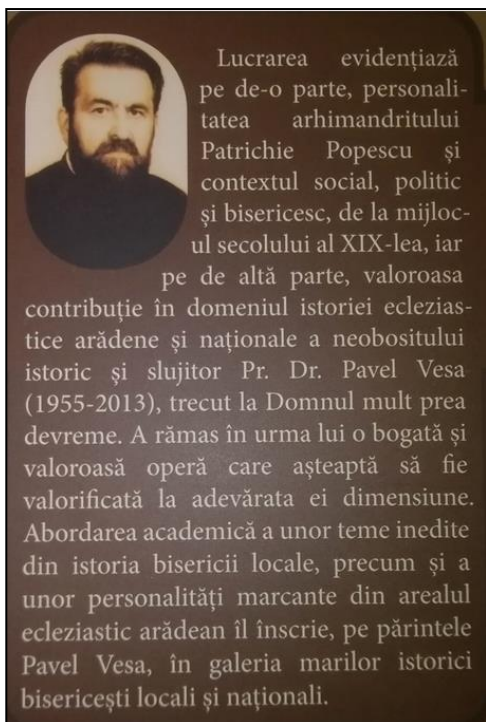
Evidențierea reperelor istoriografice, expunerea capitolelor constituite în raport cu principalele etape ale parcursului său biografic, intelectual, clerical și administrativ-bisericesc, în mod cronologic, constituie prima parte a studiului monografic ce este însoțit și de o bogată arhivă documentară, constând în circulare emise de arhimandritul Patrachie Popescu, ale Consistoriului Eparhial, precum și corespondență personală.

La 17 septembrie 1809, se naște la Bata, județul Arad, primind numele de botez Porfirie. Studiile gimnaziale le urmează la Arad și Timișoara, Filozofia la Seghedin, studii juridice la Universitatea din Pesta și studii teologice la Arad (1835-1837). Intră în cinul monahal, urcând toate treptele ierarhice până la cea de arhimandrit (1848). A îndeplinit funcțiile administrative la Consistoriul din Carloviț, vicar al Eparhiei de Vârșeț-Caransebeș (1848-1849) și „administrator” (locuitor) al Episcopiei Aradului (1850-1853). În paralel, este profesor la Institutul Teologic din Arad și catehet al elevilor ortodocși români de la Gimnaziul de stat arădean (1839-1844), precum și profesor de Limba română la Seminarul Teologic din Carloviț (1844-1849). A trecut la cele veșnice pe data de 29 august/10 septembrie 1862 în Mănăstirea Ghergheteg (Serbia).

În timpul scurt cât a funcționat ca administrator în fruntea Episcopiei Aradului, arhimandritul Patrachie Popescu a avut un rol benefic și pozitiv prin acțiunile sale în domeniul mișcării naționale, ecleziastice și culturale, concretizate și prin „îmbogățirea fondului de carte al Preparandiei și a Institutului Teologic din Arad, colaborarea și sprijinirea Reuniunii Femeilor Române” (p. 138), ajutând pe cei săraci și sprijinind pe cei dornici de învățătură, dând „dovezi frumoase despre interesul său pentru toate cauzele românești și despre silința de a promova cultura clerului, înălțând prin aceasta și prestigiul Bisericii ortodoxe române” (p. 139).

Este meritorie ideea de a veni în fața cititorului avizat cu un volum conceput de pr. dr. Pavel Vesa, volum al cărui manuscris a fost pus la dispoziția editorului de către cea i-a fost alături la bine și la greu, doamna preoteasă Florica Vesa.

Volumul excepțional, ce a văzut lumina tiparului prin binecuvântarea Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Timotei al Aradului, se constituie într-o lucrare de referință printr-o abordare exhaustivă, care oglindește stăruința și perseverența de a cerceta trecutul, de a reliefa și completa cu noi informații istoriografia ecleziastică contemporană.

ANALELE ARADULUI

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Revista „Analele Aradului”, parte din colecția editorială „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”, apare sub egida „Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român”, cu o periodicitate anuală, fiind deschisă studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

- I. Istorie;
- II. Biserica și Școala;
- III. Societate și Antropologie Culturală;
- IV. Medalioane;
- V. Recenzii de carte.

Societatea Culturală „Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – ASTRA arădeană 1863” a fost înființată la 17 mai 2014, la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscopul Aradului, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul municipiului Arad, dr. Doru Sinaci, directorul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, prof. Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean, Timișoara și dr. Emil Arbonie, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” UVVG Arad.

Instituții organizatoare / parteneri: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

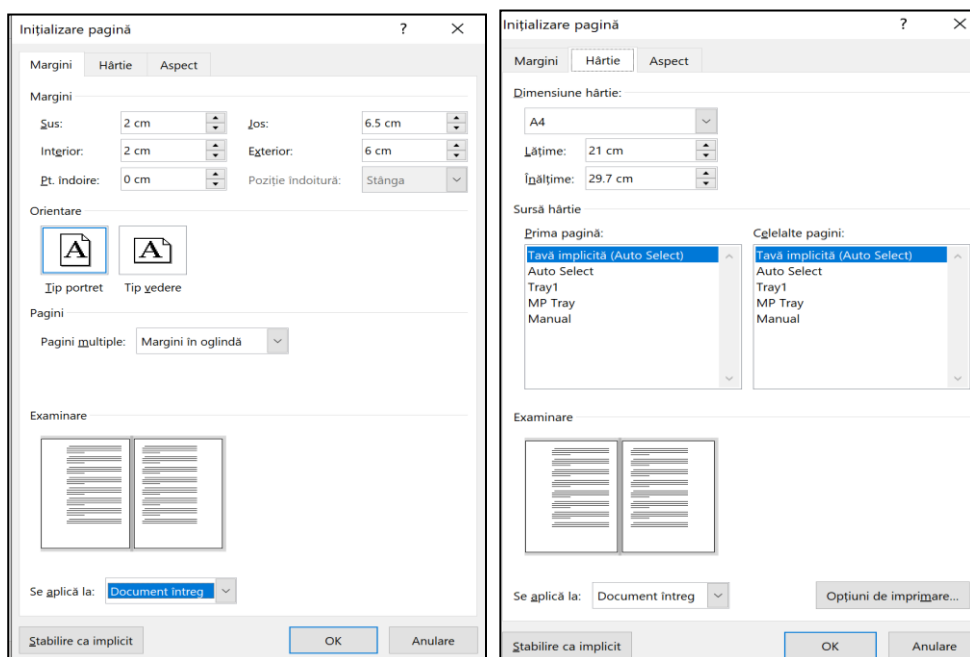
Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicate. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra revistei „Analele Aradului”.

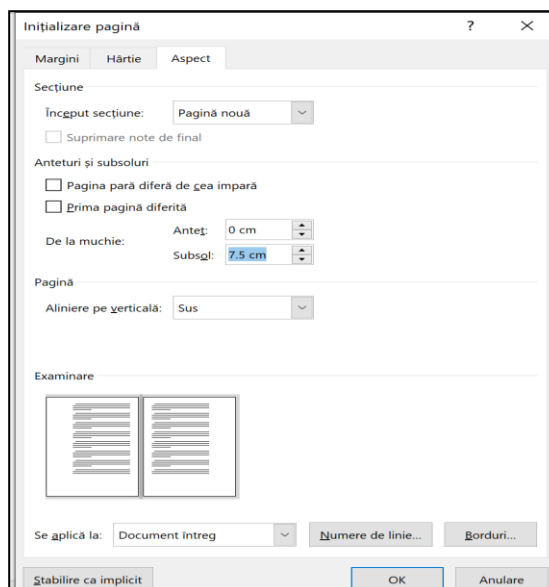
OPEN ACCESS

Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, format pagină A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), Lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsol: 7,5 cm.

- **TITLUL:** font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI:** font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta. Dedesubt se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea, adresa de mail;

- **REZUMATUL:** se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație. Mărimea sa nu trebuie să depășească maxim 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatură sau trimiterile la tabele și figuri din lucrare nu sunt permise. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE:** rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, summarize cu acronimul **IMRAD**,¹ respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

- **TABELE ȘI FIGURI:** trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării;

¹ G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- **NOTE DE SUBSOL:** font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează;

- când lucrarea citată apare într-un periodic, titlul periodicului se scrie între ghilimele, locul de apariție, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;

- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.

- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA:** include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor. Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), în numele periodicului/volum colectiv (în ghilimele), locul publicării, editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Georgescu, David, *România și Europa*, on line, accesat în data de 10.10.2019

<https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2019/06/anale4web.pdf>

Popescu, Ion, *Despre țară*, în „Analele Aradului”, anul I, nr. 1, 2015, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarele adrese de email:

- Doru Sinaci <dorusinaci3@yahoo.com>
- Ioana Nistor <ioananistor2003@yahoo.com>
- Gabriela Marco <mgabi16@gmail.com>

sau pe suport electronic (CD, DVD, stick memorie) cel mai târziu până la data de 20 octombrie 2019.

CONSILIUL EDITORIAL